

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Τὰ διαφεύγοντα τοὺς πολλοὺς, ὑφ' ἑτέρων δ'
εἰρημένα σποράδην ἢ πρὸς ἀναθήμασιν ἢ ψη-
φίσμασιν εὐρημένα παλαιοῖς πεπείραμαι συνα-
γαγεῖν, οὐ τὴν ἄχρηστον ἀθροίζων ἱστορίαν,
ἀλλὰ τὴν πρὸς κατανόησιν ἥθους καὶ τρόπου
παραδιδούς.

Πλουτ. Νικίας 1, 5

Ο ΜΕΝΤΩΡ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδικτικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ, ὁ ὁποῖος συντάσσει τὰ ἀνυπόγραφα κείμενα.

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ:

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους: 153-159 • Τάσος Γριτσόπουλος (4 Ἰαν. 1911-19 Δεκ. 2008):
160-166 • Ὁ ἀρχαιολόγος Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου: 167-180 • Ὁ λοιμὸς τοῦ
1854: 181-184 • Παλαιῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνες στὴν Κόρινθο καὶ τὴν
περιοχὴ τῆς: 185-195 • ΚΩΣΤΑΣ Η. ΜΠΗΡΗΣ, Ἀπόψεις παλαιῆς γιὰ σφάλματα νέα:
196-201 • Ἀνάγκη Κτηματολογίου II: 202-207 • *Amicitiae Gratia*: 208-213 • Ὁ
φωτογράφος Νικόλαος Τομπάζης: 214-218 • Ὁ Παρθενών, τοῦ Ἀθανασίου Ρουσο-
πούλου: 219-220 • Γεγονότα τοῦ Δεκεμβρίου 2008: 221 • Δωρεὰ τῆς Ἐταιρείας:
222 • Ὁ δωρητὴς Ἀντώνιος Ἀντωνόπουλος: 223-224 • ΝΤΟΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ, Ἄννα
Ἀβραμέα: 225-233 • Πρακτικὸ τῆς Β' Τακτικῆς Συνέλευσης τοῦ 2008: 234-240 •
Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς τριετίας 2008 - 2011: 241.

Ἐκδοτικὴ φροντίδα Ἐλευθερίας Κονδυλάκη Κόντου

ISSN 1105-7181

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι
Fax 210 3644996 • τηλ. 210 3625531 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 90 • ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2008

Πρὸς τοὺς Ἑταίρους

Ο ΡΑΜΝΟΥΣ ΜΕΤΟΧΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ

Μὲ τὸ τεῦχος τοῦτο ὁ Μέντωρ κλείνει 21 χρόνια συνεχοῦς ἔκδοσης· μαζὶ κλείνει καὶ τὸ 2008 μὲ ταραχὴ καὶ ἀπαισιοδοξία ὅπου ἔχει τὸ μέρος της καὶ ἡ ἀρχαιολογία.

Εἶναι κοινὸς τόπος ὅτι τὰ πράγματα ἀλλάζουν συνεχῶς· οἱ παλαιότεροι δυσανασχετοῦν διότι ἐξαφανίζονται ἐκεῖνα ποὺ τοὺς συντρόφευαν σὴν ζωὴ τους. Ἄλλὰ δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἀλλάζουν ἢ νὰ καταστρέφονται ὅλα, τὸ περιβάλλον, ἡ θάλασσα, ὁ ἀέρας, οἱ δρόμοι, τὰ σπίτια. Ἄλλοῦ ἢ τεχνολογικὴ πρόοδος συμβαδίζει μὲ τὸ ἀναλλοίωτο φυσικὸ περιβάλλον, μὲ τὰ παλιὰ οἰκοδομήματα, μὲ τοὺς ἴδιους δρόμους. Μόνο ἐδῶ ὅλα ἀλλάζουν σὲ χρόνον συντομότερο τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου, καὶ πάντα πρὸς τὸ χειρότερο.

Ἐφορμὴ γιὰ τὶς κοινότητες αὐτὲς σκέψεις μοῦ δίνει ἕνα ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ 2008, ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν ἀρχαιολογία καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ μὲ πλήττει προσωπικὰ συναισθηματικά.

Ἀπὸ τὸ 1957 ἕως τὸ 1994 ὑπηρετήσα ὡς Ἐπιμελητὴς καὶ Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων σὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία σὲ περισσότερους τόπους σὴν Ἑλλάδα. Τελευταία θέση μου ἦταν ἡ διεύ-

θυνοη τῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς. Καὶ ἐγὼ καὶ οἱ συνάδελφοί μου προσπαθοῦσαμε σὰ χρόνια τῆς δημόσιας ὑπηρεσίας μας νὰ προστατέψουμε τὰ μνημεῖα καὶ τὸ φυσικὸ καὶ ἱστορικὸ τοπίο σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους καὶ προκαλοῦσαμε τὶς ἀντιδράσεις καὶ τὶς ἐχθρότητες τῶν ἰδιωτῶν καὶ τῆ δυσμενῆ μεταχείρισή μας ἐκ μέρους κυβερνητικῶν παραγόντων, ὅταν δὲν ἱκανοποιούνταν οἱ οικονομικὲς καὶ οἰκοδομικὲς ἐπιδιώξεις ὀρισμένων γνωρίμων, ποὺ ἤθελαν, μὲ βλάβη ἢ καταστροφὴ τῶν μνημείων καὶ τοῦ ἱστορικοῦ τοπίου, νὰ πλουτίσουν. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς περιπτώσεις αὐτὲς γίνονταν γνωστὲς μόνον στὸν στενὸ κύκλο τῆς Ὑπηρεσίας, ἄλλες ὅμως ἀποκοῦσαν δημοσιότητα. Ὅρισμένες ἀφοροῦν καὶ μένα, ὅπως ἡ ὑπόθεση τοῦ λατομείου τοῦ Ραμνοῦντος.

Θεωρῶ ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἐπιτεύγματα στὸν ὑπηρεσιακὸ καὶ ἐπιστημονικὸ βίό μου τὴν ἐπὶ 30 καὶ πλέον χρόνια ἀνασκαφῆ, μελέτη καὶ δημοσίευση τῶν ἐρειπίων τοῦ δήμου τοῦ Ραμνοῦντος, κοντὰ στὸν Μαραθῶνα.

Γιὰ τὴν ἀνασκαφῆ τοῦ μοναδικοῦ ἀπὸ ἀποψη σημασίας καὶ διατήρησης τῶν μνημείων ἀρχαίου ἀττικοῦ δήμου φρόντισα, ἀπὸ τὸ 1959, νὰ γίνουν ἀπαλλοτριώσεις καὶ κηρύξεις γιὰ τὴν προστασία τῆς φυσικῆς μορφῆς τοῦ τόπου, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ ἄμεσο περιβάλλον τῶν λειψάνων τοῦ δήμου. Ὅταν τὸ 1993 ἡ τότε ὑπουργὸς Πολιτισμοῦ κυρία Ντόρα Μπακογιάννη, ἔπειτα ἀπὸ ἀντιεπισημονικὴ εὐνοϊκὴ γνωμάτευση τοῦ Κεντρικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου (ΚΑΣ) καὶ παρὰ τὴν ἀντίθετη εἰσήγησή μου, ὡς τοῦ ἀρμοδίου Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς, ἐνέκρινε τὴ λειτουργία νέου λατομείου μέσα στὸν κηρυγμένο ἀρχαιολογικὸ χῶρο πρόσβαλα, ὡς μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, τὴν ἀπόφαση τῆς Ὑπουργοῦ καὶ Προϊσταμένης μου, στὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας. Ἐκεῖνο μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 6485/1995 ἀπόφασή του μὲ δικαίωσε καὶ ἀκύρωσε τὴν ἀπόφαση τῆς ὑπουργοῦ¹. Πέρασαν τὰ χρόνια χωρὶς νὰ ὑπάρξει ἄλλη ἐπιβουλή κατὰ τοῦ χῶρου, χάρις καὶ οὖς φροντίδες τῶν διαδόχων μου στὴν Ἐφορεία τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς.

Κατάπληξη, ἀνηυχία καὶ λύπη αἰσιάνθηκα, ὅταν διάβασα στὴν Καθημερινῇ τῆς 14 Σεπτεμβρίου 2008 ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Βατοπεδίου εἶχε γίνεῖ ἰδιοκτήτης τεράστιας ἔκτασης τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χῶρου Ραμνοῦντος. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες γνωρίζαμε ἤδη τὰ κατορθώματα τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς, κατορθώματα ὄχι διαλογι-

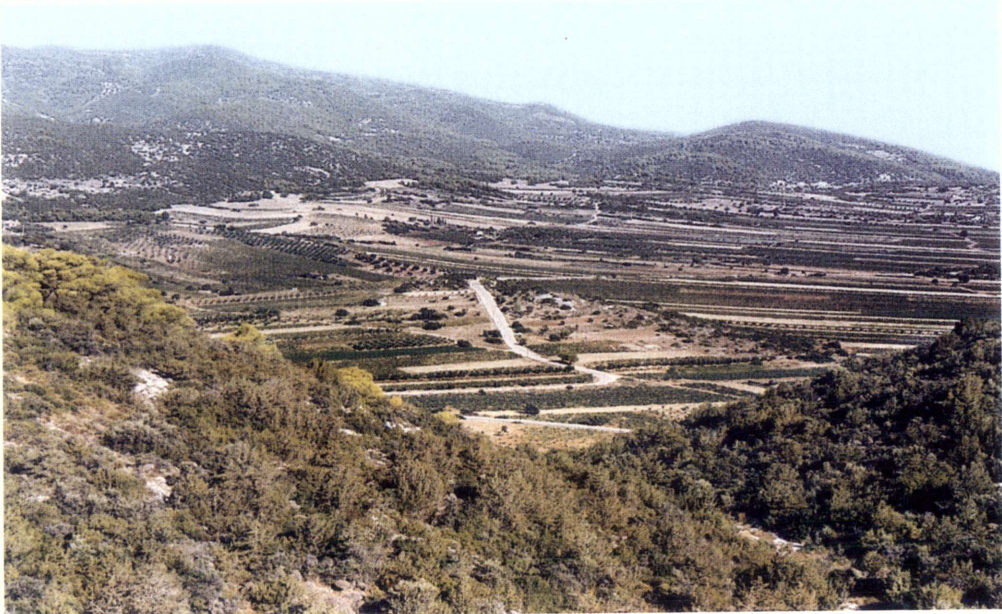
μοῦ, ἀσκητισμοῦ ἢ φιλανθρωπίας ἀλλὰ δημιουργίας μιᾶς ἰσχυρότατης κεφαλαιοκρατικῆς καὶ παραπολιτικῆς ἐπιχείρησης. Κατὰ τὴν ἐφημερίδα λοιπὸν ἀνάμεσα σὺς ἐκτάσεις ποὺ παραχωρήθηκαν σὴν μονὴ ἀντὶ τοῦ νεροῦ τῆς λίμνης Βιστωνίδος ἦταν «σὸ Κάτω Σοῦλι-Λιμικὸ νομοῦ Ἀττικῆς ἔκταση 3.331 στρεμμάτων». Ἀπηύθυνα ἐρώτημα σὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, σὴν ἀρμόδια Διεύθυνση Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων. Μοῦ ἀπήντησε ὄχι τὸ ΥΠΠΟ ἀλλὰ ἡ παλιά μου Β' Ἐφορεία τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς μὲ τὸ ἔγγραφο 12442/21.11.2008 σὸ ὁποῖο μεταξὺ ἄλλων γράφεται, ὅτι μετὰ ἀπὸ ἔλεγχο τῶν ἐγγράφων ποὺ ἔστειλε σὴν Β' Ἐφορεία ἢ Κεντρικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, σὸ ὁποῖο εἶχα ἀποσταθεῖ «προκύπτει ὅτι σὺς ἀνταλλαγεῖσες ἐκτάσεις» τοῦ Δημοσίου μὲ τὸ νερὸ τῆς λίμνης Βιστωνίδος «περιλαμβάνονται τμήματα συνολικοῦ ἐμβαδοῦ 968 περίπου στρεμμάτων, τὰ ὁποῖα εἰρίσκονται σὸ νότιο τμήμα τῆς Ζώνης Α ἀδόμητης, ἀπολύτου προστασίας τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ Ραμνοῦντος (ΦΕΚ 146/Β/ 3.3.1994). Σὸ συμβόλαιο, οἱ ἀνταλλαγεῖσες ἐκτάσεις χαρακτηρίζονται ἄρτιες καὶ οἰκοδομήσιμες». Οἱ τρεῖς τελευταῖες λέξεις «ἄρτιες καὶ οἰκοδομήσιμες» εἶναι ὁ λόγος τῆς ἀνταλλαγῆς. Προσφέρονται 968 στρέμματα γῆς, ἔκτασης ὅσης μιᾶς μικρῆς πόλης, παρθένου τοπίου, δασωμένου, φυσικοῦ, χωρὶς ἐπεμβάσεις, ποὺ ἔχει χαρακτηριστεῖ ὡς ζώνη Α, ἀδόμητη καὶ ἀπολύτου προστασίας τῶν ἀρχαίων τοῦ δήμου τοῦ Ραμνοῦντος, τοῦ μόνου ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Ἀττικῆς ποὺ σώζει ἀκόμη τὸ περιβάλλον φυσικὸ τοπίο, προσφέρονται λοιπὸν γιὰ οἰκοδόμηση. Γιατὶ ἡ μονὴ Βατοπεδίου ἀνταλλάσσει τὴν ἔκταση αὐτὴ μὲ τὸ νερὸ γιὰ νὰ μεταβάλλει τὰ 968 στρέμματα σὲ πολυτελεῖ οἰκισμὸ καὶ ὄχι γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς βοσκὴ προβάτων καὶ κατοικιῶν, ὅπως γίνεται ἕως σήμερα. Οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς δὲν εἶναι πλέον ποιμένες οὔτε αἰγοπροβάτων οὔτε ἀνθρώπων ἀλλὰ ἐπιχειρηματίες καὶ πολιτικοί.

Ἡ μονὴ Βατοπεδίου ὅπως φαίνεται ἀπὸ ὅσα βαθμηδὸν δημοσιεύονται καὶ δὲν διαφεύδονται ἔχει μεταβληθεῖ σὲ οἶκον ἐμπορίου, ὄχι ὅπως εἶχαν κάνει ἐκεῖνοι οἱ φτωχογυρολόγοι Ἰουδαῖοι ποὺ τοὺς εἶχε διώξει ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὸν ναό: καὶ ποιήσας φραγγέλιον ἐκ σχοινίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τὰ τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε, καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν

εἶπεν· ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν· μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου².

Ἡ περίπτωση τοῦ Ραμνοῦντος δὲν ἀφορᾷ κολλυβιστές, σαράφηδες· εἶναι διαφορετική. Ἕνας τόπος μοναδικὸς στὴν Ἑλλάδα προσφέρεται ἀπὸ τὸ Δημόσιο στὴν καταστροφή, προσφέρεται ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν σέβονται οὔτε τὴν ἱστορία, οὔτε τὴν παράδοση οὔτε τὸ γενικὸ καλὸ ποὺ εἶναι πλέον σήμερα ἢ προστασία τῆς φύσεως. Καὶ ὅλα, ἡ ἀνταλλαγὴ δηλαδή, γίνονται γιὰ νὰ πλουτίσει ἀκόμη περισσότερο μία μονὴ κοσμικὴ, ποὺ τὴν συγκροτοῦν μοναχοί, οἱ ὁποῖοι ὅπως λέγει ὁ Ἐπιφάνιος Κύπρου³ «σεμνύνονται δὲ δῆθεν ἀκτημοσύνην».

Οἱ κόποι λοιπὸν καὶ οἱ δαπάνες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ποὺ ἀποκάλυψε, ἀπὸ τὸ 1880, τὰ ἀρχαῖα τοῦ Ραμνοῦντος, ποὺ τὰ φρόντισε καὶ τὰ ἀναστήλωσε, οἱ κόποι τῶν προκατόχων μου καὶ διαδόχων μου Ἐφόρων, οἱ δικοί μου κόποι μᾶς τριακονταετίας, ἡ

Ἡ πεδιάδα τοῦ Λιμικοῦ, χώρος ἀρχαιολογικὸς καὶ ἱστορικὸς τοῦ ἀρχαίου δήμου τοῦ Ραμνοῦντος.

κοινή γνώμη πού ἐπαίνεσε τὶς προσπάθειές μου αὐτὲς καὶ τὸ θαυμαστό, γιὰ τὴν Ἀπικὴ τῶν ἡμερῶν μας, ἀποτέλεσμα διάσωσης τοῦ τοπίου τοῦ Ραμνοῦντιος, τὸ τοπίο πού τὸ Ἀκρωτικὸ Δικαστήριον ἔκρινε ὡς ἀμετάβλητο καὶ δικαίωσε, μὲ τὴν ἀπόφασή του τοῦ 1995, ὅλους τοὺς ἀρχαιολόγους τῆς Ὑπηρεσίας πού νοιάζονται τὸν τόπο, ὅλοι αὐτοὶ οἱ κόποι καὶ ἡ κοινὴ γνώμη περιφρονοῦνται ἀπὸ κάποιους ὑπουργούς, ἀπὸ τὴν Κτηματικὴ Ἐταιρεία τοῦ Δημοσίου, ἀπὸ νομικοὺς συμβούλους τοῦ Κράτους. Ὅλοι αὐτοὶ θεωροῦν νόμιμη τὴν ἀνταλλαγὴ καὶ συμφέρουσα γιὰ τοὺς Ἕλληνες.

Καὶ ἂν ὁ Ραμνοῦς ἦταν ἡ μοναδικὴ περίπτωση πλάνης, ἴσως συγχωρούσαμε ὅσους πλανήθηκαν. Ἀλλὰ καταγγέλλθηκαν καὶ ἄλλες ὅμοιες περιπτώσεις⁴. Μιὰ Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων ζήτησε γιὰ μιὰ κατὰφωρη παράνομη παραχώρηση ἀρχαιολογικοῦ χώρου, τὴν ἀκύρωσή της. Κάποια ὑπηρεσία τοῦ ΥΠΠΟ ἀπήνησε: «Σύμφωνα μὲ τὸν ἀρχαιολογικὸ νόμο τοῦ 2002, δὲν προβλέπεται ἡ δυνατότητα στὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ ἀκύρωσης δικαιπραξίας πού ἀφορᾷ ἰδιοκτησιακὸ καθεστῶς χώρου πού εἶναι ἀρχαιολογικὸς ἢ ἱστορικὸς»⁵. Μήπως ἔπρεπε ἡ ὑπηρεσία αὐτὴ νὰ ξαναγυρίσει στὸν ν. 5351/1932, ἢ στὸν ΒΧΜΣ' τοῦ 1899, ἢ ἀκόμη στὸν ν. τῆς 10/22 Μαΐου 1834; Ἐκεῖνοι προστάτευσαν τὰ ἀρχαῖα ἀπὸ τέτοιες ἐπιβουλὲς καὶ ἀρπαγές, κάτι πού δὲν κάνει ὁ γραφειοκρατικὸς ν. 3028/ 2002.

Ἡ μυστικὴ παραχώρηση ἀρχαιολογικῶν χώρων γιὰ ἐκμετάλλευση ἀπὸ οἰκοδομικὲς ἐταιρεῖες μὲ τὴ μεσολάβηση τῆς μονῆς Βατοπεδίου δὲν ὀφείλεται οὐ πλάνη. Τὴν ἐγνώριζε ἡ συμβολαιογράφος πού συνέταξε τὰ συμβόλαια ἀνταλλαγῆς κυρία Αἰκατερίνη Διονυσίου Πελέκη, ἄρα καὶ ὁ σύζυγός της ὑπουργὸς Πολιτισμοῦ Γεώργιος Βουλγαράκης. Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ συμβόλαια, τὸ ὑπ' ἀριθμ. 3191/ 17 Ἰουλίου 2008 τῆς συμβολαιογράφου πού μνημόνευσα, στὴν ὀπίσθια σελίδα (verso) τοῦ φύλλου 9 γράφεται: «... τὸ μεταβιβαζόμενο ἀκίνητο ἔχει συνολικὴ ἐπιφάνεια μέτρα τετραγωνικὰ δύο ἑκατομμύρια πεντακόσιες δέκα ἐπὶ χιλιάδες διακόσια ἑβδομήντα νέντε (2.517.275,00) καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὅκτω πῦδ κάτω περιγραφόμενα τμήματα: 1) Τὸ τμήμα τοῦ ἀκινήτου ὑπὸ στοιχεῖο ἄλφα κεφαλαῖο (Α) - - - εὑρίσκεται στὴ ζώνη Α' προστασίας τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ραμνοῦντιος (ΦΕΚ 146/ Β/ 3.3.1994 κτλ.)». - - - 2) [φύλλο 10 verso] Τὸ τμήμα τοῦ ἀκινή-

του ὑπὸ στοιχεῖο βῆτα κεφαλαῖο (Β) - - - εἰρίσκομαι ἐντὸς τῆς ζώνης Α΄ προστασίας τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ραμνοῦντος (ΦΕΚ 146/ Β/ 3.3.1994)».

Δὲν προχωρῶ περισσότερο. Ὑπάρχει πληθος συμβολαίων. Παρέθεσα λίγα στοιχεῖα μόνο ἀπὸ ἓνα. Ἐλπίζω ὅτι ἡ ἀνάκληση τῆς ἀνταλλαγῆς θὰ πραγματοποιηθεῖ καὶ ὅτι τὰ ἀρχαῖα δὲν θὰ πληγοῦν ἀπὸ τὸ ἀδηφάγο μοναστήρι. Ἡ παραχώρηση ὅμως τῶν ἀρχαίων σιὴν ἐκμετάλλευση εἶναι δεῖγμα τοῦ πνεύματος ποὺ ἐπικρατεῖ. Τὸ Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο, ἡ κιβωτὸς τῆς Ὑπηρεσίας, δὲν ἐκδίδεται, οἱ ἀνασκαφές ποὺ γίνονται μένουν ἀγνωστες καὶ ἐκεῖνοι ποὺ τὶς ἔκαναν προχωροῦν σιὴν ἡλικία καὶ ξεχνοῦν, ὅπως εἶναι ὁ φρυσικός νόμος. Τὰ Ἀνάλεκτα ἐκδίδονται μὲ γιγαντιαῖα ἄλματα σιὸν χρόνο καὶ συρρικνωμένα σιὴν ἔκταση.

Οἱ ἄγονες ἐκθέσεις σιὸ Ἐξωτερικό, οἱ κοινότοπες σιὸ Ἐσωτερικό συνεχίζονται, τὰ κακά, πολύχρωμα, ἐντυπα ἀφθονοῦν, γιὰ ἐνημέρωση, δῆθεν τῶν ἀδαῶν. Τὸ κύριο ἔργο δὲν γίνεται. Τὸ 1915 οἱ Ἐφοροὶ καὶ οἱ Ἐπιμελητὲς ἦσαν μόνον 22 καὶ γέμιζαν μὲ τὶς μελέτες τους τὸ Δελτίο, τὴν Ἐφημερίδα καὶ τὰ Πρακτικά. Κατὰ τὴ δεύτερη ἀναγέννηση τῆς Ὑπηρεσίας, τὸ 1960, οἱ Ἐφοροὶ καὶ οἱ Ἐπιμελητὲς ἦσαν 45, γέμιζαν τὴν Ἐφημερίδα καὶ τὰ Πρακτικά καὶ ἐξέδωσαν πάλι τὸ Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο, σὲ δύο τόμους σιὴν ἀρχή, σὲ τρεῖς ἀργότερα. Σήμερα οἱ ἀρχαιολόγοι τῆς Ὑπηρεσίας ξεπερνοῦν τὴ χιλιάδα. Τί συμβαίνει καὶ δὲν ἀκολουθοῦν τὸ παράδειγμα τῶν παλαιότερων;

Δύο εἶναι τὰ κύρια καθήκοντα τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων τῆς Ὑπηρεσίας, ἄλλοτε Ἐφόρων καὶ Ἐπιμελητῶν: ἡ προστασία τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ δημοσίευσή τους. Τὰ ἄλλα εἶναι δεύτερα, ποτὲ πρῶτα.

Ἴσως παρατηρηθεῖ, ὅτι ὡς «συνταξιούχος ἀρχαιολόγος», κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸ μου ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸ Πολιτισμοῦ τοῦ 2002, δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ κρίνω τὰ ὅσα ὑφίσταται ἡ Ὑπηρεσία. Φυσικὰ καὶ ἔχω ἠθικὸ δικαίωμα, γιὰτὸ ἓνα μέρος τοῦ ἔργου τῆς Ὑπηρεσίας εἶναι καὶ δικό μου ἔργο καὶ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀρχαίων βρέθηκαν ἢ σώθηκαν μὲ τὶς δικές μου προσπάθειες. Τὸ ἴδιο δικαίωμα ἔχουν καὶ οἱ λοιποὶ «συνταξιούχοι» καὶ μεγαλύτερο ἀκόμη, καὶ ὄχι μόνον ἠθικό, τὰ μέλη τῆς Ὑπηρεσίας, ποὺ κοπιάζουν, ποὺ ἀγωνίζονται καί, ὄχι σπάνια, βλέπουν τὶς προσπάθειές τους νὰ πηγαίνουν

χαμένες. Καὶ ὅλοι αὐτοί, οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, προσφέρουν τὸν ἑαυτό τους γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου καὶ ὄχι ἀπὸ ἰδιοτέλεια.

Ἔργο τῆς Ὑπηρεσίας εἶναι ἡ προστασία τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ τόπου ποὺ τὰ περιβάλλει, ὄχι ἡ παραχώρησή τους σὲ ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις. Ὄταν οἱ πολιτικοὶ προϊστάμενοι τῆς Ὑπηρεσίας δὲν δέχονται τὲς εἰσηγήσεις ἐκείνων ποὺ νοιάζονται γιὰ τὰ ἀρχαῖα καὶ τὸν τόπο, τότε καὶ ἡ Ὑπηρεσία βλάπεται καὶ φθίνει. Καὶ ὅσα μνημονεύω παραπάνω γιὰ τὸ Δελτίο εἶναι κύρια ἐκδήλωση τῆς φθορᾶς ποὺ παρατηρεῖται. Εἶναι δυστύχημα ποὺ ἡ ἐπιστημονικὴ φωνὴ τῆς Ὑπηρεσίας δὲν ἀκούγεται.

Εἶναι ἐκτὸς χαρακτηρισμοῦ τὸ θέμα ποὺ δημιουργήθηκε. Μοναχοί, τῶν ὁποίων ἔργο εἶναι ἡ προσέγγιση στὴν τελειότητα, ἐξοργίζουσι ἐπὶ μῆνες ἕναν λαόν. Δημιουργεῖ ἡ σπάση τους δυσάρεστες σκέψεις, ὅπως καὶ πρὶν ἀπὸ 67 χρόνια, ὅταν τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941 μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὀρους «ἔστειλαν στὸν Χίτλερ μιὰ περγαμινὴ μὲ τὴν ὁποία τὸν ἀναγόρευαν διάδοχο τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων»⁶.

1. Τὸ Ἔργον 1995, 85-87.

2. Ἰωάν. 2, 16.

3. Τ, 506 Β.

4. Ἡ Ναυτεμπορικὴ, 23 Σεπτεμβρίου 2008.

5. Αὐτ.

6. F. Heer, *Der Glaube des Adolf Hitler: Anatomie einer politischen Religiosität* (München 1968) 416. Βλ. πρόχειρα, Τζὸν Λούκατς, Ὁ τελευταῖος ἐὶρωπαϊκὸς πόλεμος. Σεπτέμβριος 1939 - Δεκέμβριος 1941, Ἐνάλιος (Ἀθήνα 2008) 492, ἀπ' ὅπου τὸ παράθεμα.

ΤΑΣΟΣ ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

(4 ΙΑΝ. 1911 - 19 ΔΕΚ. 2008)

Στις 19 Δεκεμβρίου απέθανε ο έταϊρος μας από τὸ 1982 Τάσος Γριτσόπουλος, προσωπικότητα τῆς ἑλληνικῆς ιστορικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐκπαίδευσης. Ὑπῆρξε διδάσκαλος καὶ ἐρευνητῆς, εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ἐμπνέει καὶ νὰ ἐνθουσιάζει. Ὅσοι τὸν πλησίαζαν διαπίστωναν πὼς πίστευε στοὺς ὑψηλοὺς σκοποὺς πὸ ἐπέδιωκε. Τὰ ἐνδιαφέροντά του ἦταν πολλὰ ἀλλὰ τὴν ἐπιστημονικὴ του δραστηριότητα τὴν εἶχε συγκεν-

Τάσος Γριτσόπουλος (1911-2008).

τρώσει στὴ μελέτῃ τῆς Πελοποννήσου τῶν νεωτέρων χρόνων. Δὲν ἦταν ὄμως μονόπλευρος. Τὸν ἀπασχολοῦσαν οἱ κώδικες, τὰ γραπτὰ τῶν ἀγωνιστῶν, οἱ μεταβυζαντινὲς τοιχογραφίες ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχαιοτήτες. Αὐτὲς ἦταν καὶ ἡ αἰτία τῆς γνωριμίας μας πρὶν ἀπὸ 50 χρόνια, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1959, πὸ τὸν συνάντησα γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Δημητσάνας. Ἦμουν τότε Προϊστάμενος τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτή-

των στη Σπάρτη. Ὁ Τάσος, Διευθυντής τῆς Βιβλιοθήκης, ἦταν καὶ Ἐκτακτὸς Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων Δημητσάνας, θεωρητικῶς ὑφιστάμενός μου. Τὸ γραφεῖο του βρισκόταν μέσα στὴ Βιβλιοθήκη ποὺ τὴν κοσμοῦσαν, ἂν θυμᾶμαι καλά, καὶ ἀρχαῖα ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἀπὸ τὴν περιοχὴ, περιουλογὲς τοῦ σχολάρχῃ ἀρχιμανδρίτῃ Ἱερωνύμου Βογιατζῆ καί, κυρίως, δικές του. Σήμερα βρίσκονται στὴ συλλογὴ πολλὰ ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ γνωρίζει ἐκεῖνος ποὺ θὰ θελήσει νὰ μελετήσῃ ἀρχαιολογικῶς τὴ Γορτυνία. Δὲν ξαναἰδωθήκαμε μὲ τὸν Τάσο γιὰ πολλὰ χρόνια. Τὸν συνάντησα ξανὰ στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ὅταν βρέθηκα στὴ διοίκησή της.

Ὁ Τάσος Γριτσόπουλος εἶχε καὶ ἄλλες, προσωπικές, σχέσεις μὲ τὴν ἀρχαιολογία, κυρίως τὴ μεταβυζαντινὴ. Δὲν εἶναι λίγες οἱ μελέτες του ποὺ ἀφοροῦν μοναστήρια ὡς μνημεῖα, ἀγιογραφίες καὶ ἀγιογράφους, χριστιανικὲς ἐπιγραφές. Φυλλομετρώντας τὰ δημοσιεύματά του ὅμως δὲν θὰ βροῦμε τίποτε ποὺ νὰ εἶναι γιὰ πράγματα παλιότερα τῆς τουρκοκρατίας ἢ τοῦ ὕστερου Βυζαντίου. Παρὰ ταῦτα στὰ πολλὰ συνέδρια ποὺ ὀργάνωσε, ἢ κλασικὴ καὶ ἢ προϊστορικὴ ἀρχαιολογία εἶχαν ξεχωριστὴ θέση καὶ οἱ πολλὲς ἀνακοινώσεις ποὺ ἐγίναν σ' αὐτὰ συμβάλλουν στὴν αὔξησιν τῶν γνώσεών μας γιὰ τὴν Πελοπόννησο.

Τὸ ἔργο τοῦ Τάσου Γριτσόπουλου εἶναι μεγάλο, ἀνεκτίμητο, καὶ ἀποτελεῖ πλέον μέρος τῆς ἱστοριογραφικῆς μας παράδοσης ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησο, καλύτερα μάλιστα, ὡς πρὸς τὸν Μοριά. Καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι διπλὸ γιὰ νὰ μὴν εἰπῶ πολλαπλό. Πρῶτο τὸ ἔργο του μέσω τῆς Ἑταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν καὶ δεύτερο τὸ ἀτομικό.

Γιὰ τὸ πρῶτο εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ μιλήσω πολὺ σύντομα στὶς 3 Νοεμβρίου τοῦ 2003, ὅταν γιορτάζονταν τὰ 50 χρόνια τῆς Ἑταιρείας. Ὁ Τάσος παρέλαβε, τὸ 1969, τὴν Ἑταιρεία καὶ τῆς ἔδωσε ζωὴ, ξεκαθάρισε τὸν σκοπὸ τῆς καὶ ἐπέδιωσε τὴν ἐκπλήρωσή της μὲ τὴν ἐμμονὴ τοῦ πραγματικοῦ πιστοῦ, ποὺ δὲν ἔχει ἀμφιβολίες γιὰ τὸν δρόμο ποὺ ἀκολουθεῖ. Βλέποντας τὰ πράγματα ἐκ τῶν ὑστέρων θεωροῦμε πῶς ὅ,τι ἐγίνε ἦταν ἀναπόφευκτο, ὅτι θὰ γινόταν ὅπωςδήποτε. Εἶναι λανθασμένη ἀντίληψη. Τὰ πράγματα δὲν κινοῦνται καὶ δὲν ἀλλάζουν μόνα

τους. Χρειάζεται πίστη καὶ ἐμμονὴ στὴν ἐκπλήρωση τῶν ἐπιδιώξεών μας, ιδιότητες ποὺ δὲν συνοδεύουν ὅλους μας.

Ὁ Τάσος Γκρισόπουλος ἦταν ὁ ἐμπνευστὴς καὶ ὁ ὀργανωτὴς τῶν τοπικῶν συνεδρίων τῆς Ἐταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν. Ἀρχίζοντας τὸ 1973, πρὶν ἀπὸ 35 χρόνια, μὲ τὸ πρῶτο συνέδριο στὴν Ἀχαΐα, συνέχισε μὲ τὶς ἄλλες περιοχὲς τοῦ Μοριᾶ, τὴν Ἀρκαδία, τὴν Ἀργολίδα, τὴν Κορινθία, τὴ Μεσσηνία, τὴν Ἠλεία καὶ τὴ Λακωνία. Αὐτὰ τὰ συνέδρια ἦταν ἀφιερωμένα κυρίως στὰ νεότερα χρόνια τῆς ἱστορίας τῆς Πελοποννήσου, ὅπως ὀρίζει ἡ ἰδρυτικὴ διακήρυξη τῆς Ἐταιρείας, στὰ χρόνια πρὶν καὶ μετὰ τὴν Ἐπανάσταση, τουρκοκρατία, φραγκοκρατία, ἀκόμη καὶ Βυζάντιο. Ἀλλὰ στὰ συνέδρια ὑπάρχει μιὰ καινοτομία, τμῆμα ἀφιερωμένο στὴν ἀρχαιότητα, ἀπὸ τὴν ἀπώτερη γνωστὴ ἕως τὰ χρόνια τοῦ Βυζαντίου. Ἀθροῖοι μετέχουν οἱ προϊστορικοὶ καὶ κλασικοὶ ἀρχαιολόγοι, Ἕλληνες καὶ ξένοι, καὶ πλῆθος εἶναι οἱ ἀνακοινώσεις γιὰ θέματα τῆς ἀρχαίας Πελοποννήσου ποὺ ἀκούγονται στὰ συνέδρια καὶ δημοσιεύονται στὰ Πρακτικὰ τους.

Ὁ ἴδιος ὁ Τάσος περιλάμβανε στὰ ἐπιστημονικά του ἐνδιαφέροντα τὴν ἀρχαιολογία, ὅπως ἤδη μνημόνευσα. Τὴν ἀρχαιολογία καὶ τὴν ἱστορία συνάμα τῶν μεταβυζαντινῶν κυρίως χρόνων, ὅπως ἡ μελέτη του γιὰ τὰ δύο καθολικά τῆς Μονῆς Φιλοσόφου, γιὰ τὴ μονὴ τῆς Λουκοῦς στὴν Κυνουρία, γιὰ τὸ ἔργο τοῦ ἀγιογράφου Γεωργίου Μόσχου, ὅπως τὸ βλέπουμε σὲ ἐκκλησιᾶς τῆς Λακωνίας, γιὰ τὸν εἰκονογραφικὸ διάκοσμο τῆς μονῆς Βουλκάνου ἀπὸ τοὺς Μόσχους πάλι, γιὰ τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Πραστοῦ. Γυρίζοντας πάντα πρὸς τὴ Γορτυνία μᾶς χαρίζει δυὸ σπουδαῖες μελέτες γιὰ τὸ μοναστήρι Καλαμίου Γορτυνίας καὶ γιὰ τὸ μοναστήρι Αἱμυαλῶν στὴ Δημητσάνα, καὶ στὴν ἐπιγραφικὴ, γιὰ τὶς χριστιανικὲς ἐπιγραφὲς τῆς ἀγίας Λαύρας.

Ἀλλὰ ἡ ἀρχαιολογία ἔστω βυζαντινὴ ἢ τῆς τουρκοκρατίας δὲν εἶναι ὁ χῶρος ὅπου θὰ γνωρίσουμε καλύτερα τὸν Τάσο Γκρισόπουλο. Ἡ νεώτερη ἱστορία μας ἦταν τὸ πάθος του, ἡ Ἐπανάσταση τοῦ '21, τὸ μέγιστο αὐτὸ γεγονός, ποὺ ἀναστήλωσε πνευματικὰ καὶ ὑλικά τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνες. Οἱ μελέτες του γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ εἶναι πλῆθος. Ἡ πρὸ ὄριμη

καὶ πὸ ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς μεθόδου τοῦ καὶ τῶν ἀπόψεών του εἶναι ἐκείνη μὲ τὴν ὁποία τίμησε τὰ 150 χρόνια τῆς Ἐπανάστασης: *Ἱστοριογραφία τοῦ Ἀγῶνος*. Τὴν ξαναδιάβασα ἀπὸ τὴ δεύτερη ἐκδοση τελευταία. Εἶναι ἡ ἀποτίμηση, ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἄποψη, τῶν γραπτῶν, τῶν ἀπομνημονευμάτων γιὰ νὰ τὰ ὀνομάσω, τῶν ἀγωνιστῶν. Τὸ '21 εἶναι καὶ σήμερα ζωντανὸ καὶ πολλὰς φορὰς ἐξετάζεται μὲ πάθος, καλύτερα νὰ πῶ, ἐξετάζεται ἀπὸ ἀρκετοὺς μὲ ἐμπάθεια. Ὁ Τάσος ἦταν παθιασμένος ἀλλὰ ὄχι ἐμπαθής. Ὅλα τὰ γραπτὰ πού μᾶς ἄφησαν οἱ ἀγωνιστὲς τὰ πέρασε ἀπὸ συστηματικὸ ἔλεγχον. Παραβολὴ τῶν λεγομένων τοῦ ἑνὸς μὲ τοῦ ἄλλου. Ἐξέταση τῶν ἡμερομηνιῶν, ἀνάλυση τῶν ὑπονοουμένων, ἐρμηνεία τῶν ἀσαφειῶν, ἐκθεση τῶν προσωπικῶν παθῶν, οἱ ἐμφύλιοι. Κάπου ὅμως φαίνεται καὶ τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο. Ἡ Ἀρκαδία, ὁ Κολοκοτρώνης. Στὴ μελέτη τοῦ αὐτῆ ἔμαθα τὶ σημαίνει κολοκοτρωνίζω. Μᾶς δίνει μιὰ ζωντανὴ εἰκόνα τοῦ κόσμου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν κοτζαμπάσηδων, μᾶς βάζει μὲ τὰ κείμενα μέσα στὸν κόσμο ἐκεῖνο τὸν ἥρωικὸ καὶ τραγικὸ ὅπου δὲν ἔλειψαν οἱ ἀθλιότητες.

Ἡ ἀνώτερη βαθμίδα τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ ἱστορία, ἡ σύνθεση δηλαδὴ τῶν εἰδικῶν συμπερασμάτων σ' ἓνα ἐνιαῖο σύνολο. Ἡ ἱστοριογραφία ὅμως εἶναι καὶ ἡ δυσκολότερη βαθμίδα ὄλων αὐτῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ χρειάζεται γιὰ νὰ τὴν πετύχεις ξεχωριστὰ ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ προσόντα, γιὰτὶ ἡ τελικὴ ἐπιδιώξις τῆς εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας. Τὴν ἱστορία ὁ Τάσος Γριτσόπουλος τὴν ὑπηρετήσε μὲ δυὸ τρόπους· ὡς συγγραφεὺς ἱστορίας καὶ ὡς κριτικὸς τῶν ἱστορικῶν ἔργων. Ἐκανα λόγο προηγουμένως γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔκρινε τὰ γραπτὰ ἔργα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ '21 στὴν «Ἱστοριογραφία τοῦ Ἀγῶνος». Τὴν ιδιότητά του αὐτῆ τοῦ ἀμερόληπτου κριτικοῦ τῶν ἱστορικῶν γραφομένων, τοῦ πνευματικοῦ ἀστυνόμου, ὅπως μὲ ἀκρίβεια χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τὸν βιογράφο του, τὴν ἄσκησε μὲ τὴν ἐντιμότητα τοῦ ἀληθινοῦ ἱστορικοῦ, πού σκοπὸ του ἔχει τὴν ἀλήθεια, ἔστω κι ἂν ἡ ἀλήθεια μπορεῖ καμιά φορὰ νὰ πληγώσει καὶ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους. Ἀνάμεσα στοὺς ὁμοτέχνους τοῦ ὁ Τάσος Γριτσόπουλος ὑπηρετεῖ διπλὰ τὴν ἐπιστῆμη τῆς ἱστορίας. Ὑπηρετεῖ τὴν

ἀλήθεια τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀλήθεια τῶν ἰδανικῶν κατὰ τὴ φράση τοῦ Παλαμᾶ.

Ὁ Τάσος Γριτσόπουλος ξεκίνησε ὡς φιλόλογος. Αὐτὴ εἶναι ἡ σωστὴ βᾶση ἃν θέλει κανεὶς νὰ γίνεи ἰστορικὸς ἢ ἀρχαιολόγος. Μόνον ἡ γνώση τῆς γλώσσας καὶ τῶν κειμένων δίνει τὸ σωστὸ θεμέλιο γιὰ τὴ μελέτη τῶν ἀνθρωποτικῶν ἐπιστημῶν. Χωρὶς αὐτὴ ἴσως γίνεσαι ἓνας καλὸς τεχνίτης, ὄχι ὅμως καλλιτέχνης.

Τὸ πόσο τοῦ χρειαζόταν ἡ φιλολογία φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔργο του. Παραλείπω μικρὲς μελέτες τῆς νεότητος καὶ στέκομαι στοὺς καταλόγους χειρογράφων ποὺ ἐξέδωσε καὶ ἀκόμη ἀφθόνων, πλήθους, ἐγγράφων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τοῦ Ἄγῶνος. Ἀσχολοῦμαι, σὲ μικρὸ βαθμὸ, μὲ ἔγγραφα τῶν πρώτων χρόνων μετὰ τὴν Ἐπανάσταση. Διαπιστώνω πόσο ἡ φιλολογικὴ μέθοδος καὶ ἡ παλαιογραφία εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ τὴν ὀρθὴ ἔκδοση καὶ ἐρμηνεία τῶν παλαιότερων κειμένων. Ὁ Γριτσόπουλος ἀναδείχθηκε κορυφαῖος στὸν τομέα αὐτόν, γιὰτὶ οἱ περισσότερες καὶ σημαντικότερες μελέτες του βρῖθουν ἀπὸ κείμενα τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος ἔφερε στὸ φῶς καὶ αὐξήσε τὶς πηγὲς τῆς νεώτερης ἱστορίας μας.

Ὁ Γριτσόπουλος δὲν σιαματοῦσε στὰ κείμενα ἀλλὰ ἀφοῦ τοὺς ἔδινε τὴν ὀρθὴ μορφή τὰ ἐνοσμάτωνε στὸ θέμα του. Ἔτσι ἀποκτοῦν τὴ θέση ποὺ τοὺς ἀρμόζει ὡς ἰστορικὲς πηγὲς χωρὶς βεβαίως νὰ πάψουν νὰ ἀποτελοῦν καὶ γλωσσικὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς τους. Ἀλλὰ καὶ ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία, μάλλον λογοτεχνία, ἦταν μέσα στὰ ἐπιστημονικὰ ἐνδιαφέροντά του καὶ οἱ μεγάλες μορφὲς τῆς τέχνης τοῦ λόγου ἀποτελέσαν ἀντικείμενο μελετῶν του, ὅπως ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Κάλβος, ὁ Λάμπρος Πορφύρας κι ὁ Λορέντζος Μαβίλης.

Πάντα ψύχραιμος καὶ κριτικώτατος δὲν ἔκανε τὸ σφάλμα νὰ πάρει τὸ μέρος τῆς μιᾶς πλευρᾶς σὰν νὰ πρόκειται γιὰ σημερινὴ πολιτικὴ διαμάχη. Δὲν ξεχνοῦσε ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι πράγματα ποὺ ἔχουν γίνεи, δὲν ἀλλάζουν, καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἐμεῖς μπορούμε νὰ κάνουμε εἶναι νὰ τὰ κατανοήσουμε, νὰ τὰ ἐρμηνεύσουμε καὶ νὰ τὰ κρίνουμε μὲ τὰ κριτήρια τῶν τότε ἀνθρώπων. Αὐτὴ τὴν ἀρετὴ, τῆς κατανόησης τῶν ἀνθρώπων, ὁ Τάσος Γριτσόπουλος τὴν εἶχε ἀπὸ τὰ πρώτα χρόνια, ὅταν ἀνέλαβε νὰ ἀσκήσει τὸ μεγάλο λειτούργημα τοῦ δασκάλου,

δασκάλου μὲ τὴν ἔννοια τοῦ πλάστη τῶν πνευμάτων καὶ τῶν ψυχῶν τῶν νέων, καὶ φυσικὰ ἄφησε ἐποχή, δημιούργησε ἐνθουσιασμό καὶ ἔφερε στὸ φῶς κρυμμένες ἢ κοιμισμένες δυνατότητες καὶ κλίσεις τῶν ἄλλων, τῶν μαθητῶν του. Τὴν ιδιότητα αὐτὴ τὴν διατήρησε ὡς τὸ τέλος βλέποντας τοὺς νεότερους ὡς μαθητές. Καὶ σὲ κείμενα δικὰ μου, ποὺ μοῦ ἔκανε τὴν τιμὴ νὰ δημοσιεύσει στὰ *Πελοποννησιακὰ* καὶ τὰ *Γορτυνιακά*, ἔκανε τὶς ἐπεμβάσεις του ὡς αὐστηρὸς δάσκαλος.

Ἄλλὰ ἂν τὴν παιδεία τὴν ὑπερέτησε στὴν πιὸ ζωντανή της μορφή, ὡς δάσκαλος, δὲν ἀμέλησε καὶ τὴν ἱστορία της. Ἡ Σχολὴ τῆς Δημητοάνας εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικὲς μελέτες τοῦ δημοσιευμένη πρὶν ἀπὸ 46 χρόνια. Τὴν ἀκολούθησε ἡ δίτομη Ἱστορία τῆς Πατριαρχικῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ σήμερα ὡς πολιτικὸ ζήτημα. Σ' ἓνα τελευταῖο του δημοσίευμα, τοῦ 2007, στὸν τόμο *Μικρὰ Μελετήματα*, ὁ Τάσος Γριτσόπουλος ἀναδημοσιεύει τὴ μελέτη του «Τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο» ποὺ στὴν οὐσία, παρὰ τὴ συντομία της, εἶναι συστηματικὴ μελέτη γιὰ τὴν κοινὴ ἐκπαίδευση κατὰ τὴν Τουρκοκρατία. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο τῆς Μονῆς Φιλοσόφου «Κρυφὸ Σχολεῖο» ὁ Γριτσόπουλος περιγράφει τὴν πραγματικότητα ποὺ γένησε, κάποια στιγμή τῆς ἱστορίας μας, τὸ τοπωνύμιο. Ἐδῶ ἀξίζει νὰ σταθεῖ κανεὶς σὲ μιὰ ἄλλη πολὺ μικρὴ μελέτη τοῦ Τάσου γιὰ τὰ τοπωνύμια. Τὴν ὀνομάζει «Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τῶν ὀνομάτων» καὶ ἀποτελεῖ ἓναν μεθοδολογικὸ ὁδηγὸ γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἱστορικῆς τοπογραφίας ἢ ὁποῖα μὲ τὶς συνεχεῖς ἀντικαταστάσεις τῶν τοπωνυμίων μὲ σύγχρονα, ποὺ γίνονται ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ὁθωνοῦ, ἀλλὰ ἐντελῶς ἄκριτα τὴν τελευταία πεντηκονταετία, δὲν θὰ ἔχει πεδῖον γιὰ νὰ ἀσκηθεῖ.

Ἡ καταγωγή τοῦ Τάσου Γριτσόπουλου ἀπὸ τὴ Δημητοάνα καθόρισε, πιστεύω, καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ του κατεύθυνση. Ὅταν ἔχεις γεννηθεῖ στὸν τόπο ἀπ' ὅπου κυλοῦσε τὸ ὄξυγόνο τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ '21, τὸ μπαρούτι καὶ τὰ βόλια τῶν ἀγωνιστῶν, ὅταν σὲ σκιάζουν δύο μορφές, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, κι ὅταν τὸ «Κρυφὸ Σχολεῖο» βρίσκεται κεῖ, κοντὰ σου, ζῆς, πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ, στὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Διαβάζοντας την έργογραφία του διαπιστώνει κανείς πώς τὸ '21 εἶναι τὸ χρονικὸ ὄριο τὸ ὁποῖο δὲν ξεπέρασε. Ξεκινοῦσε κυρίως ἀπὸ τὴν Τουρκοκρατία καὶ ἔφθανε ὡς τὸν Καποδίστρια ἀλλὰ ἀκροθιγῶς ἀσχολήθηκε μὲ τὴν περίοδο τοῦ Κυβερνήτη. Τὸ ἱστορικὸ του κέντρο ἦταν ἡ Ἐπανάσταση καὶ ὁ χῶρος στὸν ὁποῖο κινήθηκε ἦταν ἡ Πελοπόννησος, ὁ Μοριάς. Κέντρο τῆς Πελοποννήσου εἶναι ἡ Δημητοάνα, ἡ Γορτυνία, ἡ Ἀρκαδία. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὅλη ἡ Πελοπόννησος δὲν ἦταν μέσα στὴν καρδιά του. Μὲ τρόπο ἔμπρακτο ἔδειξε ὅτι κάθε γωνιά τῆς τοῦ ἦταν ἀγαπητὴ καὶ τὴν φρόντιζε, πρῶτα μὲ τὶς μελέτες του, ἔπειτα μὲ τὰ *Πελοποννησιακὰ* καὶ μὲ τὰ συνέδρια πού τὸ καθένα τους μᾶς ἀποκάλυπτε κάθε φορὰ νέους θησαυροὺς γνώσης.

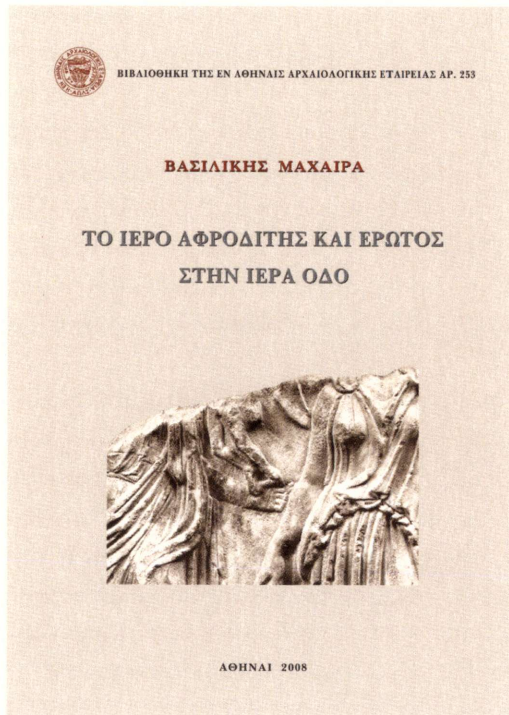
Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐδῶ καὶ ἓνα τέταρτο τοῦ αἰῶνος εἶχε τὸν Τάσο ἐταῖρο της, τὸν Ἕλληνα πού ἀποτελοῦσε τὴ συνείδηση τοῦ τόπου μας, ὄχι μόνον τῆς Ἀρκαδίας ἢ τοῦ Μοριά. Ἄς μὴν ξεχνιόμαστε. Ὅπως πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶχε γράψει ὁ Στέφανος Ἄ. Κουμανούδης, γιὰ τοὺς σημερινούς Ἕλληνες τὰ πράγματα ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν Ρήγα καὶ τὴν Ἐπανάσταση. Καὶ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς τοὺς ἀγαπᾶμε καὶ τοὺς μελετοῦμε καὶ εἴμαστε, πολλές φορές, ἄκομψα περήφανοι γιὰ τὰ ἔργα τους. Χωρὶς τὸν Ρήγα καὶ τὴν Ἐπανάσταση τί θὰ εἴμαστε ἄραγε; Ὁ Τάσος Γριτσόπουλος εἶναι κατευθεῖαν βλαστάρι τους, ἀπὸ τὸν τότε Ἀναστάσιο, προ-προπάππο του, δημογέροντα κατὰ τὴν Ἐπανάσταση.

Τὸν Τάσο Γριτσόπουλο εἶδα γιὰ τελευταία φορὰ τὴν Παρασκευὴ 26 Σεπτεμβρίου, στὴν Κόρινθο, κατὰ τὴν ἑναρξη τοῦ Η΄ Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν. Ἦταν τὸ τελευταῖο πού ὀργάνωσε καὶ εὐτύχησε νὰ τὸ ἰδεῖ νὰ γίνηται. Οἱ μαθητὲς καὶ οἱ συνεργάτες του θὰ συνεχίσουν τὸ ἔργο του μὲ τὴν ἴδια ἀξιοσύνη βασιτώντας ἀνάμεσά μας ἄσβηστη τὴν ἀνάμνησή του.

[Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Τάσου Γριτσόπουλου, βλ. Φίλιον δῶρημα εἰς τὸν Τάσον Ἀθ. Γριτσόπουλον, *Πελοποννησιακὰ*, τόμ. Ιζ', 1985-1986, Ἀθῆναι 1986, σ. ιβ'- ξβ].

Ο ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ

Οί έταῖροι γνωρίζουν ἀπὸ ἀναγγελία στὸν *Μέντορα* ὅτι προσφάτως ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία τὸ βιβλίο τῆς κυρίας Βασιλικῆς Μαχαίρα, *Τὸ ἱερὸ Ἀφροδίτης καὶ Ἔρωτος στὴν Ἱερὰ Ὀδὸ*, τὸ ὁποῖο εἶναι ἡ πλήρης καὶ συστηματικὴ δημοσίευση τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὸν Δημήτριο Καμπούρογλου. Τὸ βιβλίο τῆς κυρίας Μαχαίρα ἀποτελεῖ

πλέον ἓνα κεφάλαιο τῆς ἀττικῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἀπόδοση ἑνὸς παλαιοῦ ἐπιστημονικοῦ χρέους τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Εὐχόμεσθε καὶ ἄλλοι νὰ μιμηθοῦν τὸ παράδειγμά της καὶ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ παλαιᾶς ἀνασκαφές, ποὺ δὲν ἔχουν τὴν λάμψη τοῦ νέου εὐρήματος ἀλλὰ εἶναι σημαντικότερες.

Πρέπει να διευκρινιστεί, ότι κατά τον 19ο αιώνα έρευνήθηκαν από την Έταιρεία με πρόγραμμα τα μεγάλα και σημαντικά κέντρα της αρχαιότητας, δεν δημοσιεύτηκαν όμως όπως άξιζε στη σημασία τους, και τοῦτο για πολλούς λόγους που άξιζουν ιδιαίτερη πραγμάτευση. Ἀνάμεσα στα άδημοσίευτα ἦταν και τὸ ἱερό του Ἔρωτος, που άπόκτησε πλέον πλήρως τὴ θέση του στην έπιστήμη με τὸ βιβλίο της κυρίας Μαχαίρα. Τὴν άνασκαφή έκανε ὁ Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου του ὁποίου θά διηγηθῶ σύντομα τὴν αρχαιολογική του ιστορία.

Ὁ Δ. Γρ. Κ. γεννήθηκε τὸ 1852 στην Ἀθήνα. Πατέρας του ἦταν ὁ Γρηγόριος Καμπούρογλου, δημοσιογράφος, Διευθυντής της «Ευτέρπης». Μητέρα του ἦταν ἡ Μαριάννα Σωτηριανοῦ Γέροντα, της γνωστής αθηναϊκής οικογένειας, που εἶχε άσχοληθεῖ με τὰ γράμματα. Ὁ Δ. Γρ. Κ. σπούδασε νομικά, ἔγινε δικαστικὸς υπάλληλος, υπάλληλος στοῦ Δημόσιο, άσχολήθηκε με τὴ δημοσιογραφία και ἔξέδωσε τὸ περιοδικὸ «Ἐβδομάς». Τὸ 1892 διορίστηκε Ἐπιμελητής Χειρογράφων της Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης και κατόπιν Διευθυντής της (1904-1917). Κατὰ τὸ διάστημα 1910-1912 ἔξέδιδε τὸ ιστοριοδιφικὸ και λαογραφικὸ περιοδικὸ «Δίπυλον». Ἄσκησε επίσης και τὴ δικηγορία.

Ἐπῆρξε πεζογράφος, ποιητής, ιστοριοδίφης, λαογράφος και κατ' ἔξοχὴν αθηναιογράφος. Τὰ περισσότερα ἔργα του άποτελοῦν συμβολές στη νεώτερη ιστορία της Ἀθήνας, κυρίως κατὰ τὴ διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Ἀνάμεσα στα ψευδώνυμα που χρησιμοποιοῦσε για τὰ μικρὰ δημοσιεύματα και ἐπιφυλλίδες, τὸ γνωστότερο εἶναι τὸ Ἀναδρομάρης, με τὸ ὁποῖο ὑπογράφει και τὸ σύντομο κείμενο για τὴν άνασκαφή του στοῦ ἱεροῦ του Ἔρωτος, που άναδημοσιεύεται σὲ τοῦτο τὸ τεῦχος. Ὁ Δ. Γρ. Κ. τιμήθηκε για τὸ συγγραφικὸ του ἔργο με τὸ Ἄριστεῖο Γραμμάτων και Τεχνῶν τὸ 1923 και ἔξελέγη τακτικὸ μέλος της Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τὸ 1927. Μέσα σὲ μιὰ ζωὴ άφιερωμένη κυρίως στη νεώτερη Ἀθήνα ὑπάρχει κι ἓνα σύντομο διάλειμμα, 1891-1892, κατὰ τὸ ὁποῖο ἔνω άσκοῦσε τὴ δικηγορία διετέλεσε Ἐφορος της Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας και έκανε άνασκαφή στοῦ Δαφνὶ και στοῦ ἱεροῦ του Ἔρωτος, στην Ἴερὰ Ὀδὸ.

Ὁ Δ. Γρ. Κ. παρὰ τὰ ὅσα θαυμαστικὰ γράφει γιὰ τοὺς ἀρχαιολόγους δὲν εἶχε προδιάθεση γιὰ τὴν ἀρχαιολογία. Ἡ σύντομη ἀπασχόλησή του μὲ τὴν ἀρχαιότητα εἶχε ὡς αἰτία εἰδικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ ὅταν ξεκαθάρισε ἐκεῖνα ποὺ τὸν ἐνδιέφεραν ἐγκατέλειψε τὴν Ἑταιρεία καὶ τὴν ἀρχαιολογία καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα εἶχε ἔμφυτη κλίση.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ του ἱστορία ἀρχίζει μὲ τούτη τὴν αἴτησή του:

«Αἴτησις Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου | συγγραφέως τῆς Ἱστορίας τῶν | Ἀθηναίων | (περὶ διορισμοῦ του ὡς ἐφόρου τῆς | ἐταιρίας) | Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1891 | Πρὸς τὸ Σ. Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιο | λογικῆς ἐταιρίας | Κύριε Πρόεδρε | Ἀπὸ εἰκοσαετίας ἐπιδοθεὶς εἰς ἱστορικὰς καὶ τοπογραφικὰς μελέτας καὶ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα ἰκανότητός μου παρασχὼν δείγματα οὐχὶ ὄλως ἀδόκιμα θεωρηθέντα, προσφέρομαι ὅπως ὑπηρετήσω μετ' ἀφοσιώσεως, τιμῆς καὶ δραστηριότητος τὴν Ἑταιρίαν, ἧς ἐπαξίως προΐστασθε, ὡς Ἐφορος ταύτης.

Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον εἰς τὰ τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τῶν μέσων χρόνων, εἶπερ τις καὶ ἄλλος, ἐνέκυψα, ἡ δὲ κυβερνησις τῇ προτάσει τοῦ κ. Γενικοῦ Ἐφόρου διὰ λίαν τιμῶντος με ἐγγράφου μοὶ ἀνέθηκε τὴν ἐποπτεῖαν τῶν μνημείων τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας καὶ τέχνης, ἐλπίζω ὅτι θὰ ἀποβῶ λίαν χρήσιμος τῇ Ἑταιρίᾳ πολλὰ ἔχων νὰ ὑποδείξω αὐτῇ. | Ὑποσημειοῦμαι μετὰ βαθυτάτου | σεβασμοῦ | Δρ. Δ. Γρ. Καμπούρογλους»¹.

Πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας τὸ 1891 ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος (1837-1903), Γραμματεὺς ὁ Στέφανος Ἀ. Κουμανοῦδης (1818-1899) καὶ Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων ὁ Παναγιώτης Καββαδίας (1850-1928). Ἡ αἴτησις τοῦ Κ. ἔγινε δεκτὴ καὶ διορίστηκε Ἐφορος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀμέσως. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὑπῆρχε μεγάλη ἀνάγκη σπουδασμένων ἀρχαιολόγων καὶ ὁ Κ. ἐπικαλέστηκε μιὰ ιδιό-

1. ΑΑΕ 316/ 25 Ὀκτωβρίου 1891.

τητά του ὄχι πολὺ συχνῆ στοὺς τότε ἀρχαιολόγους, τὴ γνώση τῶν μεσαιωνικῶν πραγμάτων.

Εὐθὺς ὡς ἔλαβε τὴν ἀνακοίνωση τοῦ διορισμοῦ του ὁ Κ. ἐξέθεσε πρόγραμμα ἐρευνῶν, οἱ ὁποῖες, ὅπως φαίνεται ἦταν καὶ τὸ κίνητρο ποὺ τὸν ὥθησε νὰ μπεῖ – προσωρινῶς – στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἑταιρείας:

«ΑΑΕ Ἀριθ. Πρωτ. 344 / Ἑλ. τὴν 13 Νοεμβρίου 1891 | Ἐν Ἀθήναις τῇ 12 Νοεμβρίου | 1891 | Πρὸς τὸ Σ. Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιο | λογικῆς εταιρίας. | Σ. Κύριοι Σύμβουλοι | Εὐχαριστῶν ὑμῖν ἐπὶ τῇ προσλήψει μου ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἑταιρείας καὶ ἐπιθυμῶν ν' ἀνταποκριθῶ ὅσον τάχιον εἰς τὰς προσδοκίας Ὑμῶν, καθόσον ἔνεκα τῶν ἰδιαιτέρων μου μελετῶν δὲν θὰ δυνηθῶ ἐπὶ πολὺ νὰ διαμείνω ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἑταιρείας, παρακαλῶ τὸ Σ. Συμβούλιον, ὅπως μοι ἀναθέσῃ νὰ ἐνεργήσω ἀποπειρατηρίους τινὰς σκαφὰς ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Ἦς γνωστὸν ὁ Πausanias ἐν βιβλ. Αἰ κεφ. ΛΖ, 6, μετὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ κατὰ τὴν ἱερὰν ὁδὸν μνήματος τῆς Πυθιονίκης σημειοῖ τάδε:

Ἔστι δὲ ἱερόν, ἐν ᾧ κεῖται Δῆμητρος καὶ τῆς παιδὸς ἀγάλματα καὶ Ἀθηναῖς τε καὶ Ἀπόλλωνος. Ἀπόλλωνι δὲ ἐποιήθη μόνῳ τὸ ἐξ ἐξαρχῆς.

Τὸ ἱερόν τοῦτο πάντες δέχονται ὅτι ἔκειο, ὅπου νῦν ἡ Μονὴ τοῦ Δαφνίου.

Περιορίζομαι εἰς τὰ παρὰ Bursian φερόμενα, τάδε·

«Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς λαμβάνει τὸ σχῆμα ὀρεινῆς παρόδου, συνδεούσης τὸ Ἀθηναϊκὸν καὶ Ἐλευσίνιον πεδίων· Ἐπὶ τοῦ ὑψίστου καὶ στενωτάτου αὐτῆς σημείου, ἔνθα νῦν κεῖται ἡ Μονὴ τοῦ Δαφνίου, ἴστατο ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις τὸ Πύθιον, ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ῥυθμοῦ Ἰωνικοῦ, ὅστις ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιότατοις χρόνοις, ὅτε τὸ Ἐλευσίνιον πεδίων δὲν ἦτο ἀκόμῃ πολιτικῶς συνδεδεμένον μετὰ τῆς Ἀττικῆς, ἐδήλου τὰ πρὸς δυσμὰς ὅρια τῆς Ἀττικῆς χώρας, ἀπὸ δὲ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἐλευσίνος μετὰ τῆς Ἀττικῆς ἀπετέλει σταθμὸν τῆς εἰς Ἐλευσίνα ἱερᾶς πομπῆς· διὸ καὶ ἐστάθησαν ἐκεῖ ἀγάλματα τῆς Δῆμητρος καὶ Κόρης καὶ τῆς Ἀθηναῖς παρὰ τῷ τοῦ Ἀπόλλωνος».

Ἐκ τοῦ Πυθίου τούτου, ὡς γνωστὸν, ὁ Elgin ἀφείλε τρεῖς

κίονας Ἴωνικοῦ ῥυθμοῦ, κοσμοῦνιας ἤδη τὸ Βρεττανικὸν μουσεῖον, ὑπολείπεται δ' ἔτι εἰς Ἴωνικὸς κίων τοῦ Ναοῦ, ἀρίστης τέχνης.

Ταῦτα πλεῖστοι ὅσοι ἀναγράφωσιν, ἀρκοῦμαι δὲ παραπέμπων εἰς τὸν Dodwel, «A classical and topographical Tour» II σ. 169 (1819), εἰς τὸν Rouqueville, «Voyage de la Grèce» V σ. 122 (1827), εἰς τοὺς Stuart and Revett (γερμ. ἔκδ. τοῦ 1831) «Die Alterthümer von Athen» II σ. 258, εἰς τὸν Buchon, «La Grèce continental et la Morée» σ. 132 (1843). Εἰς τὸν Ludwig Preller, «Ausgewählte Aufsätze», VI, De via sacra Eleusinia disputatio II σ. 130 (1844) καὶ τέλος εἰς τὰ νεώτερα τοῦ Milchhoefer σημειώματα ἐπὶ τῶν Πινάκων τῆς Ἀττικῆς τῶν Curtius und Kaupert, Heft II σ. 47 (1883), ὅσους διὰ βραχέων ἀλλ' ἀκριβέστατα ἀναγράφει ταῦτα παραπέμπων εἰς τε τὸν Leake καὶ εἰς ἄλλους.

Ἄτυχῶς αἱ ἐκεῖθεν ἐπιγραφαὶ εἰσὶν ἢ ἀπλῶς ἐπιτύμβιοι

Τὰ εἱρεῖνα τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἔρωτος στὴν Ἱερὰ Ὁδό.
Ἄεροφωτογραφία.

(Σ. Κουμανούδη «Αττικής ἐπιγραφὰ ἐπιτύμβιοι» ἀρ. 3302), ἢ μεταγενέστεραι (Μν. Ἴστ. Ἀθηναίων Α. σ. 354) καὶ μόνον ἢ γνωστὴ δίγλωσσος ῥωμαϊκῶν χρόνων (C. Ins. Att. III p. i. 405-407) θεωρεῖται ἔχουσα τινὰ πρὸς τὸν Ναὸν σχέσιν.

Ἄλλ' ἢ ὕπαρξις αὐτῶν τούτων τῶν κίωνων τοῦ Πυθίου καὶ ἄλλων πολλῶν συντριμμάτων καὶ αἱ γενόμεναι παρ' ἔμοῦ ἐπὶ τόπου οὐχὶ ἅπαξ μελέται καὶ ἔρευνα πείθουσί με, ὅτι σπουδαῖα ἀρχαιολογικὰ κειμήλια οἱ περὶ τὴν Μονὴν τοῦ Δαφνίου χῶροι δυνατὸν νὰ κρύπτωσι. | Μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ | Δ. Γρ. Καμπούρογλους».

Ὁ Κ. ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐρευνήσῃ στὸν χῶρο τοῦ μοναστηριοῦ, στὸ Δαφνί, γιὰ νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ ἱερὸ γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Πausanias² ἔγραφε ὅτι «ὑπάρχει ἀκόμη ἓνα ἱερὸ ὅπου βρισκονται ἀγάλματα τῆς Δήμητρος καὶ τῆς κόρης τῆς, τῆς Ἀθηναῖς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος· ἀρχικὰ τὸ ἱερὸ κατασκευάστηκε γιὰ μόνον τὸν Ἀπόλλωνα». Κατὰ τὴν παλαιὰ ἔρευνα, ποῦ μνημονεύει ὁ Κ., καὶ τῆ νεώτερη, πραγματικὰ στὸν χῶρο τοῦ μοναστηριοῦ βρισκόταν τὸ ἱερό, τοῦ ὁποίου τὰ λείψανα δὲν γλύτωσαν ἀπὸ τὸν Elgin. Ἀφαίρεσε τρεῖς ἰωνικοὺς κίονες, ἀλλὰ ἔφτασαν στὴν Ἀγγλία μόνον τὰ κιονόκρανα, μιὰ βάση κίονος καὶ ἓνας σπόνδυλος.

Ὁ Κ. ἔκανε ἀνασκαφὴν στὸ Δαφνί καὶ βρῆκε ἀρκετὰ ἀρχαῖα καὶ τὶς ἀνασκαφές του τὶς ἐπεξέτεινε καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἔρωτος σὲ ἀπόσταση δυτικότερα, ποῦ μνημονεύει ἐπίσης ὁ Πausanias³: Μετὰ δὲ τοῦτο Ἀφροδίτης ναὸς ἔστι καὶ πρὸ αὐτοῦ τείχος ἀργῶν λίθων θέας ἄξιον (Μετὰ εἶναι ἓνας ναὸς τῆς Ἀφροδίτης· μπρὸς αὐτὸν εἶναι ἓνα τείχος (ὀχύρωμα) ἀπὸ λίθους ἀκατέργαστους ποῦ ἀξίζει νὰ ἰδεῖ κανεὶς).

Ἡ ἀνασκαφὴ στὸ ἱερὸ τῆς Ἀφροδίτης ἔγινε σὲ τόπο ποῦ δὲν ἀνήκε οὔτε στὸ Δημόσιο οὔτε στὴν Ἐταιρεία. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ χώρου ἐφανίστηκε καὶ πρόβαλε τὰ δικαιώματά του. Ἦταν ὁ Θεόδωρος Μαριολόπουλος, κάτοικος Ἀθηνῶν, δικη-

2. I, 37, 6.

3. I, 37, 7.

γόρος ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκλεγεῖ ἐταῖρος (AM 1617) στὶς 26 Νοεμβρίου 1890 «προτάσει Τζιβανοπούλου, διεγράφη τῷ 1896 καθυστερήσας τὴν εἰσφορὰν τοῦ 1895». Ἄδελφός του φαίνεται ὅτι ἦταν ὁ Ἄνδρέας Μαριολόπουλος κάτοικος Ἀθηνῶν καὶ δικηγόρος, ποὺ εἶχε ἐκλεγεῖ ἐταῖρος ταυτόχρονα (AM 1616) ἔπειτα ἀπὸ πρόταση τοῦ Τζιβανόπουλου.

Τὴ συνάντησι τοῦ Θεόδωρου Μαριολόπουλου μὲ τὸν Καμπούρογλου διηγεῖται ὁ ἀνασκαφεύς:

«ΑΑΕ 17/3 Φεβρουαρίου 1892 | Ἐν Δαφνίῳ τῇ 31 Ἰανουαρίου 1892 | (Περὶ δωρεᾶς πρὸς τὴν Ἑταιρίαν) | Πρὸς τὸν κύριον Πρόεδρον | τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας | Κύριε Πρόεδρε | Ἐνῶ ἐνασχολούμεθα περὶ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ ἐδάφους εἰς τὸν πέριξ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δαφνίου ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης (ὅπου ἀπεκαλύφθησαν τὸ ὑπὸ τοῦ Πausανίου μνημονευόμενον ἀξιόθεατον τεῖχος, ἐρμῆς τις τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ κανονίζων τὴν «ἐξ Ἄστεως» ἀπόστασιν καὶ ἄλλα τινὰ) προσελθὼν ὁ δικηγόρος κος Θεόδωρος Μαργιολόπουλος μοὶ παρετήρησεν ὅτι ἐργαζόμεθα ἐπὶ ἐδάφους ἀνήκοντος αὐτῷ. (Τὸ Δημόσιον εἶχε παραχωρήσει τὰ μέρη ταῦτα πρὸς τὸν καθηγητὴν Ἐμμ. Κόκκινον, οὗτινος ὁ κληρονόμος κ. Α. Δάλας τὰ ἐπώλησε τῷ κ. Θ. Μαργιολοπούλῳ.)

Τῷ ἀπήντησα ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία ἐργάζεται ἀνευ σκοποῦ κατακτητικοῦ ἀλλὰ διὰ λόγους καθαρῶς ἐπιστημονικὸς καὶ χάριν σκοποῦ ἱεροῦ, ἀλλ' ὅτι δὲν δυσκολεύομαι νὰ διακόψω τὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους του, ὡς ἔλεγεν, ἐργασίαν.

Τότε μοὶ εἶπεν ὅτι ὡς Ἕλλην καὶ ὡς μέλος τῆς Ἑταιρίας δὲν ἐννοεῖ νὰ παρεμβάλλῃ οὐδὲν πρόσκομμα εἰς τὰς ἐργασίας της, μετὰ ἐνθουσιώδη δὲ περὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς σημασίας τῶν μερῶν ἐκείνων συνδιάλεξιν μοὶ ἐδήλωσεν ὅτι δωρεῖται πρὸς τὴν Ἑταιρίαν τό τε πρὸ τοῦ Ναοῦ καὶ ὅσον ἄλλο τῇ χρησιμεύει εἰς τὰς ἐργασίας της ἔδαφος.

Τὴν δωρεὰν ταύτην, ἣν θεωρῶ πολύτιμον, καθιστῶ ὑμῖν γνωστήν, παρακαλῶ ὅπως διατάξῃτε τὰ πρὸς σύνταξιν τοῦ ἐπισήμου συμβολαίου, παράσχητε δ' ἡμῖν τὰ μέσα ὅπως περιτειχίσωμεν τὸ κτῆμα τῆς Ἑταιρίας, οὗτινος τὴν ἀπόκτησιν εὐτυχῆς λογίζομαι ἀγγέλλων ὑμῖν σήμερον. | Πρόθυμος εἰς τὰς διαταγὰς σας | Δ. Γρ. Καμπούρογλου».

Ὁ Καμπούρογλου παράλληλα πρὸς τὴν ὑπηρεσία τῆς Ἑταιρείας καὶ τὶς ἀνασκαφὲς ἐνεργούσε γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν μόνιμων σκοπῶν τοῦ ποῦ ἦταν ἡ εὕρεση θέσης ἀνάλογης πρὸς τὶς πνευματικὲς κλίσεις τοῦ. Τοῦτο δὲν ἄρесе στὸν Κουμανούδη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας τῆς 21 Ἀπριλίου 1892, ἕξι μῆνες μετὰ τὴν πρόληψη τοῦ Καμπούρογλου:

«Ὁ γραμματεὺς ἀνέγνω ἔκθεσιν τοῦ Δ. Καμπούρογλου περὶ τῆς ἀνασκαφῆς Δαφνίου τῆς 25 Μαρτίου, ληφθεῖσαν τῆ 29 τοῦ αὐτοῦ μηνός, καὶ εἶπεν ὅτι εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην ἐδαπανήθησαν μέχρι τῆς 18 Ἀπριλίου, δρ. 6,108, 20. προσθέτει, ὅτι τῆ 8 ἢ 9 τοῦ μηνός τούτου ὁ Καμπούρογλος διωρίσθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐπιστάτης τῶν ἐν τῇ Δημοσίᾳ βιβλιοθήκῃ χειρογράφων, οὐδὲν δὲ εἰς τὸ Προεδρεῖον τῆς Ἑταιρείας μέχρι τοῦδε ἐδήλωσε. Πῶς λοιπὸν θὰ ὑπηρετῆ ἔτι τῇ Ἑταιρείᾳ; Ὁ δὲ κ. Φίλιος εἶπεν, ὅτι τῷ ὄντι ἄνθρωπος πιστὸς εἶπεν αὐτῷ, ὅτι εἶδε τὸν Καμπούρογλου παραλαμβάνοντα ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπὶ τούτοις διασκεφθὲν τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισεν· ἐὰν μέχρι τῆς προσεχοῦς συνεδριάσεως, γεννησομένης τὴν μεθεπομένην Τετάρτην, δὲν μᾶς γράψῃ ὁ Καμπούρογλος, τότε νὰ ἀπολυθῆ τῆς ὑπηρεσίας ἐγγράφως»⁴.

Φαίνεται ὅτι ἔγιναν οἱ σχετικὲς παρατηρήσεις στὸν Καμπούρογλου, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ δώσει ἐξηγήσεις στὸ Συμβούλιο, ποῦ ὅμως δὲν ἔπειθαν τὸν Κουμανούδη. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὕφος τῆς ἀναφορᾶς κρίθηκε ὅτι δὲν ἦταν ἐκεῖνο ποῦ ἔπρεπε.

«ΑΑΕ 141 | 29 Ἀπριλίου 1892 | Ἐν Ἀθήναις τῆ 22 Ἀπριλίου 1892 | Πρὸς τὸν κύριον Πρόεδρον τῆς | Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας | Κύριε Πρόεδρε | Καίτοι ἀπεδεξάμην τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας προσενεχθεῖσαν μοι θέσιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ τῶν Χειρογράφων τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης, ἐθεώρησα ὅτι ὄφειλον νὰ μὴ παύσω διευθύνων τὴν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἀνατεθεῖσαν μοι ἀνασκαφὴν ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ, μέχρις ἀπο-

4. ΠΣΑΕ 21 Ἀπριλίου 1892.

περατώσεως ταύτης, ἐζήτησα δὲ καὶ ἔλαβον παρὰ τῆς ἀνωτέρας μου ἀρχῆς τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν, ἐπὶ βραχὺ μόνον προσερχόμενος εἰς τὴν Βιβλιοθήκην.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἀνασκαφῶν τούτων καὶ τὴν ὑποβολὴν τῆς σχετικῆς ἐκθέσεώς μου θὰ ὑποβάλω εὐσεβᾶστως τὴν παραίτησίν, μου, πεποιθὼς ὅτι εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐξεπλήρωσα εὐόρκως τὰ καθήκοντά μου, πολὺ κοπιᾶσας, ἐπιτυχῶς ἐργασθεὶς καὶ εἰς οὐχὶ μικρὰς ὑποβληθεὶς θυσίας | Ὑπομειοῦμαι μετὰ σεβασμοῦ | Δ. Γρ. Καμπούρογλου».

Εἶχε ὁμως ὑποστηρικτὲς στὴν Ἐταιρεία ποὺ φρόντισαν γιὰ τὴ συνέχιση τῶν ἀνασκαφῶν:

«Εἶτα ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τοῦ Δ. Γρ. Καμπούρογλου τῆς 22 Ἀπριλίου, ληφθεῖσα τῇ 29, ἐν ἣ λέγει, ὅτι καίτοι ἀποδεχθεὶς θέσιν δημοσίαν, ἐθεώρησεν ὅτι ὤφειλε νὰ μὴ παύσῃ τὴν ἀνασκαφὴν μέχρις ἀποπερατώσεώς της, ἔλαβε δὲ παρὰ τῆς ἀνωτέρας του ἀρχῆς τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν, ἐπὶ βραχὺ μόνον προσερχόμενος εἰς τὴν Βιβλιοθήκην. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἀνασκαφῶν τούτων καὶ τὴν ὑποβολὴν τῆς σχετικῆς ἐκθέσεώς του θὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του, πεποιθὼς ὅτι εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐξεπλήρωσεν εὐόρκως τὰ καθήκοντά του, πολὺ κοπιᾶσας, ἐπιτυχῶς ἐργασθεὶς καὶ εἰς οὐχὶ μικρὰς ὑποβληθεὶς θυσίας.

Ὁ γραμματεὺς εἶπεν, ὅτι δὲν ἔπρεπεν ἡ ἀναφορὰ νὰ εἶναι οὕτω γεγραμμένη. Θεωρεῖ τὰς δύο θέσεις ἀσυμβιβάστους. Παρακαλεῖ δὲ τὴν Ἐπιτροπὴν νὰ πληροφωρήσῃ τὸ Συμβούλιον περὶ ὧν ἀντελήφθη ἐπισκεφθεῖσα τὸν τόπον τῆς ἀνασκαφῆς.

Οἱ τῆς Ἐπιτροπῆς εἶπαν· πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ ἀνασκαφή. Ἰδίως ὁ κ. Φιντικλῆς εἶπεν, ὅτι ἡ γενομένη ἐργασία εἶναι ἀξία τοῦ δαπανηθέντος ποσοῦ (δραχμῶν 6588, 20 μέχρι τῆς 28 Ἀπριλίου).

Ὁ δὲ κ. Μυλωνᾶς εἶπεν ἄ. ἐν μέγα κρηπίδωμα, ὅπου εἶναι ἡ κάμινος, ἀπέναντι τοῦ λόφου τοῦ ἁγ. Ἡλιοῦ πρέπει ἀκόμη νὰ ἐξετασθῇ. β'. ἐν μέρος ἀκόμη εἰς τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἱερὸν παρὰ τὰς στέρνας πρέπει νὰ καθαρισθῇ. γ'. ἐν μέρος μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Δαφνίου πρέπει νὰ ἀνασκαφῇ.

Μετὰ ταῦτα ἐγένετο πολλὴ συζήτησις περὶ τοῦ ποιητέου.

Ὁ γραμματεὺς κατὰ μὲν τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς ἀνασκαφῆς οὐδὲν εἶπεν, ἀλλ' ὁ κ. Καμπούρογλους πρέπει ἀπὸ τοῦδε νὰ ἀπολυθῆ τῆς ὑπηρεσίας ἐν τῇ Ἑταιρίᾳ ἐπειδὴ εἶναι ἀκατάλληλος διὰ τοιαύτας ἐργασίας καὶ β^{ον} διότι εἶναι ἀσυμβίβαστοι αἱ δύο θέσεις καὶ γ^{ον} διότι ἔγραψε τοιαύτην ἐπιστολὴν πρὸς τὴν Ἑταιρίαν. Ἡ δὲ πλειονοψηφία (πενταμελής, πλὴν τῶν συμφωνησάντων τῷ γραμματεῖ, κων Γ. Νικολαΐδου καὶ Δ. Φιλίου), ἀπεφάσισε τὰ ἑξῆς· Νὰ μένη ἐργαζόμενος ὁ Καμπούρογλους πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς ἀνασκαφῆς, μέχρις οὗ τὸ Συμβούλιον θεωρήσῃ αὐτὴν ἀποπερατωμένην ἀκοῦον γνώμην ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐκ τῶν κκων Οἰκονόμου, Τζηβανοπούλου καὶ Καββαδία ἢ γνώμην οἰουδήποτε ἄλλου συμβούλου μεταβιανούσης δαπάνη τῆς Ἑταιρίας ἐπὶ τόπου, τουλάχιστον ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος»⁵.

Οἱ ἀνασκαφὲς συνεχίστηκαν ἕως τὸν Ἰούλιο καὶ οἱ δαπάνες μεγάλωναν. Μέχρι τῆς 4 Ἰουλίου εἶχαν ξοδευτεῖ 10.211 δρχ., ποσὸν μεγάλο. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Καμπούρογλου ἦταν νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργο του, γιὰτὶ ἐλπιζε νὰ βρεῖ εὐρήματα. Ὑπολογίζοντας ὅμως στὴ δυσαρέσκεια τοῦ Κουμανούδη καὶ ἄλλων μελῶν τοῦ Συμβουλίου, παραιτεῖται τοῦ μισθοῦ ἀπὸ τέλους Ἰουλίου:

«Ὁ αὐτὸς Καμπούρογλους ἔστειλεν ἀναφορὰν του τῆς 4 Ἰουλίου, ἐν ἣ διαλαμβάνει περὶ ἐπιγραφῆς τινος ἰδίως (καταλόγου πρυτάνεων) εὐρεθείσης ἐσχάτως, λέγει δὲ ὅτι «ἐπειδὴ ὡς ἐκ τῶν ἀνευρισκομένων καὶ ἐλπιζομένων εὐρημάτων πιθανὸν αἱ ἐργασίαι νὰ παραταθῶσιν ἐπὶ πολὺ ἔτι, ἐννοεῖ πέραν τοῦ μηνὸς τούτου νὰ ὑπηρετῆ δωρεάν». – Ἀπόφ. Νὰ ὑπάγῃ κατ' αὐτὰς εἰς Δαφνίον ἢ πρότερον ὀνομασθεῖσα ἐπιτροπὴ (ἢ ἐκ τῶν κων Καββαδία, Τζηβανοπούλου καὶ Οἰκονόμου) καὶ ἰδοῦσα τὰ ἐκεῖ, ἀναφέρῃ εἰς τὸ Συμβούλιον, ἂν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἔτι ἢ ἀνασκαφῆ, ἢ ὄχι· τὸ δὲ Συμβούλιον θὰ ἀποφασίσῃ ὕστερον»⁶.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὸν Καββαδία, Τζηβανόπουλο καὶ Ἀντώνιο Οἰκονόμου πῆγε στὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Καμπούρογλου καὶ

5. ΠΣΑΕ 2 Μαΐου 1892.

6. ΠΣΑΕ 7 Ἰουλίου 1892.

ἔκρινε ὅτι ἔπρεπε νὰ συνεχιστοῦν, πράγμα ποὺ ἔγινε παρὰ τὴν αὐξηση τῶν δαπανῶν, χωρὶς νὰ πληρώνεται ὁ ἀνασκαφεὺς ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ πέραν:

«Δαφνίου ἀνασκαφῆς ὑπεβλήθησαν 3 καταστάσεις ἀπὸ 6 Ἰουλίου ἕως 25 Ἰουλίου, ἐκ δρ. 1310, 50. Ἐδαπανήθησαν ἕως τῶρα δρ. 11,521, 85. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐξακολουθεῖ. Ἐρωτῶ δέ, τί ἔχη νὰ μᾶς εἴπῃ ἡ Ἐπιτροπὴ ἢ ἐσχάτως ὀνομασθεῖσα, ἂν ἐπεσκέφθη τὸν ἀνασκαπτόμενον τόπον; – Ἐδόθη ἀπάντησις, ὅτι ὑπῆγεν ἡ Ἐπιτροπὴ ἐκεῖ καὶ φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ ἀνασκαφὴ. – Τὸ Συμβούλιον συμφώνως τῇ γνώμῃ ταύτῃ τῆς Ἐπιτροπῆς παρεδέχθη τὴν ἐξακολουθήσασθαι τῆς ἀνασκαφῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Δ. Γρ. Καμπούρογλου, παραιτησαμένου ἀπὸ τοῦ τέλους Ἰουλίου πᾶσαν ἀμοιβήν, ὡς ἔγραψε πρότερον εἰς τὴν Ἐταιρίαν»⁷.

Μὲ τίς ἔρευνες στὸ Δαφνὶ καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Ἀφροδίτης ὁ Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου ὀλοκλήρωσε τὴν συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ του δράση καὶ σύμφωνα μὲ ὅσα εἶχε εἰπεῖ παραιτήθηκε ἀπὸ τὴ θέση του στὴν Ἐταιρεία καὶ ἀφοσιώθηκε στὰ θέματα τῆς ἱστορίας τῆς Ἀθήνας, πεδίο στὸ ὁποῖο διέπρεψε. Ἡ ὑπηρεσία του τελείωσε μὲ τοῦτο τὸ λιτὸ γράμμα.

«ΑΑΕ 321 | 30 Σεπτεμβρ. 1892 | Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Σεπτεμβρίου 1892 | Πρὸς τὸν κύριον Πρόεδρον | τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας | Κύριε Πρόεδρε | Περαιτωθεισῶν σήμερον τῶν ἐν Δαφνίῳ καὶ κατὰ τὴν Ἱερὰν Ὁδὸν ἀνασκαφῶν, παραιτοῦμαι ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας. | Ὑποσημειοῦμαι Κύριε Πρόεδρε | μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ | Εὐπειθέστατος | Δ. Γρ. Καμπούρογλος».

Τὸ ἱερὸ ἐρευνήθηκε ξανὰ ἔπειτα ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια, τὸ 1932, ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Κουρουνιώτη καὶ τὸν Ἰωάννη Τραυλό. Ἡ ἔρευνα αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴ δημοσίευση, ἀπὸ τὸν Κ. τῆς ἐπιφυλλίδας ποὺ ἀκολουθεῖ. Παινεύει τοὺς ἀρχαιολόγους, τοὺς θαυμάζει ἀλλὰ γιὰ τὴ δική του

7. ΠΣΑΕ 29 Ἰουλίου 1892.

ἔρευνα στὸ ἱερὸ λέγει: «ἀπεκάλυψα μὲν κάτι, ἀλλὰ ἔχασα δύο ἔτη ἀκμαίας ζωῆς». Μοῦ φαίνεται λίγο ἐγωιστικὸς ὁ συλλογισμὸς αὐτός. Ἄλλοι ἀρχαιολόγοι, πολλοί, ἔχασαν ὀλόκληρη τὴ ζωὴ τους στὴν ἀνασκαφὴ καὶ τὴ συγγραφὴ. Εὐτυχῶς ὅμως γιὰ τὸν Καμπούρογλου, ἐγκατέλειψε νωρὶς τὴν ἀρχαιολογία!

«Ἐστία, | Ἑσπέρα Πέμπτης 12 Μαΐου 1932 | Παρενθέσεις εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης |

Μία ἐκπολιτιστικὴ ἐργασία, ποὺ τιμᾷ πολὺ τὴν ὑπηρεσίαν, μὲ φέρει καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἱερὰν Ὀδόν, ὅπου εἰς πολὺ νεωτέραν ἡλικίαν, ἐργασθεὶς ἀπὸ τοῦ 8ου μέχρι τοῦ 12ου σημερινοῦ σταδίου διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν σημείων τινῶν ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς σημασίας, ἀπεκάλυψα μὲν κάτι, ἀλλὰ ἔχασα δύο ἔτη ἀκμαίας ζωῆς.

Ὁφείλω ἐν πρώτοις νὰ δηλώσω, ὅτι διὰ νὰ μοῦ ἀνατεθῇ ἐργασία τοιαύτη, ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ὑπόμνημά μου περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν κειμένου μοναστηρίου τοῦ Δαφνιοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ γίνουν αἱ διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν μωσαϊκῶν τοῦ ἐργασίαι, ἀπὸ περίφημον Ἴταλὸν τεχνίτην, ἔχοντα ὡς βοηθὸν Ἑλληνα, ὅχι ὀλιγώτερον περίφημον κατὰ τὴν γνώμην μου. Προβαίνω δὲ εἰς τὴν δήλωσιν αὐτὴν – ἤμουν δικηγόρος τότε – διότι καὶ ἐγνώριζα καὶ γνωρίζω πόσα ἀφαντάστως πολλὰ καὶ ποικίλα ἐφόδια πρέπει νὰ ἔχη κανεὶς, διὰ νὰ εἶναι ἄξιος τοῦ τίτλου: «ἀρχαιολόγος».

Ἄλλὰ καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν ἐξετάζων τὸ πρᾶγμα, σᾶς ἐρωτῶ: Ἐγνωρίσατε ἀρχαιολόγους; Εἰς τὴν ζωὴν μου ηὐτύχησα νὰ γνωρίσω καὶ πρεσβυτέρους καὶ νεωτέρους καὶ εἶμαι εἰς θέσιν νὰ βεβαιώσω, ὅτι εἶναι τὸ τελειότερον εἶδος τῶν διανοουμένων. Δὲν παρέχουν αὐτοί, ὅπως μερικοὶ ἱστορικοὶ μας, τὴν γνώμην των χωρὶς ὑποστηρικτικὰς πηγὰς – ὡς νομοθετικὰ Διατάγματα μὲ ἄλλους λόγους – οὔτε παρέχουν ἐξ ἄλλου πηγὰς χωρὶς γνώμην. Ἄλλὰ σᾶς παρουσιάζουν τὴν ἀλήθειαν χαραγμένην ἐπάνω εἰς πέτρας, καὶ τὴν εὐμορφιὰ λαξευμένην ἐπάνω εἰς μάρμαρα. Ὅταν δὲ τύχη νὰ συζητοῦν, ἔχουν τὰς ἀποδείξεις εἰς τὸ χέρι, καμμιὰ φορὰ καὶ εἰς τὴν γλῶσσα.

Καὶ κάτι ἄλλο ὀφείλω νὰ προσθέσω: Ὁ ἀρχαιολόγος κατὰ

τὰ πρῶτα βήματά του, ὡς Ἐφορος ἢ ὡς Ἐπιμελητής, ἐγνώρισε μακρὰν τῶν πόλεων, τὸν γνήσιον, τὸν ἐργαζόμενον Ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ἐνῶ τὸν ἐγνώρισε ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ἐξ ἄλλου μετέλαβε καὶ κάποια ἀφέλεια ἡθους, προτέρημα Ἑλληνικώτατον, κινδυνεῦον νὰ ἐξαφανισθῇ ἐντὸς τῆς ἀνελικρινοῦς ἀτμοσφαιρας τῶν πόλεων. Ἄλλὰ καὶ ἡ διαμονή του εἰς τὰ βουνὰ καὶ τῆς πλαγιές, ὅπου συνήθως ἡ ἀνασκαπτικὴ ἐργασία του, προσδίδει εἰς αὐτὸν τὴν εὐθυμίαν καὶ τὴν χαρὰν τῆς ὡραίας ζωῆς. Διὰ τοῦτο ἡ σημερινὴ ἐκδρομή μου μὲ δύο νέους ἀρχαιολόγους, ὁ ἕτερος τῶν ὁποίων καὶ ἀρχιτέκτων, ὑπῆρξεν ἐξαιρετικῶς εὐχάριστος εἰς ἐμέ.

Τὸν χῶρον εἰς τὸν ὁποῖον ἐλατρεῦετο ἡ Εὐμορφία, τὸν ἀνέσκαψα ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1891 καὶ ἐξῆς. Ὁ λαὸς ἐγνώριζε τὰ ντουλαπάκια καὶ «τῆς φωληῆς τοῦ βράχου» ἀκόμα. Οἱ λόγοι ἐγνώριζαν αὐτὰ ὡς κόγχας καὶ ὡς σηκοὺς καὶ ὡς νύμφας τοῦ Ἱεροῦ τῶν ὁποίων τὴν ἐλευθέραν θεὰν παρημποδίζε γήλοφος τις. Τώρα, ἂν ὁ γήλοφος αὐτὸς ἦτο τύμβος τοῦ περιφήμου «τείχους ἀργῶν λίθων θεᾶς ἀξίου», τὸ ὁποῖον καὶ ἀνεφάνη, ἀπαλλαγὴν τῶν χωμάτων, ἂν ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Ἱεροῦ ἄλλων χωμάτων ἀνεπήδησαν μαρμάρια περισσευαῖ καὶ σύμβολα τῆς γεννήσεως μαρμάρια καὶ αὐτά, ἐνεπίγραφα καὶ μῆ, καὶ ῥοαὶ καὶ ἀγαλμάτια τῶν πιστῶν εἰς τὸν Ἐρωτα καὶ τὴν Ἀφροδίτην καὶ εἰς τὴν ἀπαραίτητην Πειθῶ, ἀκέφαλα καὶ τώρα ὅπως βεβαίως καὶ τότε, ὁ ἔπαινος ἀνήκει εἰς τὴν περιώνυμον σκαπάνην. Τίς οἶδε πόσα ἄλλα νὰ ὑπῆρχον καὶ εἰς τὰς κόγχας καὶ εἰς τὰ κοιλώματα τῶν ὑπερκειμένων βράχων καὶ εἰς τὰ διάφορα βάρθρα ποὺ ἀπεκαλύφθησαν! Ἄλλ' ἀνεφάνησαν καὶ ἴχνη στοᾶς καὶ βωμοῦ τιος καὶ διαμερισμάτων ἱερέων, καὶ ὀμβροδέκται, καὶ λιθοψηφίδωμα, καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ βάρθρον τοῦ ἀγάλματος τῆς Θεοῦ, τοῦ ὁποῖου ἀπαραμίλλος θὰ ἦτο αἰσθητικῶς ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὸν ἀπέναντι γρανιτικὸν ἐρυθρόφαιον βράχον, ἐνῶ γύρω ὕψωναν τὴν ἀκμαίαν πυκνότητά των οἱ πευκῶνες καὶ κάτω τὸ κύμα ἐσκόρπιζε συμβολικῶς τὸν ἀφρόν του.

Ὅλον αὐτὸν τὸν χῶρον ἡ τωρινὴ ἐργασία φιλοστοργῶς τὸν ἀσφαλίζει, τὸν εὐπρεπίζει, καὶ συγχρόνως συμπληροῦ εὐδοκίμως καὶ τὴν ἐκεῖ παλαιὰν ἐργασίαν.

Δὲν θὰ ἠμπορέσει πλέον, παρὰ τὰς δυσχερείας ἐκ τῆς ἀφαντάστου σκληρότητος τοῦ βράχου νὰ ἐμφανισθῆ ἕξαφνα μεγαλοχάρακτος ἢ ὑπογραφή κανενὸς Παπαευθυμοσταματοπούλου, ἢ ὁποῖα ἐπικαθημένη νὰ καταστρέφει τὰς ἀναγραφὰς τῆς ὠραίας Φίλης καὶ τῆς Παμφίλης καὶ τῆς Φιλουμένης, καὶ τῆς Γαλήνης, καὶ τῆς Εὐανδρίας καὶ τῆς Αἰγυπίας, ἀλλὰ καὶ τῆς συντροφιάς τῶν ἐρωτευμένων: τοῦ Θεαγένους, τοῦ Καλλία, τοῦ Φαβίου, τοῦ Ἁγασίωνος, τοῦ ἀμφιβόλου ἐπικρατήσεως ὑπὲρ αὐτοῦ τῆς Πειθοῦς, Καλλιμάχου, καὶ αὐτοῦ τοῦ κᾶτι διὰ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ ὀνόματός του διδάσκοντος Μαάρκου.

Τώρα πλέον δὲν θὰ ἠμποροῦν νὰ εἰσέρχονται εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν τοῦ «Ζ΄ ἐξ Ἰαστεως» ὀκτασταδίου, οὔτε νὰ ἐξαφανίζονται ἐπὶ πλέον τὰς ὠραίας τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ καμπύλας, ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων τετράποδα καὶ μή.

Τόσα ἔκτοτε ἐπέρασαν χρόνια καὶ ἀκόμη αἰσθάνομαι τὸν ἀντίκτυπον ἀπὸ τὸν χτυπόκαρδον ἐκεῖνον, ὅταν ἐχάανετο ὁ ἥλιος – ἡ ὥρα τῆς νυκτερίδας – καὶ ἐγὼ παρέμενα μόνος, ἀναλογιζόμενος τὸν ὠραῖον κόσμον ποῦ ἐχάθη ἀπὸ τὰ εὐλαβῆ χέρια ἀφαντάστου βανασότητος καὶ τοῦ ὁποίου αἱ σκιαὶ ἐφανταζόμενοι ὅτι μὲ κυκλώνουν.

Ἐκεῖνο τοῦλάχιστον ποῦ μὲ παρηγορεῖ κάπως τώρα εἶνε, ὅτι μετὰ τῶν βάρων τὰ ὁποῖα ἀπεκάλυψα εἶνε καὶ ἓνα, ποῦ φέρει τὴν ἐπιγραφήν: «Φαλακρίων Ἁφροδίτη ἀνέθηκε». | Ἁναδρομάρης».

Στὴ δαπάνη τῆς ἐκδοσης τοῦ βιβλίου τῆς κυρίας Βασιλικῆς Μαχαίρα, *Τὸ ἱερὸ τῆς Ἁφροδίτης καὶ Ἱερωτος στὴν Ἱερὰ Ὀδὸν* συνέβαλε ἡ οἰκογένεια Γεωργίου Πατέρα (†16 Σεπτ. 2003), ἰσοβίου ἐταίρου μας (AM 470, 1985).

Ο ΛΟΙΜΟΣ ΤΟΥ 1854

Στο άρχαιο Στεφάνου Κουμανούδη, στο μέρος του που βρίσκεται στην Έθνική Βιβλιοθήκη, φάκ. 24, υπάρχει ένα σύντομο κείμενό του για τη χολέρα που έπληξε τον Πειραιά και την Αθήνα το 1854. Το φοβερό αυτό περιστατικό είναι πολύ γνωστό, αναφέρεται και περιγράφεται από τους ιστορικούς και σώζονται μαρτυρίες ανθρώπων που έζησαν στην Αθήνα κατά τη μεγάλη αυτή επιδημία. Ίδιαίτερα ζωνρή και αναλυτική είναι η περιγραφή του Νικολάου Δραγούμη (1808-1879) στα Απομνημονεύματά του¹. Του Αλεξάνδρου Ραγκαβή η περιγραφή είναι σύντομη² παρά το ότι λέγει ότι προσβλήθηκε και ο ίδιος, πολύ μετά την επιστροφή του στην Αθήνα, στις 17 Οκτωβρίου 1854, από το Άργος όπου έκανε ανασκαφές.

Έκτενη περιγραφή του λοιμού παρέχει ο Μπάμπης Άννινο³ με πολλές λεπτομέρειες και πληροφορίες.

Ο Κουμανούδης έφυγε από την Αθήνα στις 15 Νοεμβρίου 1854, και κατέφυγε στο κτήμα Λουριώτη, στους Τράχωνες. Το κτήμα αυτό πρέπει να είναι το κατόπιν κτήμα Γερουλάνου. Η σημερινή συνοικία Τράχωνες, δυτικώς της λεωφόρου Βουλιαγμένης, ανήκει στους δήμους Αλίμου και Αργυρούπολης και δημιουργήθηκε από την κατάτμηση και εκποίηση του μεγάλου κτήματος, το οποίο έβριθε από αρχαία λείψανα, οικοδομήματα και τάφους. Από το κτήμα αυτό προέρχεται και η συλλογή αρχαίων Γερουλάνου που κατατέθηκε προ έτων στο αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιώς.

Η διήγηση του Κουμανούδη δέν προσφέρει κανένα στοιχείο ως προς την επίδραση του λοιμού στους Αθηναίους. Αντίθετα προς τον Δραγούμη ο Κουμανούδης περιορίζεται στις ζημιές που έγιναν στην οικόσκευή του κατά τη φυγή

1. *Ιστορικά Αναμνήσεις*, Έρμης 1973, Β' 168-170.

2. *Απομνημονεύματα* Β' 1895, 308-309.

3. *Ιστορικά Σημειώματα*, Έν Αθήνας 1925, 253-274.

στοὺς Τράχωνες καὶ μὲ τ' ἀρχαῖα λείψανα ποὺ εἶδε κατὰ τὴ μεταβάσει καὶ τὴν ἐπιστροφὴ ἀπὸ κεῖ. Τὸν ἀπασχολεῖ ἡ ἐτυμολογία τῆς ὀνομασίας Τράχωνες, παραθέτει τὶς συγγενικὲς λέξεις καὶ ἀφιερώνει στὸν λοιμὸ λίγους στίχους μὲ στατιστικὰ στοιχεῖα· πόσοι πέθαναν δύο ἡμέρες τοῦ Νοεμβρίου καὶ ποιοὶ «ἐπόνυμοι» κατὰ τὸν Ὀκτώβριον καὶ τὸν Νοέμβριον. Ὁ Κουμανούδης τοὺς προσδιορίζει μὲ τὴν ἀρχαία λέξη: ὀνομαστοί. Σήμερα εἶναι μόνο σὲ στενὸ κύκλον γνωστοί, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος (1786-11 Νοεμβρίου 1854), Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἐταιρείας (1839-1844) καὶ ὁ Ἰωάννης Βενθύλος (1804-1854), καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιον. Ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ποὺ μνημονεύει ὁ Κουμανούδης ὁ Ἀξελὸς ἦταν ταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ Παναγιώτης Ἀναγνωστόπουλος (1790-1854), «λείψανον τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας» κατὰ τὸν Μπάμπη Ἄννινον, ὁ [Γ.] Σπανιολάκης εἶναι πιθανῶς ὁ Γενικὸς Ταμίας τοῦ Βασιλείου καὶ Γραμματεὺς τῶν Οἰκονομικῶν κατὰ τὸ διάστημα 1837-1839, ὁ Λ. Τυπάλδος, καταλυματίας (ἀξιωματικὸς τοῦ Οἰκονομικοῦ), ὁ Π. Βαλτινός, λοχαγὸς τῆς φάλαγγος, ὁ Χατζῆ Στεφανῆς, πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὴ Βηρυττό, ὁ Ἰωάννης Θετταλός, ἑλληνοδιδάσκαλος.

Οἰκτρὸν δὲ θέαμα παρίστα τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας ἡ πόλις τῆς Ἀθηνῶν, καθ' ὅσον, διὰ τὸ καινοφανὲς τῆς νόσου καὶ τὴν πρόδρομον αὐτῆς τρομερὰν φήμην, μέγας ἀριθμὸς ἔφυγον ἐκ τῆς πρωτεύουσας, τινὲς δὲ καὶ τοὺς φιλάτους τῶν οἰκείων παλαιότητας πρὸς τὸν θάνατον ἐγκατέλιπον ἄνευ παραμυθίας, ἵνα ζητήσωσι δι' ἑαυτοὺς ζωὴν, ὡς ἂν ἡ ζωὴ ἦν ἀθάνατος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἄλλο δὲν ἔβλεπε εἰμὴ ὀχήματα καὶ ὑποζύγια μετακομίζοντα εἰς τοὺς λιμένας καὶ τοὺς ἀγροὺς σωροὺς ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων· καὶ ἄλλο δὲν ἦκουε εἰμὴ κατακύλισμα τροχῶν καὶ ἵππων ποδοβολητῶν καὶ ὑλακὰς κυνῶν καὶ ὀλοφυρμῶν τῶν μενόντων. Μετ' ὀλίγον δὲ αἱ ὁδοὶ μετεβλήθησαν εἰς ἐρήμους, τὰ ἐργαστήρια ἐκλείσθησαν, ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ἐξέψυξε πᾶσα φωνὴ καὶ ἡ πόλις ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον ἐσίγησεν ὡς ἀπέραντον πολυάνδριον· μόνος ὁ ἦχος τῶν ἰδίων σου βημάτων ἀνέβαινε εἰς τὰς ἀκοάς σου καὶ ἐξήγειρε τὸν τρόμον σου.

(Νικολάου Δραγοῦμη, *Ἱστορικὰ Ἀναμνησεῖς*, Ἐρμῆς 1973, Β' 169)

[ΣΤ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ]
ΦΥΓΗ(*) ΕΙΣ ΤΡΑΧΩΝΑΙΣ⁴

Τῇ 15 Νοεμβρίου 1854 ἐξ Ἀθηνῶν περὶ μεσημβρίαν ἀπεφασίσαμεν τὴν ἀπὸ προσώπου χολέρας φυγὴν ταχεῖαν καὶ μετὰ πέντε ὥρας, ὀλίγου πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἤμεθα ἐφάμαξοι. Διὰ τὴν κακίαν τῆς ὁδοῦ ἐφθάσαμεν περὶ τὰς ἐπτὰ μόλις εἰς τὸ κτήμα τοῦ κυρίου Λουριώτη τὸ πλεῖστον τῆς ὁδοῦ πεζοπορήσαντες καὶ δαπανήσαντες 22 καὶ 13 καὶ 6^{1/2} καὶ 2,50 δι' ἀγωγίον καὶ βοηθὸν ἀγωγίου· δύο κάρρα καὶ μία ἄμαξα ἔλαβαν τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν 44 δραχμῶν, ἂν καὶ κάκιστα ἐξετέλεσαν τὸ ἔργον τῶν καὶ μᾶς ἔκαμαν καὶ φθορὰς εἰς πράγματα, οἷον σινδονίων ξέσχισμα καὶ πιάτων τσάκιομα καὶ ξυριστικῆς βούρτσας χάσιμον καὶ γραφίδος παράλειψις καὶ εἴ τι τοιοῦτο. Πλησίον τῆς μεγάλης οἰκοδομῆς ἐφ' ὑψηλῆς τοποθεσίας εἶδον δύο κίονας ἀνέχοντας ἐκ τῆς γῆς, ἀγνωῶ ἂν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας τῶν θέσεως ἢ οὐ· πλησίον αὐτῶν στήλης νεκρικῆς ὀρθοκέραμος καὶ ἄλλη κοινὴ στρογγύλη φέρουσα τάδε ὡς ἠδυνήθην ἰδεῖν. Λοιπὸν οὐδὲν γῆς μέρος οὐδὲ τὸ ἀσημῶτατον ἐν Ἀτικῇ ἄμοιρον φαίνεται ἀρχαιοτήτων. Οἱ Τράχωνες ἴσως εἶναι ἐκ τοῦ τραχὺς διότι τὸ ὕψωμα ἔχει τραχεῖας ἐξεχούσας πέτρας· ἂν καὶ πέριξ ἀρόσιμοι γαῖαι, ἀλλ' ἀφοῦ λέγουν καὶ ἑξάχωνες τόπον τινά ([κενὸν]) ἴσως ἐκ τοῦ τρεῖς χῶνες ἢ χῶναι παρακτεῖα ἢ λέξις*. Ταῦτα τῇ 14 Νοεμβρίου.

Ἐκ τοῦ τραχὺς εἶναι γεωγραφικὰ τάδε τῆς ἀρχαιότητος Τραχεῖα Κιλικία. Τραχίη νῆσος πρὸς τῇ Κερκύρα. Τραχὶν καὶ Τραχινία. Τραχὺ ὄρος πρὸς τῷ Ἀρκαδικῷ Ὀρχομενῷ.

Εἶχον δὲ γίνεи (εἰς μνήμην τοῦτο ἀναγεγράφθω) τῇ 12 Νοεμβρίου 153 κρούσματα ἐν Ἀθήναις· θάνατοι δὲ τὰ ²/₃

(*) Ἡ λέξις φυγὴ ἐνταῦθα κατὰ τὸ φυγὴ εἰς Αἴγυπτον.

4. ἢ καὶ ταῖς ἢ τοὺς.

*. Παρὰ Στράβωνι δὲ Τράχωνες ὄνομα δύο ὀρέων πρὸς τῇ Δαμασκῷ. Βιβλ. 16, 7, 755 καὶ 756: τῶν Τραχῶνων ἐκεῖ λεγομένων ὑπέρκεινται δ' αὐτῆς δύο λεγόμενοι Τράχωνες. «Ἔστι Τράχων Name eines Gaus im Oberirdanlande, καὶ Τραχωνίτις χώρα ἢ αὐτὴ παρ' Ἰωσήφ».

ἴσως. Τῇ 13 ἐρρέθησαν 30 μόνον. ἄρα ὕφεις τοῦ κακοῦ; Ὅλος δὲ ὁ κόσμος ἔφευγε τῇ 12ῃ.

Ἐπιστρέφων τις ἐκ Τραχῶνων εἰς Ἀθήνας καὶ ὡς 1/4 ὥρας προβάς βλέπει ἐξ ἀριστερῶν παρὰ τὴν ὁδὸν θεμέλια οἰκοδομῆς τετραγώνου ὅσον μιᾶς μεγάλης αἰθούσης. ἀλλὰ δὲν κατεμέτρησα αὐτῆς τὸ πλάτος καὶ μῆκος. Ἴσως δὲ πλησίον διακρίνονται καὶ ἄλλαι θεμελιώδεις γραμμαὶ οἰκοδομῶν. Λοιπὸν ἢ τις ναὸς ἢ ἡρώων ἐνταῦθα ἦτο ἢ καὶ δῆμος ὀλόκληρος. Εἰς τὸ μέσον δὲ περίπου τῆς ὁδοῦ καὶ τι πλέον βλέπομεν τὸν βράχον ἐπιμελῶς ἐντετμημένον διὰ τὴν ὁδὸν εἰς πλάτος περίπου 3 Γαλλ. μέτρων καὶ ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν ὑψώματος πλησίον πάνυ δεξιόθεν ὑψοῦται οἰκοδομῆς λείψανον ἐκ λίθων τετραγώνων οὐχὶ λείων, ἴσως πύργου, οὕτως κατερρίμμενοι δὲ κεῖνται 3-4 ἔτεροι τετραγωνικοὶ λίθοι. Ἐπειτα εἰς τὰ 2/3 τῆς ὁδοῦ φθάσαντες ἐξ εὐνύμων εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου λίθοι πολλοὶ μεγάλοι καὶ φρέαρ καὶ ὡς περίβολος καὶ λείψανα δήμου βέβαια (;) παρὰ τὸ βουνὸν ἐκεῖ ὁ νεωτερικὸς ἄγιος Ἰωάννης ἐκκλησίαι εἶναι καὶ μνήματα, συνοικία δ' οὐχί.

Ἀπέθαναν τὸν 8ββριον καὶ Νοέμβριον ἐκ χολέρας οἱ ἐξῆς ἐν Ἀθήναις ὄνομαστοί:

ἀξιωματικοὶ	Πολιτικοὶ καὶ δικαστ.	Διδάσκαλοι	ἰατροὶ καὶ ἱερεῖς
Δημοσέλιος	Καστανᾶς	Ζαφεῖριος	Σταυρίδης
Ἀξελός	Δεβρίνης	Πολυτίμη	
Βαλτινός	Ῥεμνιούς	Γεννάδιος	
	Λ. Τυπάλδος	Βενθύλος	
	Ἀναγνωστόπουλος	Θεσσαλός	
	Σπανιολάκης		
	Χ. Στεφανῆς		

ἄλλοι πολῖται
Γεωργαντᾶς
Ἀναγνωστάκης

ΠΑΛΑΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ
ΣΤΗΝ ΚΟΡΙΝΘΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ*

Κατὰ τὴν παράδοση ποὺ μᾶς διέσωσαν κυρίως ὁ Πλούταρχος¹ καὶ ὁ Στράβων², ὁ ταξιδιώτης ποὺ ἔφθανε ἀπὸ τὴ Μεγαρίδα στὸν Ἴσθμὸ ἔβλεπε μιὰ λίθινη στήλη πάνω στὴν ὁποία ἦταν χαραγμένα δύο ἐπιγράμματα. Τὴ στήλη εἶχε στήσει ὁ Θησεῆς καὶ στὴν πρὸς τὴν Ἀνατολὴ πλευρὰ τῆς εἶχε χαράξει τὴ φράση Τάδ' οὐχὶ Πελοπόννησος, ἀλλ' Ἰωνία· στὴν ἄλλη ὄψη ποὺ ἔβλεπε στὴ δύση εἶχε χαράξει Τάδ' ἐστὶ Πελοπόννησος, οὐκ Ἰωνία. Ὁ Θησεῆς δὲν σταμάτησε ἐκεῖ. Ἰδρυσσε καὶ τοὺς ἀγῶνες τῶν Ἴσθμίων πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, ἀπὸ ζήλεια πρὸς τὸν Ἡρακλῆ ποὺ εἶχε καθιερώσει τοὺς Ὀλυμπακοὺς ἀγῶνες.

Ἡ πρώτη μεγάλη πολιτεία ποὺ θὰ συναντοῦσε κατὰ τὴν πορεία του μετὰ τὸν Ἴσθμὸ ὁ ἀρχαῖος ταξιδιώτης ἦταν ἡ Κόρινθος, πλούσια καὶ φημισμένη, ὑμνημένη ἀπὸ τὸν Πίνδαρο³ στὴν ὠδὴ του γιὰ τὸν νικητὴ στὸ στάδιο καὶ τὸ πένταθλο Ξενοφῶντα Κορίνθιο. Ξεκινᾷ ὁ Πίνδαρος τὴν ὠδὴ του μὲ τὸν ἔπαινο τῆς πόλης. Εἶναι πλούσια, πρόπυλο τοῦ Ποσειδῶνος τοῦ Ἴσθμίου καὶ σ' αὐτὴν κατοικεῖ ἡ Εὐνομία καὶ οἱ ἀδελφές τῆς ἡ Δικαιοσύνη καὶ ἡ Εἰρήνη, χρυσὲς κόρες τῆς σοφῆς Θέμιδος. Ἡ πόλη προόδευσε, πλούτισε πολὺ, ἀπέκτησε φήμη ἀλλὰ κάποτε, τὸ 146 π.Χ., ἔπεσε στὰ χέρια τοῦ ρωμαίου κατακτητῆ, λεηλατήθηκε καὶ ἰσοπεδώθηκε. Τὰ καλλιτεχνή-

* [Κατὰ τὸ διάστημα 26-28 Σεπτεμβρίου 2008 ἔγινε στὴν Κόρινθο τὸ Ἡ' Διεθνὲς Συνέδριον Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, ἀφιερωμένο στὴν Κόρινθο ποὺ φέτος συμπληρώθηκαν 150 χρόνια ἀπὸ τὸ ξανακτίσιμό τῆς. Τὸ 1858 ἰσχυρὸς σεισμὸς κατέστρεψε τὴν Παλαιὰ Κόρινθο. Σχεδὸν εὐθὺς ἰδρύθηκε ἡ Νέα, ἡ σημερινή. Κατὰ τὴν ἐναρκτήρια συνεδρία ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς ἔκανε τὴν ἐδῶ ἀνακοίνωση].

1. *Θησ.* 25.

2. 3, 5, 5.

3. *Ὀλυμπ.* XIII, 3 κέ.

ματά της ταξίδεψαν στη Ρώμη. Πολλά χρόνια αργότερα, τὸ 44 π.Χ., ἡ Ρώμη ἀποφάσισε τὸ ξαναχτίσιμο τῆς Κορίνθου καὶ ἔστειλε γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἀπελευθέρους οἱ ὁποῖοι θὰ κατοικοῦσαν τὴ νέα πόλη. Σκάβοντας ἐκεῖνοι γιὰ τὶς νέες οἰκοδομὲς⁴ εὔρισκαν τάφους τῶν παλιῶν Κορινθίων γεμάτους ἀγγεῖα καὶ χάλκινα σκεύη, τὰ ὁποῖα ἐμπορεύονταν στέλνοντάς τα στὴ Ρώμη γιὰ τὸν στολισμὸ τῶν σπιτιῶν τῶν πλουσιῶν. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ἔγιναν τότε διάσημα γιὰ τὴν πρωτοτυπία τους καὶ τὴν τέχνη τους καὶ ὀνομάστηκαν *νεκροκορίνθια*. Μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὰ περιστατικὰ αὐτὰ ὡς τὴν πρώτη μαρτυρία τυμβωρυχίας καὶ ἀρχαιοκαπηλίας στὴν Κόρινθο ποὺ ἀσκήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀπελευθερωμένους σκλάβους τῶν Ρωμαίων.

Καὶ ἡ νέα Κόρινθος τοῦ Καίσαρος ἔοβησε ἀλλὰ ὄχι ἡ ἀνάμνηση τῶν νεκροκορινθίων ποὺ 1300 χρόνια καὶ πλέον μετὰ τὴ δεύτερη καταστροφὴ τῆς ἦταν ἔντονη στοὺς ἐλεύθερους Ἕλληνες τῆς παλιᾶς Κορίνθου, γιὰτὶ ἀρκετὰ πρὶν ἰδρυθεῖ ἡ σημερινὴ Κόρινθος, τὸ στόλισμα τῆς Πελοποννήσου, ὑπῆρχαν ἀρχαιολογικὲς ἀναζητήσεις καὶ ἀνησυχίες στὴν περιοχὴ. Ἡ ζήτησις ἐκ μέρους τῶν ξένων ἀρχαίων ἀναμνηστικῶν, ἀγγείων κυρίως, γλυπτῶν καὶ χαλκῶν ἦταν συνεχῆς. Προχειρότερος τρόπος εὔρεσής τους ἦταν ἡ τυμβωρυχία, στὴν ὁποία οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τοῦ Ἴσθμοῦ ἐπιδόθηκαν μὲ τόση ζέση ὥστε προκάλεσαν μεγάλη ἀνησυχία στὴν Ἀθήνα.

Τὸ 1845 λοιπὸν ἔφθασαν οἱ φῆμες στὴν Ἀθήνα γιὰ τὴ φοβερὴ τυμβωρυχία ποὺ γινόταν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἴσθμοῦ. Εἶχε βρεθεῖ, ἔπειτα ἀπὸ ἐπίμονες ἔρευνες, μία μεγάλη νεκρόπολη τῆς ἀρχαίας Κορίνθου καὶ οἱ τάφοι τῆς ἀνοίγονταν μέρα νύχτα. Τὰ εὐρήματα εἶτε τ' ἀγόραζαν οἱ ἀρχαιοπῶλες τῆς Ἀθήνας εἶτε τὰ πουλοῦσαν οἱ ἴδιοι οἱ χωρικοὶ στοὺς περιηγητὲς ποὺ πήγαιναν ἐπίτηδες στὴν Κόρινθο μὲ τὸ πλοῖο.

Ὅταν ἔφτασαν οἱ πληροφορίες στὴν Ἀθήνα τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας θορυβήθηκε. Νομικὸς τρόπος

4. Στράβων 8, 6, 23.

νά ἐμποδιστεῖ ἡ τυμβωρυχία δὲν ὑπῆρχε, γιατί ὁ ἀρχαιολογικὸς νόμος τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ ἡ ἐπέμβαση τῶν πολιτικῶν ἐξουδετέρωναν κάθε ἀπόπειρα προστασίας τῶν καταλοίπων τοῦ παρελθόντος. Ἀπὸ τὸν φόβο λοιπὸν ὅτι ὅλα τὰ ἀρχαῖα τῆς νεκρόπολης τοῦ Ἴσθμοῦ θὰ ἔφευγαν στὸ Ἐξωτερικό, ἀναγκάστηκε τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐταιρείας νὰ ἀγοράσει ἀπὸ τοὺς τυμβωρύχους 160 ἀγγεῖα, τὰ περισσότερα μὲ παραστάσεις, ἀγγεῖα κορινθιουργῆ ὅπως τὰ ὀνομάζει ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐταιρείας Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, αὐτὰ ποὺ σήμερα ὀνομάζουμε κορινθιακά⁵.

Οἱ παράνομες δραστηριότητες δὲν ἔπαψαν ἀλλὰ οἱ εἰδήσεις μᾶς λείπουν γιὰ τὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν ἕως τὸ 1871. Τῆ χρονιὰ ἐκείνη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία προσέλαβε δύο νέους ἀρχαιολόγους, τὸν Ἀντώνιο Βλαστό, Σχολάρχη στὴν Ἐρμούπολη τῆς Σύρου καὶ τὸν Παναγιώτη Σταματάκη, Βοηθὸ τῆς Γενικῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων. Ὁ Βλαστός στάλθηκε νὰ ἐπιθεωρήσει τὶς ἀρχαιότητες τῆς Πελοποννήσου. Στις 15 Ἰουλίου τοῦ 1871 φθάνει στὴ Νέα Κόρινθο, ὅπως τὴν ὀνόμαζαν τότε, καὶ πρώτη του ἐνέργεια εἶναι νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸ σπῆτι τοῦ Θεοχάρη Ρέντη ὅπου βρισκόταν ὀλόκληρη συλλογὴ ἀρχαίων ἀγγείων. Ὁ Βλαστός τὴν χαρακτηρίζει πολύτιμη καὶ λέγει ὅτι περιεῖχε ἀγγεῖα μὲ ὠραῖες μυθολογικὲς παραστάσεις.

Ἐδῶ θὰ γίνει μιὰ παρέκβαση γιὰ μεγαλύτερη σαφήνεια. Τῆς οἰκογένειας Ρέντη γενάρχης ἦταν ὁ Θεοχαράκης Ρέντης, προεστὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ Φιλικός (1778-1825). Εἶχε τρεῖς γιούς καὶ μιὰ θυγατέρα, τὴ Σοφία, καλλονή, ποὺ παντρεύτηκε τὸν στρατηγὸ Δημήτριο Καλλέργη, ἀρχηγὸ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1843.

Ἀπὸ τοὺς τρεῖς γιούς, ὁ Θεοχάρης (1825-1895), κτηματίας ὅπως ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Βλαστό, ἀλλὰ καὶ πολιτικός, εἶχε τὴν ὠραία συλλογὴ τῶν ἀγγείων. Ὁ δεῦτερος γιὸς Θεοφάνης (1819-1897), τοῦ ὁποίου ὁ Βλαστός ἐπισκέφτηκε ἐπίσης τὸ σπῆτι, ὀνομάζεται γεωμέτρης, δηλαδὴ τοπογράφος, ἀλλὰ γνω-

5. *Σύνοψις τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν*. Ἔκδοσις δευτέρα, Ἐν Ἀθήναις 1846 (1847), 236.

ρίζουμε ὅτι ἦταν ἀξιωματικός. Ὁ Θεοφάνης εἶχε στὴν κατοχή του μαρμάρινη ἐνεπίγραφη λεκάνη μὲ τὴν δικαστικὴ ἐγκύκλιο τοῦ ἀνθυπάρχου Φλαβίου Οὐλπίου Μακαρίου⁶.

Ὁ πρωτότοκος γιὸς Ἀριστείδης (1815-1858) ἦταν ἀξιωματικός μὲ σπουδὲς στὴ Στρατιωτικὴ Σχολὴ τοῦ Μονάρχου ὡς ὑπότροφος τοῦ βασιλιᾶ Ὅθωνος. Τὸ 1848 ὀργάνωσε στάση κατὰ τοῦ βασιλιᾶ, συνελήφθη, καταδικάστηκε σὲ θάνατο στὸ στρατοδικεῖο Τριπόλεως ἀλλὰ ἀμνηστεύτηκε.

Ὁ Ἀριστείδης ἀναμίχθηκε σὲ ὑπόθεση ἀρχαίων τὸ 1836 ὡς ἐκπρόσωπος τῆς οἰκογενείας του. Τὸ 1827 ἡ Ἑλένη, χήρα τοῦ Θεοχαράκη Ρέντη, πούλησε στὸν συνταγματάρχη Carl Wilhelm von Heideck, ποὺ εἶχε πολεμήσει στὸν Ἀγώνα καὶ κατοπιν ἔγινε μέλος τῆς πρώτης Ἀντιβασιλείας, τρία ἀγάλματα τὰ ὁποῖα ὁ Heideck φεύγοντας γιὰ τὴν πατρίδα του δὲν μπόρεσε νὰ πάρει μαζί του. Τὰ παραχώρησε λοιπὸν στὸ Ἑλληνικὸ Δημόσιο καὶ πῆρε πίσω τὰ χρήματα ποὺ εἶχε δώσει στὴν Ἑλένη ὡς ἀρραβῶνα. Τὸ Δημόσιο ἐπέστρεψε στὸν Ἀριστείδη Ρέντη τὰ ἀγάλματα καὶ ζήτησε πίσω τὰ χρήματα τοῦ ἀρραβῶνος ποὺ εἶχε εἰσπράξει ἡ Ἑλένη. Τελικὰ ἀπὸ τὰ τρία ἀγάλματα, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴν Κόρινθο, τὸ ἓνα τὸ ἄρπαξε τὸ πλήρωμα ἀμερικανικοῦ πολεμικοῦ, τὸ δεύτερο εἶχε φυλαχθεῖ ἐγκαίρως στὸ μουσεῖο τῆς Αἴγινας καὶ τὸ τρίτο βρισκόταν σὲ μιὰ ἀκρογιαλιὰ τῶν Μεγάρων ἀπὸ ὅπου ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία χωρὶς νὰ γνωρίζει τὴν ἱστορία του, τὸ μετέφερε τὸ 1840 στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ 1889 στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Μὲ τὴν παρέμβαση γιὰ τὴν οἰκογένεια Ρέντη οἶσα παρουσίασα μιὰ ἀπὸ τὶς πλέον χτυπητὲς περιπτώσεις τῆς ἀναρχίας ποὺ ἐπικρατοῦσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν πλουσιότατη σὲ ἀρχαῖα περιοχὴ τῆς Κορίνθου. Ὁ Βλαστὸς τῆς μακρότατης ἔκθεσός του γιὰ τὴν Πελοπόννησο, ἀφιερώνει στὴν Κόρινθο τὸ πρῶτο μέρος καὶ μνημονεύει ὅσους εἶχαν τότε στὴν Κόρινθο συλλογὲς ἀρχαίων. Πρῶτος ὁ Θεοχάρης Ρέντης καὶ κατοπιν ὁ Εὐθύμιος Κανελλόπουλος, ὁ Ἀναστάσιος Τρύπας, ὁ

6. *Supplementum Epigraphicum Graecum* I, 64.

Σωτήριος Θρόνος, δικηγόρος, ό Γεώργιος Κούστας, γιατρός. Ἄκολουθεῖ πλῆθος ἄλλων μὲ ποικίλα ἐπαγγέλματα: ἀμαξάς, γεωργός, καφφεπώλης, συμβολαιογράφος, παντοπώλης.

Οἱ διαπιστώσεις τοῦ Βλαστοῦ εἶναι ἀπογοητευτικές. Ὅλοι ἔχουν ἀρχαῖα ἀπὸ λαθραῖες ἀνασκαφές οἱ ὁποῖες ὅμως γίνονταν φανερά. Ἀκόμη καὶ ἀξιωματικοὶ τῆς Χωροφυλακῆς ἔκαναν ἀνασκαφές καὶ πουλοῦσαν τὰ εὐρήματα στοὺς ξένους, κυρίως διπλωμάτες. Χαρακτηριστικὰ λέγει ὁ Βλαστός, ὅτι «τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων ἐν Ἀθήναις πρέσβων, προξένων καὶ Διερμηνέων ἦσαν ἐν Κορίνθῳ γνωστότερα ἢ ἐν Ἀθήναις». Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς στενόχωρες διαπιστώσεις τοῦ Βλαστοῦ ὑπάρχουν ὅμως καὶ οἱ εὐχάριστες, τὰ πολλὰ ἀρχαῖα ποῦ καταγράφει καὶ περισυλλέγει.

Τὸν Βλαστό διεδέχθη στὴν Κόρινθο ὁ Παναγιώτης Σταματάκης. Τοῦ ὀφείλουμε πολλὰ γιὰ τοὺς ἀγῶνες του γιὰ τ' ἀρχαῖα, στοὺς ὁποίους ἔφθειρε τὴ ζωὴ του. Στὶς 28 Ἰανουαρίου 1873 βρισκόταν στὴν Κόρινθο καὶ ἐπισκέφθηκε καὶ αὐτὸς τὸν Θεοφάνη Ρέντη γιὰ νὰ ἰδεῖ τὴν μαρμάρινη λεκάνη μὲ τὴν ἐπιγραφή ποῦ ἐνδιέφερε τὸν Στέφανο Κουμανούδη. Ἀλλὰ κύρια ἀποστολὴ του ἦταν ἡ ἀνασκαφὴ τάφων. Ὑπῆρχε στὴν Κόρινθο κάποιος ὑποδείκτης ἀρχαίων. Τὸν συναντᾷ κι ἐκεῖνος τὸν πληροφορεῖ ποῦ ἦταν δυνατὸν νὰ βρεθοῦν τάφοι γιὰ ἀνασκαφή. Ὁ ὑποδείκτης ὀνομαζόταν Κορδογιαννόπουλος ἀλλὰ ὁ Σταματάκης ἔχει ἐνδοιασμοὺς ὡς πρὸς τὴν σκοπιμότητα τῆς ἔρευνας· ἤξερε ὅτι θὰ ἔβρισκε ἀρχαῖα ἀλλὰ φοβόταν τοὺς ἐργάτες. Γράφει λοιπὸν πρὸς τὸν Κουμανούδη ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ γιὰ κεῖνον «εἶναι λίαν δυσχερεστάτη, διότι, ὡς καλῶς γνωρίζετε, ὅλοι οἱ ἐνταῦθα καὶ οἱ τὰ πέριξ οἰκοῦντες, μηδενὸς ἔξαιρουμένου, εἶναι ἀρχαιοκάπηλοι καὶ τυμβωρύχοι περίφημοι, καὶ φοβοῦμαι πολὺ τὰς κατὰ τὴν ἄνοιξιν τῶν τάφων κλοπὰς».

Ὁ εἰδικὸς στὴν ἔρευνα τῶν τάφων Κορδογιαννόπουλος ἐγχειρίζει στὸν Σταματάκη σύντομη ἔκθεση γιὰ τὶς θέσεις ποῦ πρέπει νὰ γίνουν ἀνασκαφές. Εἶναι πάνω ἀπὸ 10 καὶ μερικές ἀπορρίπτονται, ὅσες εἶναι σε ἰδιωτικὰ κτήματα, γιὰτὶ χρειάζονταν ἡ συγκατάθεση τοῦ ἰδιοκτῆτη ἢ ὁποῖα δὲν φαινόταν ὡς ἐφικτή. Ἀλλὰ καὶ ἂν οἱ ἰδιοκτῆτες ἔδιναν ἄδεια ἀνασκαφῆς

στά κτήματά τους, κρατούσαν τὰ μισὰ ἀρχαῖα σύμφωνα μετὸν νόμο τῆς Ἀντιβασιλείας⁷.

Γιὰ τὴν ἀνασκαφὴν χρειάζονταν ὀκτὼ ἐργάτες καὶ ὁ ὑποδείκτης Κορδογιαννόπουλος ἐπὶ πλέον. Οἱ πέντε ἐργάτες θὰ ἦσαν διατρυπητές, δηλαδὴ μετὰ εἰδικὰ τρυπάνια θὰ ἐντόπιζαν τοὺς τάφους τοὺς ὁποίους θὰ ἀποκάλυπταν οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς, οἱ σκάπται. Οἱ διατρυπητές θὰ εἶχαν μεροκάματο 3,50 δραχμὲς καὶ οἱ σκάπται 3. Ὁ Κορδογιαννόπουλος ἄνω τῶν 5. Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἔγινε, ἴσως ἐξ αἰτίας τῶν ἀντιρρήσεων τοῦ Σταματάκη. Τὸν Φεβρουάριο ὅμως τοῦ 1875 δύο Σύμβουλοι τῆς Ἐταιρείας, ὁ Σπυρίδων Φιντικλῆς καὶ ὁ Ἰωάννης Παπαδάκης ταξιδεύοντας στὴν Πελοπόννησο γιὰ ὑποθέσεις τῆς Ἐκπαίδευσης σταμάτησαν στὴν Κόρινθο καὶ ἔκαναν ἀνασκαφὴ νοτιοδυτικὰ τῆς πόλης. Ἡ συγκομιδὴ ἦταν πλούσια. Ἐρευνηθήκαν 107 τάφοι καὶ βρέθηκαν γύρω στὰ 300 ἀρχαῖκὰ ἀγγεῖα, αὐτὰ ποὺ ὀνομάζουμε κορινθιακά, τὰ περισσότερα μετὰ ζωγραφισμένα κοσμήματα καὶ παραστάσεις⁸. Δεύτερη ἀνασκαφὴ ποὺ ἔγινε ἕνα χρόνο ἀργότερα, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1876, δὲν εἶχε ἐπιτυχία παρὰ τὸ ὅτι στοίχισε τριπλάσια χρήματα⁹.

Οἱ παράνομες δραστηριότητες δὲν σταμάτησαν ἀλλὰ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία πολεμεῖ τώρα σ' ἕνα μεγαλύτερο μέτωπο, τὴ Βοιωτία καὶ εἰδικῶς στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας τῆς ὁποίας λεηλατοῦνται οἱ τάφοι μετὰ τὰ γνωστὰ εἰδῶλια, τὴς Ταναγραῖες. Ὁ Παναγιώτης Σταματάκης ὅμως ξαναγύρισε στὴν Κόρινθο δέκα χρόνια ἀργότερα τὸ 1882. Τώρα δὲν ἦταν οἱ τυμβωρύχοι ποὺ δημιουργοῦσαν τὰ προβλήματα ἀλλὰ τὰ δημόσια ἔργα. Ἀνοίγοντας οἱ ἐργολάβοι τὴν ἀμαξιτὸ ἀπὸ τὴν Κόρινθο πρὸς τὸ Ἄργος, ἀνατολικὰ τῆς παλαιᾶς Κορίνθου, στὴ θέσῃ Μεγάλῃ Πόρτα κατέστρεψαν ἕναν κτιστὸ θαλαμωτὸ

7. Ἀρχεῖον Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Ἀρχεῖον Σταματάκη, 28 Ἰανουαρίου 1873.

8. Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (εἰς τὸ ἐξῆς ΠΑΕ), 1874/75, 33.

9. ΠΑΕ 1876, 11.

Τοιχογραφίες αρχαίου τάφου ἀνατολικά τῆς παλαιᾶς Κορίνθου, σὴ θέσῃ Μεγάλῃ Πόρτα. Ἀντίγραφα τοῦ Νικηφόρου Λύτρα (1882), σήμε-
ρα στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

τάφο. Είδοποιήθηκε ή 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, ἔστειλε τὸν Σταματάκη ἀλλὰ ἔφθασε μετὰ μιὰ δευτέρα καταστροφή, ποὺ εἶχαν προκαλέσει οἱ τεχνίτες ἑνὸς παρακείμενου ὑδρόμυλου ποὺ χιζότιαν πλάι στὸ ποτάμι Χιλιομόδι. Ἐκεῖνοι ἔκριναν καλὸ νὰ ἀφαιρέσουν γιὰ τὴν οἰκοδομὴ τους τὶς πέτρες τῶν τοίχων τοῦ τάφου καὶ νὰ καταστρέψουν τρεῖς πλευρὲς του γεμάτες τοιχογραφίες. Ὁ Σταματάκης πρόλαβε νὰ ἐρευνήσῃ τὴ βόρεια πλευρὰ, ἡ ὁποία ἦταν κι αὐτὴ τοιχογραφημένη.

Ὁ Σταματάκης μᾶς ἄφησε ἐξαίρετη περιγραφή τοῦ τάφου καὶ τῶν τοιχογραφιῶν ποὺ εἶχαν σωθεῖ. Τοιχογραφημένους τάφους ἔχουμε πολλοὺς στὴ Μακεδονία, ἐξαίρετους μάλιστα καὶ δημοσιευμένους ὅπως τοὺς ἀξίζει ἀπὸ τὴν 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία. Ἡ Νότια Ἑλλάδα δὲν εὐτύχησε νὰ ἔχει τέτοια μνημεῖα, ἢ ἀκριβέστερα, εἶχε ἀλλὰ βρέθηκαν σὲ ἀκατάλληλη στιγμή. Γιατὶ σύμφωνα με τὶς τότε ἐρευνες στὸ νεκροταφεῖο πλάι στὸν ποταμὸ Χιλιομόδι ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι τάφοι, μεγάλοι, μὲ θαλάμους τοιχογραφημένους ποὺ καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς τυμβωρύχους.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ τάφου δὲν ἔγινε δυνατὸν νὰ ἀποκολληθοῦν τότε καὶ ἔμειναν στὴ θέση τους· σιγὰ σιγὰ καταστράφηκαν ὅπως καὶ τὰ λείψανα τοῦ τάφου. Βλέποντας τὸ ἀδύνατο τῆς σωτηρίας τους ὁ Σταματάκης πρότεινε στὸ Συμβούλιο τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας νὰ γίνουν ἀντίγραφα τῶν τοιχογραφιῶν σὲ φυσικὸ μέγεθος. Τὸ Συμβούλιο ἀνέθεσε τὸ ἔργο αὐτὸ σ' ἕναν ἀπὸ τοὺς καλύτερους Ἑλληνες ζωγράφους τῆς ἐποχῆς, τὸν Νικηφόρο Λύτρα (1832-1904), δόκιμο καὶ γνωστότατο καὶ τότε, ὁ ὁποῖος πῆγε στὴν Κόρινθο καὶ ἀντέγραψε πιστὰ ὅ,τι σωζόταν. Τὰ ἀντίγραφα βρίσκονται πρὸς φύλαξιν στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Τὸ σύνολο τῶν παραστάσεων ποὺ σώθηκαν ἔχει ἔκταση μεγάλη, ὕψος 3 μέτρα καὶ πλάτος 3.50. Χωρίζεται σὲ 4 ὀριζόντιες ζῶνες. Ἡ κάτω κάτω φέρει κἀνίστρα μὲ φρούτα καὶ πουλιά, ποὺ θύμισαν στὸν Στέφανο Κουμανούδη τὴν τεχνοτροπία Ὀλλανδῶν ζωγράφων τοῦ 16ου αἰῶνα¹⁰.

10. Hercules Seghers Huysum.

Ἡ δεύτερη ζώνη εἶχε ζωγραφισμένες κόγχες, νυμφαῖα, κι ἀνάμεσά τους ἄντρες ὀρθίους σὲ πένθιμη στάση, ἢ τρίτη σκηνὲς ἴσως συμποσίου καὶ ἄλλες τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀνώτερη χωρισμένη σὲ τετράγωνα εἰκόνιζε πουλιὰ καὶ σταφύλια.

Ὁ μέγας καὶ σημαντικὸς αὐτὸς τάφος δὲν δημοσιεύτηκε στὴν ὥρα του, λησμονήθηκε κι ἔμεινε ἄγνωστος στὴν ἐπιστήμη. Τὸ σημερινὸ συνέδριό μας εἶναι ἡ εὐκαιρία γιὰ νὰ γίνει γνωστὸς καὶ νὰ δημοσιευθοῦν τὰ ἀντίγραφα τῶν τοιχογραφιῶν.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος, τὸ 1892, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀποφάσισε νὰ στρέψει τὰ ἐνδιαφέροντά της στὴν πόλη τῆς ἀρχαίας Κορίνθου τῆς ὁποίας προσπάθησε νὰ βρεῖ τὴν ἀγορὰ. Ἐχοντας τὴν περιγραφή τοῦ Πausanias ὡς ὁδηγὸ ἀνέθεσε τὸ ἔργο τῆς ἔρευνας στὸν Ἀνδρέα Σκιαῖ, νέο Ἐφορο τότε καὶ κατόπιν διαπρεπὴ φιλόλογο. Ὁ Σκιαῖς ἔκανε μία ἐκτεταμένη καὶ ἐπιμελημένη ἀνασκαφὴ καὶ δημοσίευσε ἀμέσως διεξοδικὴ ἔκθεση¹¹ καὶ σὲ δεύτερη ἰδιαίτερη, μελέτη τῆς ἐπιγραφῆς ποὺ εἶχε βρεῖ ἢ εἶχε συγκεντρώσει¹². Δύο χρόνια ἀργότερα ἄρχισαν στὴν ἀρχαία Κόρινθο συστηματικὲς ἀνασκαφὲς ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴ Σχολὴ Κλασικῶν Σπουδῶν οἱ ὁποῖες ἐξ ἀρχῆς ἦσαν ἐπιτυχεῖς καὶ ἔγιναν γνωστὲς μὲ ἐξαιρετεὲς δημοσιεύσεις.

Ὁ Σκιαῖς εἶχε κάνει τῆς ἔρευνῆς του ἀνατολικά τῆς ἀγορᾶς τῆς ἀρχαίας πόλης καὶ ἀπέτυχε στὴν ἔρευνά του. Βασίζοταν στὸ κείμενο τοῦ Πausanias ποὺ προσπάθησε νὰ ἐναρμονίσει μὲ τῆς δικῆς του τοπογραφικὲς παρατηρήσεις, τῆς ὁποῖες κατὰ τὴ συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς του τὸ 1903¹³ καὶ τὸ 1906¹⁴ δὲν τροποποίησε. Ἀντίθετα προσπάθησε νὰ ἀποδείξει, ὅτι οἱ Ἀμερικανοὶ βρῖσκονταν σὲ πλάνη, ἐνῶ ἤδη εἶχαν ἀποκαλύψει κύρια οἰκοδομήματα τῆς ἀρχαίας Κορίνθου. Πεισμένος γιὰ

11. ΠΑΕ 1892, 111-136 πίν. Β΄.

12. Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1893, 113-128.

13. ΠΑΕ 1903, 63.

14. ΠΑΕ 1906, 145-166 πίν. Ε΄.

τὴν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεών του πρότεινε τὸ 1901 στὸ Συμβούλιο τῆς Ἐταιρείας τὴν ἐκπόνηση συστηματικοῦ τοπογραφικοῦ σχεδίου τῆς παλαιᾶς Κορίνθου καὶ τῆς περιοχῆς τῆς. Ἡ Ἐταιρεία ζήτησε ἀπὸ τὸν Διάδοχο Κωνσταντῖνο, τότε Γενικὸ Διοικητὴ τοῦ Στρατοῦ, νὰ ἀναθέσει σὲ κάποιον ἀξιωματικὸ τὸ ἔργο αὐτό. Ὁ Διάδοχος, Πρόεδρος καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τὸ ἀνέθεσε στὸν ὑπολοχαγὸ τοῦ πυροβολικοῦ Κωνσταντῖνο Μαζαράκη Αἰνιάνα τὸν κατόπιν ἀντιστράτηγο. Ὅπως μαθαίνω ἀπὸ τὸν ἐγγονό του Ἀλέξανδρο Μαζαράκη Αἰνιάνα, καθηγητὴ τῆς Ἀρχαιολογίας, ὁ ὑπολοχαγὸς Μαζαράκης κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐργασίας του στὴν παλαιὰ Κόρινθο ὀργάνωσε ταυτόχρονα, μαζὶ μὲ ἄλλους ἐκεῖ ἀξιωματικούς, τὴν ἀνάμειξή του στὸ Μακεδονικὸ, στὸ ὁποῖο ἀναδείχτηκε σημαντικὸς παράγων. Ἦδη κατὰ τὸ διάστημα 1895-1897 εἶχε ὀργανώσει καὶ εἶχε στείλει ἀντάρτικα σώματα στὴ Μακεδονία καὶ ὁ κατόπιν σύνδεσμός του μὲ τὸν Παῦλο Μελά τὸν ὀδήγησε, τὸ 1905, ἐκεῖ ὡς ἀρχηγὸ σώματος μὲ τὸ ὄνομα *Καπετὰν Ἀκρίτας*. Ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὴν ἀρχαιολογία μᾶς ἔδωσε ἓνα πολὺ ὠραῖο τοπογραφικὸ σχέδιο τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸν Ἀκροκόρινθο ἕως τὸ Λέχαιο, καὶ αὐτὸ ἔγινε τὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἐτοιμαζόταν νὰ πάει στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα.

Μίλησα πολὺ σύντομα γιὰ τὰ ἀπώτερα χρόνια τῆς ἀρχαιολογικῆς δραστηριότητος στὴν περιοχή τῆς Κορίνθου. Κάποτε ἐπιβλήθηκε ὁ νόμος καὶ ἡ ἔρευνα ἔκτοτε γίνεται μὲ τὸν καλύτερο τρόπο καὶ μὲ θαυμάσια ἀποτελέσματα. Σήμερα μάλιστα ποὺ ὑπάρχουν ξεχωριστὲς Ἐφορεῖες τῶν Ἀρχαιοτήτων γιὰ τὴν Κορινθία, ἡ φροντίδα γιὰ τ' ἀρχαῖα καὶ τὴ μελέτη τους εἶναι περισσότερο ἀποτελεσματικὴ καὶ μᾶς προσφέρονται συνεχῶς νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου.

ΑΠΟΨΕΙΣ ΠΑΛΑΙΕΣ ΓΙΑ ΣΦΑΛΜΑΤΑ ΝΕΑ

Στις σελίδες του *Μέντορος* αλλά και στις ετήσιες εκθέσεις του *Έργου* έχω γράψει πολλές φορές κριτικά, και ακόμη κατακριτικά, για ενέργειες πάνω στα αρχαία μνημεία ή στους ιστορικούς τόπους, ενέργειες του Κράτους βλαπτικές. Τα γραπτά μου για το λεμβοδρόμιο του Μαραθώνος είχαν δημιουργήσει έντονες κυβερνητικές αντιδράσεις που έβλαψαν την Έταιρεία. Η νέα κυβέρνηση του 2004 παρά τις έπισημάνσεις και τις προειδοποιήσεις της Έταιρείας προχώρησε κι εκείνη στην κακοποίηση των Μυκηνών, κακοποίηση των έρειπίων που πιστεύαμε ότι τα προστάτευαν πανάρχαιοι μύθοι, οί τραγωδίες, ή ποίηση. Και όλα έγιναν με την έγκριση εκείνων που έπρεπε να τα φυλάγουν.

Τα γραπτά μου θεωρούνται από πολλούς είτε ως αντιπολιτευτικά προς κάποια κυβέρνηση είτε αντιαρχαιολογικά. Είναι λανθασμένες και οί δύο έκδοχές. Έχοντας ύπηρετήσει επί 37 χρόνια στο Δημόσιο σχημάτισα την απόλυτη αλλά και κοινότητα πεποίθηση ότι τα αρχαία μνημεία και το φυσικό και ιστορικό τοπίο είναι κοινά αγαθά και δέν έπιτρέπεται ή καταστροφή τους. Έτσι, το έπαναλαμβάνω, έπιτρέπεται μόνο για τη σωτηρία της πατρίδος. Όχι για τα συμφέροντα των ιδιωτών, για τις λεγόμενες επενδύσεις, ούτε για να ικανοποιηθούν κυβερνητικές σκοπιμότητες. Για την πρόληψη αυτής της καταστροφής ψηφίζονται νόμοι, όπως ο 5351/1932 «Περί Αρχαιοτήτων» που προσπάθησα να τον εφαρμόσω άπαρέγκλιτα. Ο νόμος αυτός καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε από τον ν. 3028/ 2002, νεφελώδη, γραφειοκρατικό, φλύαρο και άναποτελεσματικό. Ο νόμος 5351/1932 είχε συνταχθεί με κεντρική ιδέα την προστασία των μνημείων και περιείχε διατάξεις που παρά την απλότητα της διατύπωσής τους ήσαν άποτελεσματικές και μπορούσαν να εφαρμοσθούν. Πολλές φορές όμως εκείνοι που διοικούσαν την έλληνική αρχαιολογία παρέβλεπαν τη σοφία των διατάξεων αυτών με άποτέλεσμα τη βλάβη των μνημείων.

Τόν τελευταίο καιρό μάς άπασχόλησε, και μάς άπασχολεί, το ζήτημα του νέου μουσείου Άκροπόλεως, που κτίστηκε

πάνω στα έρείπια μιᾶς ἀρχαίας συνοικίας, πολὺ κοντὰ στὸν Παρθενώνα, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Διονυσιακὸ, σὲ ἀπόσταση φωνῆς. Ὑπῆρξαν πολὺχρονοι ἀντιδράσεις ποὺ ὑπερνήθησαν ὄχι μὲ ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα ἀλλὰ μὲ τὴ δύναμη τῆς κυβερνητικῆς σκοπιμότητας. Ὅμως ὁ τόπος ἐκεῖ καὶ ὁ δρόμος εἶχαν ἤδη «τὴ δική τους ἱστορία». Ἄν ὅσοι πάσχισαν γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ μουσείου γνώριζαν λίγο τὴν ἱστορία τῶν πραγμάτων, τὴν ἱστορία τοῦ δρόμου καὶ τοῦ τόπου, ἴσως νὰ δίσταζαν λίγο πρὶν πάρουν ἐπάνω τους ὅλη τὴν εὐθύνη γιὰ ὃ,τι ἔγινε. Δὲν ἐννοῶ τοὺς πολιτικοὺς ποὺ κατὰ καιροὺς ἀναμίχθηκαν. Αὐτοὶ ἔχουν ξεχαστεῖ, ὅσοι καὶ ὅποιοι εἶναι καὶ εὐθύνη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν γιὰ τέτοια, ἐπιστημονικά, σφάλματα.

Πρὶν ἀπὸ πενήντα περίπου χρόνια στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς ὁδοῦ Διονυσίου τοῦ Ἄρεοπαγίτου, ἀνατολικά τοῦ Διονυσια-

Τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου. Ἐμπρὸς ἡ ὁδὸς Διονυσίου Ἄρεοπαγίτου (φωτ. ΔΑΙ τοῦ 1897).

κοῦ, ἔβλεπε κανεὶς νὰ ὑψώνεται ὁ σκελετὸς μιᾶς πολυκατοικίας. Εἶχε γίνει μὲ τὴν ἔγκριση τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου ἀλλὰ μετὰ τὴν δημόσια κατακραυγὴ ποὺ προκάλεσε τὸ βάνουσο κατασκευάσμα ἀπαλλοτριώθηκε καὶ γκρεμίστηκε. Τὸ περιστατικὸ ἔδωσε ἀφορμὴ στὸν Κώστα Η. Μπίρη νὰ δημοσιεύσει στὴν *Καθημερινή* (9 Ἀπριλίου 1960) τὸ ἄρθρο ποὺ ἀναδημοσιεύεται εὐθὺς κατόπιν.

Δὲν νομίζω ὅτι ὑπάρχει κανεὶς ποὺ νὰ ἀμφισβητεῖ τὶς γνώσεις, τὸ ἔργο, τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν παράδοση καὶ τὰ μνημεῖα καὶ τὴν προσφορὰ τοῦ Κώστα Η. Μπίρη. Τὸ ἄρθρο του τὸ δημοσίευσε σὲ μιὰν ἐποχὴ ὅπου οἱ λόγοι εἶχαν βαρύτητα καὶ ἡ ἀλήθεια πλήγωνε, τουλάχιστον ἀρκετούς. Γιατὶ σήμερα ἡ ἀλήθεια ὅσο συγκλονιστικὴ κι ἂν εἶναι, ὅσους ἐνόχους κι ἂν ἀποκαλύπτει, δὲν ἔχει καμιά ἐπίδραση στὴν κοινωνία καὶ καλύπτεται ἀπὸ τὴν ἐπόμενη ἀλήθεια, ἐπίσης συγκλονιστικὴ, ἀτελέσφορη ποὺ δὲν φέρει, καὶ αὐτὴ, τὴν κάθαρση.

Ὁ Μπίρης ἐπισημαίνει σφάλματα καὶ ἐγκλήματα κατὰ τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ τόπου, ποὺ τὰ ζήσαμε κατὰ τὰ τελευταῖα 60 χρόνια καὶ τὰ ζοῦμε καὶ σήμερα. Κάνει λόγο γιὰ τὸ Ἀρχαιολογικὸ Συμβούλιο, στὸ ὁποῖο μετεῖχαν, στὰ χρόνια του, πρόσωπα σημαντικά, δάσκαλοί μας, καὶ καταδικάζει αὐτὸ τὸ συλλογικὸ ὄργανο ποὺ ἔργο του ἦταν ἡ προστασία τῶν ἀρχαίων. Διαβάζοντας κανεὶς τὸ ἄρθρο¹ παραξενεύεται ἀπὸ τὴ φράση του, «ποτὲ δὲν εἶχομεν φθάσει εἰς τέτοιον βαθμὸν ξεπεσμοῦ ὡς πρὸς τὴν συμπεριφορὰν μας ἔναντι τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, ὅσον κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια». Δὲν ἔζησε ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἰδεῖ, ὅτι ἡ ἐποχὴ του δὲν ἦταν ἡ κορύφωση τοῦ κακοῦ ἀλλὰ μόνο ἡ ἀρχὴ του.

«Ὅταν, πρὸ ἑξαμήνου, τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἠκύρωσε τὴν ἄδειαν ἀνεγέρσεως ξενοδοχείου μέσα εἰς τὸ ἀρχαιολογικὸν τοπιὸν τοῦ Σουνίου, ἀπεφάνθη ὅτι τὸ Ἀρχαιολογικὸν Συμβούλιον, τὸ ὁποῖον τὴν εἶχεν ἀποδεχθῆ, εἶναι ἀναρ-

1. *Καθημερινή*, 9 Ἀπριλίου 1960: ΤΑ ΚΡΟΥΣΜΑΤΑ ΣΥΝΕΧΙΖΟΝΤΑΙ ἘΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ (Ζήτημα αἰσθητικῆς χώρου, ἀλλὰ καὶ εὐθύνῃς ἱστορικῆς).

μόδιον νὰ ἔχη γνώμην ἐπὶ ἀλλοίας (πλὴν τῆς δι' ἀρχαιολογικοὺς σκοποὺς) μεταχειρίσεως τῶν χώρων αὐτῶν. Τοὺς τύπους μόνον ἔκρινε τὸ ἀνώτατον διοικητικὸν δικαστήριον. Ἄλλὰ καὶ ἡ πραγματικότης εἶναι πολὺ περισσότερον ἀπαγορευτική. Ὅχι βέβαια διότι εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Συμβούλιον μετέχουν πολλοὶ μὴ ἀρχαιολόγοι, ἀλλὰ διότι, κατὰ μίαν ἄλλην διάκρισιν καθαρῶς οὐσιαστικὴν, φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ὅλα τὰ μέλη του κατάλληλα διὰ τὴν διαχείρισιν θεμάτων ποὺ ἀπαιτοῦν λεπτότατον καλλιτεχνικὸν αἰσθημα καὶ ἐξυψωμένην ἀντίληψιν πολιτισμοῦ. Ὅπου δὲ ἔλλειψις ἐπιγνώσεως ἐκεῖ καὶ ἀδίστακτοι ἀποφάσεις χωρὶς συναίσθησιν εὐθύνης. Καὶ ὅμως, ἡ μεταχείρισις τῶν ἀρχαιολογικῶν μας χώρων, τῶν τοπίων αὐτῶν πού, ἐπὶ πλέον τῆς φυσικῆς τῶν ὁμορφιάς καὶ τῆς θεαματικότητός των, εἶναι εἰλητάρια ἱστορίας καὶ τέχνης, καὶ ἡ συμπεριφορά μας πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος εἶναι ζήτημα αισθητικῆς χώρου καὶ εὐθύνης ἱστορικῆς. Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνήμεροι περὶ τούτου καὶ νὰ ἐμφοροῦνται ἀπὸ ἀνάλογον δέος οἱ ἐκπροσωποῦντες τὴν διοίκησιν εἰς τὸ συμβούλιον ἀρχαιολόγοι μας. Αὐτῶν ὅμως ἡ θέσις εἶναι τέτοια, ὥστε μοιραίως τοὺς ἐκθέτει εἰς τὸν κίνδυνον ὅλως διόλου ἀντιθέτου ψυχολογίας. Παρατηρεῖται συχνὰ εἰς ἀνωτέρους κρατικούς λειτουργοὺς κάποια φαντασίωσις αὐτοκρατορικῆ. Ἡ φαντασίωσις αὐτὴ ὅταν συμβῆ νὰ ὑπάρχη εἰς τὸν τομέα τῆς ἀρχαιολογίας, κατ' ἀνάγκην θὰ εἶναι ἐντονωτέρα. Διότι δὲν εἶναι μικρὸν πρᾶγμα νὰ ξεναγῆ κανεὶς ἀνὰ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς Ἑλλάδος ἡγεμόνας καὶ μεγάλας προσωπικότητας ξένων χωρῶν καὶ νὰ φωτογραφίζεται μαζί τους ἐπιδεικνύων τὰ θεοπέσια ἐρείπια τῶν ναῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ὡς κληρονόμος καὶ ὡς ἱεροφάντης των· δὲν εἶναι μικρὸ πρᾶγμα νὰ ἔχη κανεὶς τὸν πρῶτον λόγον καὶ κυρίαρχον γνώμην ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἀμυθήτου αὐτοῦ θησαυροῦ. Σκεφθῆτε δέ, ὕστερα ἀπὸ αὐτά, ὅταν ζητοῦν, ἢ ὁ Τουρισμὸς ἢ οἰοσδήποτε ἄλλος τὴν ἐπίνευσίν του διὰ κάποιαν εἰσβολὴν εἰς ἀρχαιολογικὸν χώρον ἢ διὰ κάποιαν προσβολὴν ἀρχαίου μνημείου, πόσον μεγάλη δύναμις συναισθήσεως ἑαυτοῦ καὶ τῶν πραγμάτων χρειάζεται διὰ νὰ ἀποφύγη κανεὶς τὴν παραίτησιν ὅτι εἶναι ὁ ἰδιοκτῆτης καὶ ὁ ἀπόλυτος κύριος ὅλου αὐτοῦ τοῦ θησαυροῦ· πόση δύναμις

χρειάζεται διὰ νὰ ἀποσείη τὴν μέθην ἐνὸς τέτοιου ὄνειρου. Δὲν ὑπάρχει δὲ διὰ τὸν ἄνθρωπον ἄλλος τρόπος διὰ νὰ νοιώσῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ πλούτου του, παρὰ τὸ νὰ εἶναι γενναῖος εἰς παραχωρήσεις. Μόνον ὅποιος διαχειρίζεται ξένον θησαυρὸν αἰσθάνεται μὲ δέος καὶ μὲ ταπεινώσιν ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ τὸν διαθέτῃ ὅπως τοῦ ζητῆ ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος.

Ἔτσι μόνον, νομίζω, ὅτι μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ τὸ φαινόμενον τῆς ἀδιστάκτου διαθέσεως τῶν ἀρχαιολογικῶν μας τόπων καὶ τῶν μνημείων εἰς πᾶσαν κακοποίησιν καὶ εἰς πᾶσαν προβολὴν οὐσιαστικὴν ἢ αἰσθητικὴν. Καὶ συνεχίζεται ἀτυχῶς αὐτὴ ἡ κατάστασις, χωρὶς τέλος. Ἐτοιμαζόμεθα τώρα νὰ ἀντικρύσωμεν ἕνα ἄλλο πλῆγμα κατὰ τῆς αἰσθητικῆς τοῦ περιβάλλοντος τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ γεγονός ὅτι, ὕστερα ἀπὸ γενικὴν κατακραυγὴν, ἠναγκάσθη τὸ Δημόσιον νὰ ἐξαγοράσῃ καὶ νὰ κατεδαφίῃ τὴν πολυκατοικίαν ποῦ ἐκτίζετο εἰς τὴν ὁδὸν Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τὸ ὅτι τὸ κροῦσμα ἐκεῖνο συνέβη ἐξ ὑπατιότητος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀδιαφορήσει εἰς σχετικὸν ἐρώτημα τοῦ Πολεοδομικοῦ Γραφείου προτοῦ ἐκδοθῆ ἡ ἄδεια οἰκοδομῆς, δὲν ἐχρησίμευσαν ὡς μάθημα. Καὶ ἤδη, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἀκριβῶς δὲ ἀπέναντι εἰς τὸν Παρθενῶνα, τὸ Ἀρχαιολογικὸν Συμβούλιον ἔδωσε τὴν συγκατάθεσίν του εἰς τὸ νὰ κτίσῃ ὠρισμένος ἰδιοκτῆτης, καθ' ὑπέρβασιν τοῦ ὕψους εἰς τὸ ὁποῖον ἔχουν κτισθῆ ὅλα τὰ ἄλλα κτίρια, μερικὰ παραρτήματα τῆς κατοικίας του.

Ὅταν ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας Λέων φὸν Κλέντσε ἔλαβε ἀπὸ ἐκεῖνον τὴν ἐντολὴν νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ πρώτου σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν, ἠσθάνθη δέος πρὸ τοῦ μεγέθους τῆς εὐθύνης. Καὶ γράφει εἰς τὸ βιβλίον ποῦ ἐξέδωσε μὲ τὸν τίτλον «Ἀφοριστικαὶ παρατηρήσεις ἀπὸ ἕνα ταξίδι εἰς τὴν Ἑλλάδα»: «Μία παρέμβασις εἰς τὰς Ἀθήνας ἀποτελεῖ ζήτημα διὰ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ λογοδοτήσῃ κανεὶς εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα». Ὑστερα ἀπὸ 125 χρόνια, διὰ τὸ Ἀρχαιολογικὸν Συμβούλιον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους δὲν ἀξίζουν τὰ ἐρεῖπια τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν καί, μάλιστα, αὐτοῦ τοῦ Παρθενῶνος, οὔτε ὅσον οἱ καμαροῦλες ἢ τὰ πλουσιάρια ποῦ θὰ ὑψωθοῦν ἀπέναντί του, ἐπάνω εἰς οἰανδήποτε ταρατσαν. Μία ἀσυγχώρητος ἀπρέπεια πρό-

κειται να γίνει εις τὸ σημεῖον αὐτό. Ὡς ἀπαρχὴ δέ, ὀλεθρίας χειροτερεύσεως. Διότι, ὅταν οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ἐν συνεχείᾳ ἀκινήτων ζητήσουν νὰ τοὺς δοθῇ τὸ ἴδιον δικαίωμα, τότε θὰ εὗρεθῇ ὡς μόνος τρόπος «διὰ τὴν ἀποκατάστασιν πειθαρχίας καὶ ἡρεμίας γραμμῶν ἔναντι τῆς Ἀκροπόλεως», τὸ νὰ ἀυξηθῇ κατὰ ἓνα ἀκόμη ὄροφον ἢ καθ' ὕψος πολιορκία της.

Προχωρεῖ ἐν τῷ μεταξύ, ἡ ἀνέγερσις τοῦ κυρίου καὶ ἔχει ἤδη φθάσει εἰς τὸ κρίσιμον σημεῖον της. Οἱ ἀποτελοῦντες τὸ Ἀρχαιολογικὸν Συμβούλιον, ἀλλὰ καὶ ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ ἀκινήτου, ὁ ὁποῖος συμπίπτει νὰ εἶναι πρόσωπον ὄχι τυχαῖον, ἄς αἰσθανθοῦν, ἔστω καὶ τὴν τελευταίαν στιγμὴν, τὸ κακὸν ποῦ πρόκειται νὰ κάμουν, τὸ ντρόπασμα ποῦ προσάπτουν εἰς τοὺς συγχρόνους Ἑλληνας, καὶ ἄς τὸ προλάβουν. Κάθε τόσο, κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, ὁ σεβάσμιος πρύτανις τῶν ἐν Ἑλλάδι ξένων ἀρχαιολόγων ἀρχιτέκτων κ. Γκόραμ Στήβενς, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπισκεφθῇ διαφόρους ἀρμοδίους, διὰ νὰ τοὺς ἐκλιπαρήσῃ, μὲ ἔκφρασιν βαθείας θλίψεως εἰς τὰ μάτια, νὰ ἀποτρέψουν τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην αἰσθητικὴν προβολὴν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ τοπίου τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν γενικά. Ἄς ἐνθυμηθοῦν λοιπὸν ὅσοι ἐδέχθησαν τέτοιαις ἐπισκέψεσι πόσῃ ἐντροπῇ ἔνοιωσαν ὡς Ἕλληνες κατὰ τίς ὥρες ἐκεῖνες. Ἄς λάβῃ ἡ Κυβέρνησις ὑπ' ὄψιν της ὅτι ποτὲ δὲν εἴχομεν φθάσει εἰς τέτοιον βαθμὸν ξεπεσμοῦ ὡς πρὸς τὴν συμπεριφορὰν μας ἔναντι τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, ὅσον κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια. Καί, ἐφ' ὅσον ἡ κατάστασις αὐτὴ ὀλοένα χειροτερεύσει, ἄς σκεφθῇ ποία θὰ εἶναι ἡ θέσις μας εἰς τὸν κύκλον τῶν πολιτισμένων κρατῶν, ἐὰν ἡ κατακραυγὴ αὐτὴ τῆς ἑλληνικῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἐὰν τὰ διαβήματα εἰς τὰ ὁποῖα ὑπὸ ὅλως ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν καταφεύγει τώρα ἓνας εὐαίσθητος ξένος τῶν Ἀθηνῶν, προέλθουν κάποτε ἀπὸ μέρους τοῦ ξένου πνευματικοῦ κόσμου ὑπὸ ἐπισημοτέραν μορφήν. Ὅπως φαίνεται δέ, πλησιάζει ἡ ὥρα αὐτοῦ τοῦ «κάποτε»· διότι, ὡς προανάκρουσμα, ἔχει ἤδη ἀρχίσει εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἡ δυσφήμησις μας ἀπὸ ξένα περιοδικά.

ΚΩΣΤΑΣ Η. ΜΠΙΡΗΣ »

ΑΝΑΓΚΗ ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ΙΙ

Ὁ ἐταῖρος κ. Πέτρος Καλλιγᾶς μὲ ἐπιστολή του μοῦ ὑπέν-
θύμισε ὅτι τὸ ἔγγραφο τοῦ Ἰακώβου Ρίζου ποὺ παρέθεσα στὸν
Μέντορα τεύχ. 88, Ἰουνίου 2008, σ. 72, εἶχε ἤδη δημοσιεύσει
ἐκεῖνος ἀπὸ ἐτῶν¹. Ἀναγνωρίζω τὴν ἀσύγγνωστη παράλειψή
μου καὶ σπεύδω νὰ παραθέσω καὶ ἄλλα ἔγγραφα μὲ τὰ ὁποῖα
ὀλοκληρώνεται ἡ ὑπόθεση τῆς διεκδίκησης ἀπὸ τὸν Μακρυ-
γιάννη ἐκτάσεως στὸν χῶρο τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

Στὸν *Μέντορα* 88 εἶδαμε ὅτι ὁ Μακρυγιάννης δὲν ἄφηνε τὸν
Ἔφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων Λουδοβίκο Ρῶς νὰ ρίχνει τὰ χῶ-
ματα καὶ τὶς πέτρες τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀκροπόλεως στὴ
νότια καὶ τὴν ἀνατολικὴ κλιτύ, ὅπου τὰ μνημεῖα ἦσαν ἀκόμη
σκεπασμένα ἀπὸ ἐπιχώσεις καὶ δὲν ἦσαν θεατά. Ὁ Μακρυ-
γιάννης ἰσχυριζόταν ὅτι τὰ χωράφια τῆς περιοχῆς ἦταν ἰδιο-
κτησία του, κάτι ποὺ ὁ Ρῶς ἀμφισβητοῦσε. Ὡς ἀρμόδιος
εἰσηγητῆς συνέταξε ἰδιοχείρως τὸ σχέδιο τοῦ ἐγγράφου ποὺ
δημοσίευσά καὶ τὸ ὁποῖο φέρει ἡμερομηνία 21 Ἰανουαρίου
1836. Τὸ δημοσιευμένο στὸ ΑΔ φέρει καὶ δευτέρη ἡμερομη-
νία, 28 Ἰανουαρίου. Ὑποθέτω, ἀπὸ τὴ θέση στὴν ὁποία βρί-
σκεται ἡ ἡμερομηνία, πὼς εἶναι τῆς ἡμέρας λήψεως τοῦ
ἐγγράφου ἀπὸ τὴ Γραμματεία τῶν Οἰκονομικῶν.

Ἡ ὑπόθεση δὲν προχώρησε, γιατί δύομισι χρόνια ἀργό-
τερα ὁ διάδοχος τοῦ Ρῶς Κυριακὸς Πιττάκης ἀπευθύνεται
πρὸς τὴ Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ ζητεῖ νὰ ἀγο-
ρασθοῦν τὰ χωράφια τῆς νότιας κλιτύς γιὰ νὰ κάνει ἀνα-
σκαφή ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία στὸν χῶρο τοῦ Διονυσια-
κοῦ, μετὰ τὸν καθαρισμὸ τοῦ μνημείου τοῦ Θρασύλλου² ποὺ
ὑπέρκειται τοῦ θεάτρου. Στὴν ἔκθεση τοῦ Ἔργου τῆς χρονιάς,
ὁ Πιττάκης ποὺ ἀναπλήρωνε τὸν Ραγκαβῆ – ἔλειπε σὲ ταξίδι
στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴ Δακία – λέγει ὅτι δὲν προχώ-

1. ΑΔ 48-49, 1994-1995, Μελέτες, Ἀθήνα 1998, σ. 28.

2. *Σύνοψις τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν* 1838/39, 58.

ρησε στην ανασκαφή του θεάτρου, γιατί το έργο ήταν πολυδάπανο, ενώ στην πραγματικότητα υπήρχε το εμπόδιο των ιδιοκτητών ή διεκδικητών του χώρου.

Με το έγγραφο που ακολουθεί, ο Πιπτάκης ζητεί την αγορά από το Δημόσιο των χωραφιών. Η Έταιρεία ήταν πολύ φτωχή ακόμη. Γραμματεὺς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἦταν ὁ Γεώργιος Γλαράκης.

«Ἀριθ. Π: 787 | Ἀριθ. Δ: 448 | Ἐν Ἀθήναις τῆ 10: Αὐγούστ. 1838 | Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν | καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδύσεως Β: | Γραμματεῖαν τῆς Ἐπικρατείας | Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρία καθάρισσα τὸ μνημεῖον τοῦ Θερασούλου, σκοπὸν ἔχει καὶ τὴν καθάρισιν τοῦ Θεάτρου τοῦ Βάκχου, ἀλλὰ διὰ νὰ γένη τοῦτο, προαπαιτεῖται νὰ ἀγοράσῃ ἡ Κυβέρνησις τὰ χωράφια τὰ ἐπὶ τοῦ Θεάτρου τούτου τῶν ὁποίων οἱ ιδιοκτῆται εἶναι ὁ στρατιωτικὸς κ. Μακρυγιάννης, ὁ Ῥαιτόπουλος, καὶ ὁ Π: Πανταζῆς. Παρακαλῶ τὴν Β: Γραμματεῖαν νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀγορὰν τῶν χωραφίων τούτων, ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον, διὰ νὰ δυνηθῇ ἐπομένως ἡ Ἐταιρία νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἀγαθοεργὸν τοῦτο ἔργον, τὴν καθάρισιν τοῦ περιφήμου τούτου θεάτρου.

Οἱ ιδιοκτῆται εὐχαριστοῦνται, ἐφ' ὅσον μοὶ ἐξεφράσθησαν, καὶ εἰς γραμμᾶτα, δι' ὧν νὰ δύνανται νὰ ἀγοράσωσιν γαίας, ἢ ἄλλο τι ἐκ τῶν Ἐθνικῶν Κτημάτων. | Εὐπειθέστατος | Ὁ Ἐφορος τοῦ Μουσείου καὶ τὰ λ:π. | Κ: Σ. Πιπτάκης» (φ. 19).

Ἡ διαδικασία τῆς ἀγορᾶς ἀκολούθησε τὸν δρόμο τῆς, συγχρόνως ὅμως ἡ Ἐταιρεία ἔκανε κάποιες μικρὲς ἀπόπειρες ἀνασκαφῆς χωρὶς ἀποτελέσματα. Ὁ Μακρυγιάννης ἐπέμενε σὺς διεκδικήσεις του καὶ ἡ Ὑπηρεσία ἀναγκάζεται νὰ ἐνεργήσῃ. Ὁ ἀρχιτέκτων Schaubert καὶ ὁ Πιπτάκης μαζί, μετροῦν τὰ χωράφια τοῦ ἀγωνιστοῦ ποὺ κάλυπταν τὸ Διονυσιακὸ καὶ τὰ βρίσκουν νὰ ἔχουν ἔκταση 11632 τετραγωνικοὺς πῆχεις, δηλαδὴ τεκτονικοὺς πῆχεις, ποὺ ὁ ἓνας ἦταν ἰσοδύναμος πρὸς 0,75 τοῦ μέτρου. Τὰ χωράφια τοῦ Μακρυγιάννη εἶχαν ἔκταση 8724 μ².

Ἡ τιμὴ τῶν χωραφίων τῆς νότιας κλιτύς εἶχε ὀριστεῖ στὰ 20 λεπτὰ τὸν πῆχυν. Ἡ ἐτήσια εἰσφορὰ τῶν ἐταίρων ἦταν τὰ χρόνια ἐκεῖνα 15 δραχμὲς, ὅσα δίνονταν στὸν Μακρυγιάννη γιὰ τὴν ἀγορὰ 75 τεκτονικῶν πῆχεων τῶν χωραφίων του!

Τὸ αἶτημα τοῦ Μακρυγιάννη ὑποβάλλεται στὸν Ὅθωνα ἀπὸ τὸν Γραμματέα Γ. Γλαράκη μὲ ὄλα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐκτίμησι τῆς δαπάνης τῆς ἀγορᾶς στοιχεῖα καὶ μὲ τὸ σχέδιο τοῦ ἀναγκαίου διατάγματος.

«Ἀριθ. Πρ. 24689 | Ἀριθ. Δ. 56 | Διεκπερ. 11 Ἰανουαρ. 39 | Μεγαλειότατε | Τῷ 1834 ὅτε ἡ Κυβέρνησις ἔμελλε νὰ μεταφέρει τὴν καθέδραν τῆς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐσυμφώνησε ἐγγράφως μετὰ τῆς κοινότητος Ἀθηνῶν νὰ παραχωρήσῃ ἡ ῥηθείσα κοινότης εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὅσους τόπους χρειασθῆ ἡ Κυβέρνησις δι' οἰκοδομὴν δημοσίων καταστημάτων, ἢ δι' ἀνασκαφὴν πρὸς ἀνεύρεσιν ἀρχαιοτήτων. ἡ δὲ Κυβέρνησις νὰ πληρῶσῃ πρὸς τοὺς ἰδιοκτῆτας τούτους, διὰ μὲν τὰ οἰκόπεδα ἐβδομήκοντα λεπτὰ τὸν τετραγωνικὸν πῆχυν δι' ὅσα δὲν εἶναι χωράφια.

Κατὰ συνέπειαν τῆς συμφωνίας ταύτης ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Γραμματεῖαν ταύτην τὴν ἄδειαν νὰ καθαρῖσῃ δι' ἰδίων τῆς ἐξόδων τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον μέρος τοῦ ὁποίου ἀνέσκαψεν μέχρι τοῦδε. Ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ χωραφίου τοῦ ἐπὶ τοῦ Θεάτρου ὁ Συνταγματάρχης Μακρυγιάννης, διὰ τῆς ἀπὸ 7 τοῦ τρέχοντος Δεκεμβρίου ἀναφορᾶς του πρὸς τὴν Γραμματεῖαν ταύτην, ζητεῖ τὴν ἀποζημίωσιν τοῦ χωραφίου του, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκτασις κατὰ τὴν καταμέτρησιν τοῦ Ἀρχιτέκτονος Σχιαουβέρτου μετὰ τοῦ Ἐφόρου τοῦ Κεντρικοῦ Μουσείου εἶναι ἑνδεκα χιλιάδες ἑξακόσαι τριάκοντα δύο πήχεις δυνάμει δὲ τῆς ῥηθείσης συνθήκης τὸ γήπεδον τοῦτο ὡς χωράφιον ἀποζημιούται πρὸς εἴκοσι λεπτὰ τὸν πῆχυν. Φέρει δὲ ἡ ἔκτασις αὕτη τῶν 11632 τετραγωνικῶν πηχῶν δραχμὰς χιλίας τριακοσίας εἴκοσι ἕξι. Ἀριθ. 1326.

Ὁ ὑποφαινόμενος λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ καθυποβάλω τὴν αἴτησιν τοῦ εἰρημένου Συνταγματάρχου Μακρυγιάννη ὡς δικαιολογημένην, καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν ἔγκρισιν τοῦ ἐνταῦθα ἐπισυνημμένου Διατάγματος διὰ νὰ ἀποζημιωθῇ ὁ ῥηθείς Μακρυγιάννης διὰ τῆς ῥηθείσης ποσότητος τῶν 1326 δραχμῶν δύναται δὲ λάβῃ ταύτας εἰς δύο δόσεις διὰ τὴν εὐκολίαν τοῦ ταμείου. | ὁ Γραμματεὺς | Γ. Γλ. | Ἐν Ἀθῆν. τῇ 11 Ἰανουαρίου 1839».

Κάτω ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ ἐγγράφου ὑπάρχει τὸ σχέδιο τοῦ ΒΔ, δηλαδή ἡ ἀπόφαση τοῦ Ὁθωνος:

«ΟΘΩΝ καὶ τὰ λ. π.

Λαβόντες ὑπόψιν τὴν ἀπὸ 31 Δεκεμβρ. ἀναφορὰν τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τὰ λ. π. Γραμματείας ἐγκρίνομεν νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν Συνταγματάρχην Μακρυγιάννην 1326 δραχ. καὶ 40 λεπτὰ λόγῳ ἀποζημιώσεως διὰ δύο χωράφια του τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου καὶ τὸ ἄλλον πλησίον αὐτοῦ τῶν ὁποίων ἡ ἔκτασις εἶναι 11632 τετραγωνικὰς τεκτονικὰς πῆχεις καὶ τὰ ὁποῖα παραλαμβάνονται εἰς τὴν κυριότητα τῆς Κυβερνήσεως ἡ ῥηθεῖσα ποσότης θέλει πληρωθῆ εἰς δύο δόσεις τὸ ἥμισυ κατὰ τὸν Ἰανουάριον καὶ τὸ ἄλλον κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ παρόντος ἔτους».

Ἡ ὑπόθεσις ὅμως δὲν εἶχε τελειώσει μὲ τὴν εἰσήγησι τοῦ Γλαράκη. Ἐπεὶ ἀπὸ 8 μῆνες μὲ νέα εἰσήγησι τοῦ Γλαράκη πρὸς τὸν Ὁθωνα, γραμμὴ ἀπὸ τὸν Πιττάκη καὶ ἀνυπόγραφη στὸ σχέδιο ποῦ δημοσιεύω ἐδῶ, ἀναγγέλλεται ὅτι ὁ Μακρυγιάννης κατέθεσε τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας τῶν χωραφιῶν του, στὸν χῶρο τοῦ Διονυσιακοῦ καὶ στὴν ἀνατολικὴν κλιτὴ τῆς Ἀκροπόλεως. Γίνονται νέοι ὑπολογισμοὶ τῆς ἔκτασις τῶν χωραφιῶν τὰ ὁποῖα τώρα εἶναι 8545 τετραγωνικοὶ πῆχεις. Ἴσως ἐννοοῦνται ἐδῶ τετραγωνικὰ μέτρα, γιὰτὶ ἤδη τὸ 1836 εἶχε εἰσαχθεῖ στὴν Ἑλλάδα τὸ δεκαδικὸ μετρικὸ σύστημα καὶ τὸ μέτρο ὀνομαζόταν βασιλικὸς πῆχυς. Ὅπωςδὴποτε ὑπάρχει ἀσυμφωνία στὰ μέτρα τῶν χωραφιῶν στὸ ἐγγραφο ποῦ προηγεῖται καὶ σ' αὐτὸ ποῦ ἀκολουθεῖ.

«Ἀριθ. Π. | Ἀριθ. Δ. | Ἐν Ἀθῆν. τῇ Σεπτεμ. 1839 | Μεγαλειότατε | Κατὰ συνέπειαν τοῦ ἀπὸ 5/17: τοῦ τρέχοντος Σεπτεμβ. καὶ ὑπ' ἀριθ. 136 Ὑμετέρου Β: Διατάγματος, ὁ Συνταγματάρχης Μακρυγιάννης προσκληθεὶς παρουσίασε τοὺς τίτλους τῆς ἰδιοκτησίας του, τοὺς ὁποῖους ἐρευνήσασα ἡ Γραμματεία παραδέχεται ὡς ἰδιοκτησίαν του εἰς τὸ Θέατρον τοῦ Βάγκου καὶ ὑπὸ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Ἀκροπόλεως κείμενα δύο χωράφια τοῦ μνησθέντος Μακρυγιάννη. Τὰ χωράφια ταῦτα κεῖνται ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως τοῦ Θησέως καὶ σύγκεινται κατὰ τοὺς τίτλους τῆς ἰδιοκτησίας

του τὸ μὲν εἰς τὸ Θέατρον τοῦ Διονύσου ἕξ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος στρέμματος ἦτοι ἐκ 3456 τεκτονικῶν [διαγεγρ.: μέτρων] πήχεων λογιζομένου ἐκάστου στρέμματος 2304: πήχεων, κατὰ τὸ ἀπὸ 28 Σεπτεμ. 10 Ὀκτωβρ. 1836 καὶ ὑπ' ἀριθ. 1513 Διατάγμα περὶ μέτρων. Τὸ δὲ ὑπὸ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Ἀκροπόλεως, ὅσον μόνον λαμβάνεται εἰς τὸ σχέδιον διὰ τὰς ἀνασκαφάς, σύγκειται ἀπὸ 5089 παλαιούς τετραγωνικοὺς πήχεις τὸ ὅλον ἀμφοτέρων καὶ τῶν δύο χωραφίων εἶναι 8545: πήχεις. Ἐκαστος δὲ πήχυς θέλει ἀποζημιωθῆ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν δυνάμει τοῦ Β^{ου} Ἄρθρου τοῦ ἀπὸ 10/22 Δεκεμβρίου 1833: καὶ ὑπ' ἀριθ. 8302 Διατάγματος ἀνὰ εἴκοσι λεπτά, τὸ ὅλον δὲ τῶν 8455 πήχεων πρὸς εἴκοσι λεπτὰ φέρει δραχ. 1709:

Ἐποφαινόμενος λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ καθυποβάλλω τὴν αἴτησιν τοῦ εἰρημένου συνταγματάρχου Μακρυγιάννη ὡς δικαιολογημένην προσηκόντως καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν ἔγκρισιν τοῦ ἐνταῦθα ἐπουνημένου Διατάγματος» (φ. 26).

Τὸ τέλος τῆς ἱστορίας τὸ μαθαίνουμε ἀπὸ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἔργου τῆς Ἑταιρείας ποὺ ἔκανε ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς στὶς 31 Μαΐου 1840, τὸ ἀπόγευμα, στὸν Παρθενώνα³:

«Ἡ Ἐφορεία, ὡς ἀνηγγέλθη εἰς τὴν προπαραελθοῦσαν συνεδρίασιν, ἐπεχειρίσθη τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ περιδόξου ναοῦ τῆς ἀνθρωπίνης εὐφυΐας, τοῦ θεάτρου τοῦ Βάκχου. Ἀλλὰ μετὰ μικρὰν πρόοδον εἰς τὰς ἐργασίας τῆς ἠναγκάσθη ἕξ αἰτίας ἰδιωτικῶν ἀπαιτήσεων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ, καὶ πινῶν ἄλλων δυσκολιῶν ἀνεξαρτήτων ἀπὸ τὴν θέλησίν τῆς, νὰ τὰς ἀναβάλῃ εἰς ἀόριστον μέλλον. Ἀλλὰ τὸ ἔδαφος τοῦτο, τὸ εἰς τὴν ἱστορίαν μόνον ἀνήκον, ὅπου ἐπὶ αἰῶνος καλλιεργήθησαν οἱ γλυκύτεροι καρποὶ τῶν Μουσῶν, ἠγοράσθη ἤδη ἀπὸ τὸν ἰδιοκτῆτην, ὅστις καλλιέργει ἐπ' αὐτοῦ τὸν ῥωπικὸν σπόρον τῆς Δήμητρος, καὶ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν του δὲν ἀντίκειται οὐδὲν ἐμπόδιον πλέον».

3. *Σύνοψις τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν*. Ἐκδοσις δευτέρα, Ἐν Ἀθήναις 1846 (1847), 1839/40, 88.

Στην ἴδια συνεδρία μίλησε πρῶτος ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Ἰάκωβος Ρίζος ὁ ὁποῖος ἔκανε λόγο γιὰ τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου «ὅπου ἄροτρον δουλικὸν ἕως ἀκόμη πρὸ ἐτῶν ὀλίγων διασχίζον αὐλακας ἀνίκμους*, προητοιμάζε τροφὰς εἰς τῆς ἐξουσίας τὴν ἀσχήμονα ἀργίαν»⁴.

Ὁ Ἰάκωβος Ρίζος εἶχε τὶς δικές του ιδέες γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Θεάτρου:

«Οἱ τοῦ Γυμνασίου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου φοιτηταί, ὑπὲρ τοὺς ἐπτακοσίους ἦσαν ἔτοιμοι μετὰ τῶν καθηγητῶν ν' αὐτοχειρίσῃσι τὸ ἐπίμοχθον μὲν, ἀλλ' ἔνδοξον τοῦτο ἔργον, καὶ δι' αὐτῆς τῆς ἀδαπάνου πολυχειρίας ἤθελον εἰς φῶς προκύψει αἱ πολῦτιμοι βαθμίδες, ἐφ' ὧν καθήμενοι οἱ περσοφόνοι πολῖται τῶν Ἀθηνῶν, ἀντήμειψαν τὸν Ἀριστείδην ἀξίως τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν πατριωτικῶν αὐτοῦ ἀγώνων. Τὴν προθυμίαν τότε τῶν διδασκόντων καὶ τῶν διδασκομένων ἐνίσχυσεν ἡ Γραμματεία τῶν Στρατιωτικῶν, χορηγήσασα ἐπ' αὐτῷ τούτῳ καὶ ἀμάξας, καὶ πτύα καὶ σκαπάνας. Ἄλλ' ἢ τὰς Γραμματείας τῶν Ἐσωτερικῶν, καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως συνεζευγμένας διέπυσα τότε ἀνελεύθερος δυσβουλία, ἐξηκόντισε βλέμμα δυσμενὲς ἐπὶ τῆς ἀναφορᾶς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀπλῆν μόνον ἄδειαν αἰτούσης, καὶ ἀνένευσε μὲ σιγὴν κενοταφίου τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου»⁵.

Ἀποτυχημένες ἀνασκαφικὲς δοκιμὲς στὸ θέατρο ἔπεισαν τὸ Συμβούλιο, ὅτι τὸ θέατρο εἶχε πλήρως καταστραφεῖ. Τὸ 1861 ὁ Γερμανὸς ἀρχιτέκτων Z. H. Strack ἔκανε νέες δοκιμὲς καὶ ἀποκάλυψε τὸ σωζόμενο μέρος τοῦ κοίλου, ἐπιχείρησι σὶν ἡ ὁποία εἶχε ἀποτύχει, ἀπὸ ἀπειρία, ἢ Ἐταιρεία. Ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίστηκε ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Εὐστρατιάδη τὰ ἐπόμενα χρόνια καὶ τὸ θέατρο ὀλόκληρο ἀποκαλύφθηκε.

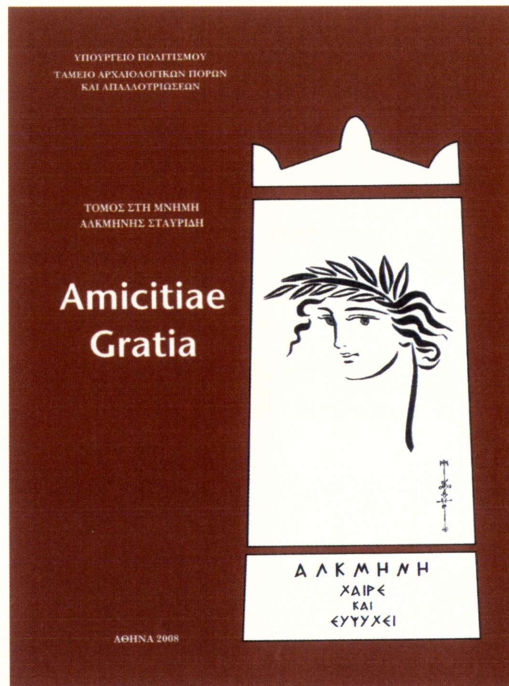
* Ξερός.

4. *Σύνοψις*, ἔ.ἀ. 66.

5. Αὐτόθι.

AMICITIAE GRATIA

[Τὴν Δευτέρα, 10 Νοεμβρίου, τὸ ἀπόγευμα ἔγινε στὴν Ἑταιρεία ἀπὸ τὸν Γενικὸ Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, ἡ παρουσίαση τοῦ τόμου *Amicitiae Gratia*, πὸς περιέχει μελέτες οἱ ὁποῖες δημοσιεύονται στὴ μνήμη τῆς ἀείμνηστης ἐταίρου μας Ἀλκμῆνης Σταυρίδη, ἀρχαιολόγου ἀφοσιωμένης στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἄλλων. Ἀπὸ τὴν ὁμιλία παρατίθενται ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς]

Μᾶς λυπεῖ καὶ μᾶς ἀποκαρδιώνει ὅταν ἡ τάξη τῶν φίλων ἀραιώνει κι ἓνα μέρος τῆς ζωῆς μας γίνεται ἀνάμνηση. Αὐτὸς ὁ χαμός, ὁ θάνατος ὁ τόσο οἰκεῖος στὶς μελέτες τῶν ἀρχαιολόγων, μετατοπίζει ἓνα κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ μας σὲ ὑπερβατικὸ κόσμο πὸς μᾶς εἶναι ἀπρόσιτος. Ἡ ἐπιθυμία μας νὰ τὸν πλησιάσουμε ἐκδηλώνεται μὲ πολλοὺς τρόπους. Ὁ τόμος *Amicitiae Gratia*, προσφορὰ καὶ διαρκῆς ἀποχαιρετισμὸς πὸς κά-

νουμε ἑμεῖς «οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι» (Θεοσ. Α', Δ', 15), σὴν Ἀλκμήνη Σταυρίδη, εἶναι ἕνας τρόπος.

Ἀφοσιωμένοι φίλοι τῆς Ἀλκμήνης μου ζήτησαν νὰ παρουσιάσω τὸν τόμο. Τὸ κάνω μὲ προθυμία καὶ μελαγχολία, καὶ μὲ τὸν φόβο ὅτι θὰ φανῶ κατώτερος τοῦ διττοῦ ἐγχειρήματος ποὺ ἀνέλαβα· γιατί τὸ νὰ μιλήσω γιὰ τὰ γραπτὰ διακεκριμένων ἀρχαιολόγων, ποὺ ἔχουν ὡς θέμα τοὺς ἀρχαίους, χαμένους γιὰ πάντα, εἶναι ἐπιστήμη καὶ ψυχρὴ λογικὴ, δηλαδὴ ἔργο εὐκόλο. Θὰ μιλήσω ὅμως καὶ γιὰ τὴ φίλη ποὺ ἔφυγε καὶ γιὰ τὴ ζωὴ της, καὶ αὐτὸ εἶναι συναίσθημα.

Ὁ τόμος ποὺ σᾶς παρουσιάζω τυπωμένος μὲ τὴ γενικὴ ἐποπτεία τῆς Ντιάνας Ζαφειροπούλου, τὴν ἐπιμέλεια κειμένων τῆς Ἑλένης Μπεχράκη καὶ τοῦ Martin Kreeb καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια τῆς Ρούλας Γιαννουλάκη, εἶναι ἔκδοση τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων καὶ Ἀπαλλοτριώσεων. Περιέχει 26 πρωτότυπες μελέτες μὲ θέματα ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, τὴν τοπογραφία, τὴ νομισματικὴ καὶ τὴ συντήρηση τῶν ἀρχαιοτήτων. Θὰ τίς μνημονεύσω σύμφωνα μὲ τὴ σειρά τῆς δημοσίευσής τους στὸν τόμο. Θὰ εἶμαι σύντομος καὶ θὰ προσπαθῆσω ὁ λόγος μου νὰ εἶναι περιεκτικός. Ἀλλὰ ὅ,τι πῶ θὰ εἶναι ὑποκειμενικό. Τὴν πραγματικὴ οὐσία τοῦ τόμου θὰ τὴν συλλάβετε διαβάζοντάς τον ὀλόκληρο.

Ὁ πρόλογος τοῦ τόμου ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου φίλη τῆς Ἀλκμήνης Σταυρίδη. Τὴν Ἀθηνᾶ τὴν εἶχα γνωρίσει τὸ 1957, ὅταν ἐργαζόταν σὴν ἐπανεκκθεση τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Συνεργάστηκα μαζί της, παρακολούθησα τὴν πορεία της καὶ τίς προσπάθειές της νὰ προχωρεῖ μέσα σὺς ἀντιξοότητες τῆς ζωῆς της. Δὲν ξεχνῶ ὅ,τι μᾶς συνέδεε μὲ τὴν γενιὰ τῶν ἀρχαιολόγων τοῦ πολέμου τοῦ 1940. Τότε, φοιτήτρια ἀκόμη, εἶχε συμμετάσχει σὴν ἀπόκρυψη τῶν ἀρχαίων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου μαζί μὲ τὸν Σπύρο Ἰακωβίδη. Κι οἱ δύο πρόλαβαν νὰ ἐργασθοῦν πλάι σὲ πρόσωπα ποὺ ἀνήκουν στὸν θρύλο.

Ὁ πρόλογος, δύο σελίδες, εἶναι ἕνας δίκαιος καὶ ὀξυδερκῆς χαρακτηρισμὸς τῆς Ἀλκμήνης, σύντομος καὶ ἀπλός. Τὴν Καλογεροπούλου δὲν τὴν ἐνδιαφέρει μόνον τὸ ἐπιστημονικὸ

ἔργο τῆς φίλης της ἀλλὰ ἡ ἠθικὴ προσωπικότητά της, ὅπως τὴν ἔνωσε ἐκείνη.

[Ἀκολουθεῖ ἡ παρουσίαση τῶν μελετῶν τῆς Μαρίας Πλάτωνος, Μαρίας Βλασσοπούλου Καρύδη, Μαρίας Πιπιλή, Μέλπωσ Πωλογιώργη, Βερόνικας Μητσοπούλου Leon, Ἀλίκης Μουσιτάκα, Χρήστου Πιτεροῦ, Ἀργύρη Πετρονώτη, Μάντως Οἰκονομίδου, Bernard Andreae, Klaus Parlasca, Ἀδαμαντίας Βασιλογάμβρου, Παντελῆ Ζορίδη, Παυλίνας Καραναστιάση, Renate Bol, Θεοδοσίας Στεφανίδου Τιβερίου, Klaus Fittschen, Στυλιανοῦ Κατάκη, Hans Rupprecht Goette, Jutta Meischner, Χάιδωσ Κουκούλη Χρυσανθάκη καὶ Γεωργίου Καραδέδου, Ἄννας Βασιλικῆσ Καραπαναγιώτου, Γερασιμούλασ Παναγιωτάτου Χαραλάμπουσ, Christoph Börker, Σοφίας Δουκατὰ Δεμερτζῆ, Μαρίας Λυκιαρδοπούλου].

Ὁ τόμος ποὺ τόσο σύντομα σὰς περιέγραψα εἶναι μικρὴ συνεισφορὰ φίλων καὶ συναδέλφων στὴ μνήμη τῆσ Ἀλκμήνης Σταυρίδη ποὺ ἔφυγε στὶς 5 Δεκεμβρίου 2001. Εἶναι κοινὸς τόπος ὅτι οἱ περιλειπόμενοι θέλουν νὰ διατηρεῖται ἡ πνευματικὴ παρουσία τῶν ἀγαθῶν γιατί, ἀκόμη καὶ μὲ τὴν ἀνάμνησή τους, μὰς στηρίζουν.

Τὴν Ἀλκμήνη Σταυρίδη τὴν γνώρισα τὸ 1974 ὅταν ὑπηρετοῦσα στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο. Ἐκτοτε παρακολούθησα τὸ ἔργο της, τὶς διαδοχικὲς ἐνασχολήσεις της καὶ τίς, παράλληλα πρὸς τὴν ἀρχαιολογία, δραστηριότητές της.

Ἐμφανίστηκε στὴν ἐπιστῆμη, μὲ ὄριμες μελέτες, τὸ 1970. Πρῶτη ἡ διδακτορικὴ της διατριβὴ γιὰ τὰ πορτραῖτα τῶν αὐτοκρατόρων ποὺ βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα. Ἀκολούθησαν μικρότερες σπουδὲς γιὰ εἰκονιστικὲς κεφαλές, στὰ *Ἀνάλεκτα* καὶ στὸ *Δελτίο*. Τὴν πρῶτη της μελέτη στὴν *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα* δημοσίευσε τὸ 1976 καὶ ἔως τὸν τόμο τοῦ 2001 δημοσίευσε καὶ ἀρκετὲς ἄλλες. Τὸ 1996 ἡ Ἐταιρεία δημοσίευσε τὸ μικρὸ της βιβλίο *Τὰ γλυπτὰ τοῦ Μουσείου τῆσ Τεγέας*. Τέτοιους καταλόγους σὰν τὸ βιβλίο αὐτό, ποὺ μὰς βοηθοῦν στὶς ἔρευνές μας, δημοσίευσε καὶ ἄλλους. Μ' αὐτοὺς ἔδωσε ὑπόσταση σὲ μουσεῖα ἀνύπαρκτα στὴ βιβλιογραφία, ὅπως τὸ μουσεῖο τῆσ

Τρίπολης, τοῦ Ἴαστρους, οἱ συλλογὲς Μεγαλόπολης καὶ Δημησιάνας.

Οἱ πολλὲς δεκάδες μελέτες τῆς ἀφοροῦν ὅλες τὴ γλυπτικὴ τῆς ρωμαιοκρατίας καὶ ἰδιαίτερα τὴν εἰκονιστικὴ πλαστικὴ. Γλυπτὰ ξεχασμένα ἢ λησμονημένα ξεπροβάλλουν στὶς σελίδες τῶν περιοδικῶν μας καὶ σχηματίζουν μιὰ πινακοθήκη. Γιὰ χρόνια θὰ αἰσθανόμαστε τὴν ἔλλειψη τοῦ τόμου τῶν πορτραίτων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ποῦ δὲν πρόλαβε ἡ Ἀλκμήνη νὰ φέρει σὲ πέρας.

Κάποιοι θὰ σκεφθοῦν, ὅτι ἡ ἐπιστῆμη δὲν εἶναι καὶ τόσο δύσκολο πράγμα, μάλιστα στὴν ἀρχαιολογία. Συμφωνῶ· εἶναι μόνο θέμα μελέτης, γνώσης, ὀρθῆς κρίσης καὶ προσοχῆς. Ἡ δυσκολία βρίσκεται στὸ ὅταν ὑπηρετώντας μιὰν ἀνθρωπιστικὴ ἐπιστῆμη ὅπως ἡ ἀρχαιολογία, θέλεις νὰ ὑπηρετεῖς καὶ τὴν ἠθικὴ. Αὐτὸ εἶχε ὡς χαρακτηριστικὸ ἡ Ἀλκμήνη Σταυρίδη. Μέσα στὰ τόσα χρόνια ποῦ τὴν γνώριζα καὶ μὲ τίς τόσες συζητήσεις μαζί της, εἶχα διαπιστώσει τὸν ἰδεαλισμὸ της, ὅτι τὴν ἀρετὴ τὴν ἀσκοῦσε πραγματικά. Ἡ πίστη της στὴν ἀλήθεια τὴν ὀδήγησε σὲ ψυχικὲς περιπέτειες ποῦ τὴν πλήγωσαν ἀλλὰ δὲν τὴν λύγισαν. Δὲν ξεχνῶ ὅτι μὲ τὸ τελευταῖο τῆς τηλεφώνημα ποῦ μοῦ ἔκανε ἀπὸ τὴ Γερμανία, μοῦ ζητοῦσε ὑλικὸ γιὰ νὰ ἐνημερωθοῦν οἱ ἐκεῖ ἄνθρωποι γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Μαραθῶνος. Τὶς δικὲς της, τίς τότε μεγάλες, ἔγνοιες τίς ἔβαζε δεύτερες μπρὸς στὴν ἰδέα γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ τόπου καὶ τὴν ἀνύψωση τῶν ἀνθρώπων του.

Δὲν θέλω νὰ ὑπενθυμίσω *οἰκεῖα κακὰ* ἀλλὰ πάλι νομίζω, ὅτι ὅσο κι ἂν εἶναι γνωστὰ σὲ ὅλους σας τὰ ὅσα ἀφοροῦν τὸν βίον τῆς Ἀλκμήνης Σταυρίδη, πρέπει κι ἀπόψε μερικὰ νὰ μνημονευθοῦν, ἔστω καὶ ὡς ὑπαινιγμοί. Μίλησα παραπάνω γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν ἀρετὴ τῆς Ἀλκμήνης. Οἱ δύο αὐτὲς ιδιότητες τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου τὴν ἔφεραν σὲ σφοδρὲς συγκρούσεις μὲ πρόσωπα ποῦ ἀσκοῦσαν καὶ ἀσκοῦν τὴν ἐπιστῆμη τῆς ἀρχαιολογίας ὡς φεουδάρχες ἢ, ὅπως λένε οἱ Γάλλοι, σὰν ληστὲς τῶν μεγάλων δρόμων (*voleurs de grand chemins*). Οἱ ἐποσημονικὲς ἢ δεοντολογικὲς γνώμες τῆς Ἀλκμήνης Σταυρίδη γιὰ πράγματα αὐτονόητα τοὺς ἐξαγρίωναν, γιὰτὶ ἔδειχναν τὸ πραγματικὸ τους ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ ἀνάστημα μὲ

ἀποτέλεσμα πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἀλκμήνης ὄχι μὲ ὄπλα ἐπιστημονικὰ ἀλλὰ συκοφαντικὰ καὶ προγραφές. Ἡ Ἀλκμήνη ἔφυγε καὶ τῆς μνήμης τῆς «σωφροσύνης ἀρετῆς μνημεῖον τοῦτ' ἀνάκειται», ὄχι μόνον ὁ τόμος ποὺ περιγράφηκε ἀλλὰ οἱ εἰς ἐδῶ μέσα ποὺ τιμᾶτε τὴ μνήμη τῆς καὶ δὲν ξεχνᾶτε τὰ ὅσα συνέβησαν.

Ἀλκμήνη Σταυρίδη (1936-2001).

Ἡ ομάδα τῶν φίλων ποὺ φρόντισε τὸν τόμο πρέπει νὰ χαίρει, γιατί μιὰ συλλογικὴ προσπάθεια ἔκφρασης τῆς ἀγάπης τους πρὸς τὴν Ἀλκμήνη Σταυρίδη ὀλοκληρώθηκε καὶ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὡς ἔργο ἐπιστημονικό, ἄρα κοινωνικὰ ἀληθινό, θὰ ὀδηγεῖ τοὺς ὀμοτέχνους μας στὰ χρόνια ποὺ ἔρχονται. Τοὺς ἀξίζει κάθε ἔπαινος γιὰ τὴν ἐπιτυχία τους καὶ ἀξίζουν εὐχαριστίες ἐκεῖνοι ποὺ συνέβαλαν στὴν ἐπιτυχία αὐτὴ μὲ τὶς μελέτες

τους. Ἰδιαίτερος ἔπαινος ὀφείλεται στή Μέμα Παναγιωτάτου Χαραλάμπους ποῦ πρόσφερε ἀνυπόκριτα καὶ ἀπλόχερα τὸν κόπο της.

Πρὶν ἐγκαταλείψω τὸ βῆμα θὰ σᾶς μιλήσω γιὰ κάτι ποῦ ἡ θέση του στὴν παρουσίαση τοῦ τόμου ἦταν στὴν ἀρχή-ἀρχή· ἐννοῶ τὸ ἐξώφυλλο τοῦ τόμου μὲ τὴ λευκὴ ἐπίπεδη στήλη, μὲ τὸ κεφάλι τοῦ στεφανωμένου νέου, ποῦ μᾶς ἀντικρίζει ἀπόμακρος «σὸν ὑψηλὸς καὶ τέλεια ὠραῖος ἔφηβος, | μὲ τὴν χαρὰ τῆς ἀφθαρσίας μὲς στὰ μάτια» (Ἕνας θεὸς των). Τὸ σχέδιο τοῦ κεφαλιοῦ, ἔργο τοῦ Δημήτρη Ταλαγάνη, λιτό, κλασικὸ, φευγαλέο στὴν οὐσία του, μὲ τὶς ἔντονες μαστορικὲς γραμμές, κλείνει τὴν ἤρεμη θλίψη τῆς μοναξιᾶς καὶ τοῦ ἀναπόφευκτου. Μοῦ φέρνει στὸ νοῦ ἓνα ὠραῖο ἐπίγραμμα τῆς Ἀνθολογίας, ποῦ ἄτεχνα σᾶς τὸ παραφράζω:

*Ἐλαμπες σὸν τὸν Ἀγγερινό, ὅταν ἀνάμεσα σιὸς ζωντανὸς βρισκόσουν
Τᾶρα ποῦ χάθηκες, σὸν τὸν Ἀποσπερίτη λάμπεις σ' ἐκείνους ποῦ
ἔχουν φύγει.*

Ἀκόμη τὸ κεφάλι τοῦ νέου φέρνει στὸ νοῦ τὴ φράση τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴ μητέρα του τί ἐμοὶ καὶ σοί; (Ἰωάνν. 2, 4). Γιατὶ ὁ ἔφηβος, ἡ Ἀλκμήνη, βρίσκεται σὲ κόσμο ὑπερβατικὸ, ἀπρόσιτο ἀπὸ μᾶς.

Πλάτωνος

Ἄσπῆρ πρὶν μὲν ἔλαμπες ἐνὶ ζωῶσιν Ἐῷος·
νῦν δὲ θανῶν λάμπεις Ἔσπερος ἐν φθιμένοις.
(*Ἀνθολογία*, VII. 670, H. Beckby)

Ο ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΟΜΠΙΑΖΗΣ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία προετοιμάζει φωτογραφικὴ ἔκθεση μὲ θέμα τοὺς Ἕλληνες ἀρχαιολόγους καὶ τοὺς τόπους ὅπου ἐρεύνησαν. Σὲ ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνος τουλάχιστον, ἀπαραίτητος συνεργάτης τῶν ἀρχαιολόγων ἦταν ὁ φωτογράφος, εἰδικευμένος ὅμως στὶς ἀπαιτήσεις τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ἀρχαιολόγων. Ἀνάμεσα στοὺς ἀριστοτέχνες τῆς ἀρχαιολογικῆς φωτογραφίας ξεχωρίζει ὁ Νικόλαος Τομπιάζης (1894-1986).

Τὶς πρῶτες φωτογραφίες τοῦ Νίκη Τομπιάζη τὶς εἶδα στοὺς τοίχους τοῦ γραφείου τοῦ Ἰωάννου Κ. Παπαδημητρίου, στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο. Ἦσαν τῶν τάφων τοῦ περιβόλου Β τῶν Μυκηνῶν. Τὸν φωτογράφο τὸν γνώρισα στὴ Βράουνα, τὸ 1957, ὅταν διέσωζε ἀπόψεις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ λεγόμενου μικροῦ ἱεροῦ. Ἐνας κύριος μικρόσωμος, ζωηρός, ἀνήσυχος καὶ εὐγενικός. Γιὰ μένα ποὺ μόλις εἶχα ἀποκτήσει τὴ Rolleī μου φαινόταν θαυμασιδὸ ὅτι φωτογράφιζε ἀπόγευμα, σ' ἓναν χῶρο σκιασμένο. Ἀπὸ τότε τὸν ἔβλεπα συχνὰ σὲ ὅλες τὶς ἀνασκαφές τοῦ Παπαδημητρίου. Ξαναβλέπω τὶς φωτογραφίες ποὺ εἶχε πάρει σ' ὀλόκληρη τὴ δεκαετία τοῦ '50, τακτοποιημένες στὰ μεγάλα ντισσιέ ὅπου τὶς κολλοῦσε ὁ ἀνασκαφέας. Σ' αὐτὲς ξετυλίγεται ἡ συνεργασία δύο ἀνθρώπων, αὐτοῦ ποὺ ξέθαβε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴ γῆ κι ἐκείνου ποὺ διέσωζε τὴ μορφή τους γιὰ τὴν αἰωνιότητα.

Τὸν θυμᾶμαι ἓνα ἀπομεσήμερο τοῦ Αὐγούστου ἢ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1958 μὲ τὴ μηχανή του στὸν τρίποδα καὶ στραμμένη πρὸς τὴν πύλη τῶν λεόντων, στὶς Μυκῆνες, χωρὶς νὰ κάνει τίποτε. Τὸν ρώτησα, γιατί δὲν φωτογράφιζε. Ἡ ἀπάντησή του, περίπου ὅπως τὴ θυμᾶμαι, μοῦ ἔκανε ἐντύπωση: «Ἐχῶ διαπιστώσει πὼς μόνο μιὰ ὀρισμένη στιγμή τοῦ χρόνου τὸ ἀνάγλυφο τῶν λεόντων φωτίζεται ὅπως πρέπει ἀπὸ τὸν ἥλιο. Σὲ λίγα λεπτὰ θὰ ἔχω τὴν καλύτερη φωτογραφία του». Ἀπὸ τὸ 1952, ποὺ συστηματικὰ φωτογράφιζε τὶς ἀνασκαφές τῶν Μυκηνῶν, θὰ εἶχε ἀπεικονίσει πολλὲς φορὲς τὴν πύλη. Τὸν ἀπασχολοῦσε ὅμως ἡ τέλεια φωτογραφικὴ ἀπό-

δοσή της καὶ ἐπανερχεται στὸ θέμα γιὰ τὴ δική του ἱκανοποίηση. Πιστεύω πὼς ἡ λήψη τῆς ἡμέρας ἐκείνης θὰ σώζεται στὸ ἀρχεῖο του· θὰ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ καλλιτεχνήματά του.

Ὅταν γνωριστήκαμε περισσότερο τὸν ἐπισκέφθηκα στὸ ἐργαστήριό του, στὸ σπῆτι τῆς ὁδοῦ Μαραθωνοδρόμου. Ἐντύπωση μοῦ ἔκαμαν οἱ φωτογραφίες, μεγάλες σὲ σέπια, τῶν χιονισμένων βουνῶν τῆς Ἰνδίας ποὺ στόλιζαν τοὺς τοίχους. Τοῦ μίλησα γι' αὐτὲς κι εὐχαριστήθηκε ποὺ τὶς εἶχα προσέξει. Μοῦ τὶς θυμίζει πάντα ἡ φωτογραφία τοῦ Ὀλύμπου τοῦ Fred Boissonnas.

Κύρια χαρακτηριστικά του ἦσαν ἡ ἀπλότητα, ἡ προσήνεια καὶ ἡ καλὴ διάθεση, προσόντα ἀπαραίτητα ὅταν συνεργαζόταν μὲ ἀρχαιολόγους. Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ φωτογραφίζεις ἀχάριστα θέματα, ὅπως ἡ σηλιὰ τοῦ Πανὸς στὴν Οἰνὴ τοῦ Μαραθῶνα, μὲ τὸ φῶς τῶν lux, σκυφτὸς καὶ μέσα σὲ ὑγρὸ περιβάλλον. Χωρὶς νὰ βιάζεται ἔκαμε ὅ,τι ἔπρεπε ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ κόπου του νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ ὁ ἴδιος ἐπιθυμοῦσε. Σήμερα διαθέτουμε, εὐτυχῶς, τὶς φωτογραφίες του, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ εὐρήματος.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Βραῶνας, ὅταν προχώρησε ἀρκετά, ἔθετε ἄλλο πρόβλημα γιὰ τὸν φωτογράφο, τὰ νερὰ ποὺ πλημμύριζαν τὸν χῶρο καὶ τὶς λάσπες ὅπου μπορούσες νὰ γλυστρίσεις καὶ νὰ δεῖς τὴν πολύτιμη Linhof νὰ κινδυνεύει. Φωτογράφιζα κι ἐγὼ τότε τὴν ἀνασκαφὴ. Βλέποντας ὅμως σήμερα τὶς φωτογραφίες τοῦ Νίκη, μπορῶ ν' ἀνασυστήσω τὶς πυρετώδεις ὥρες τῆς Βραῶνας, ὅταν ὅλοι περίμεναν νὰ ἀποτυπώσει κάποιες σημαντικὲς φάσεις τῆς ἀνασκαφῆς γιὰ νὰ εἶναι ἡσυχιοι, ὅτι τίποτε δὲν χάθηκε καὶ πὼς μποροῦν νὰ συνεχίσουν.

Σήμερα τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικά. Ὅλοι οἱ ἀρχαιολόγοι ἔχουν μηχανές, πολλὲς μάλιστα εἶναι τεχνολογικὰ ἐπιτεύγματα. Οἱ φωτογραφίες ποὺ τραβοῦνται, ἀσπρόμαυρες καὶ χρωματιστές, εἶναι κυριολεκτικὰ χιλιάδες. Καμιὰ τους ὅμως δὲν ξεχωρίζει, δὲν ἐντυπώνεται, δὲν προδίδει τεχνικὴ ἢ, τουλάχιστον, εὐαισθησία στὸν τρόπο ποὺ δείχνει τὸ ἀρχαῖο. Οἱ φωτογραφίες τοῦ Νίκη, μετρημένες κάθε φορά, τὰ οἰκονομικὰ ἦσαν πάντα περιορισμένα, μένουν ὅλες πολύτιμες καὶ διδακτικές.

Ἰδιαιτέρη κατηγορία στὶς ἀρχαιολογικὲς του φωτογραφίες

είναι εκείνες που εικονίζουν πρόσωπα, ἄς τις ὀνομάσουμε ἀναμνηστικές. Εἴτε πρόκειται γιὰ λήψεις τις ὁποῖες ἔκαμε κρυφὰ ἀπὸ τὸν εἰκονιζόμενο καὶ τις παρουσίαζε κατόπιν ὡς εὐχάριστη ἔκπληξη, εἴτε γιὰ συστηματικές φωτογραφήσεις, μᾶς εἶναι πολύτιμες· διασώζουν τὴν ἀτμόσφαιρα τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τοὺς πρωταγωνιστές τους. Ὁ Ἰωάννης Παπαδημητρίου τὸν ὁποῖο φωτογράφησε πολλὲς φορές, ἀποτελοῦσε ἰδιαίτερο θέμα. Τὸν βλέπουμε στὶς Μυκῆνες νὰ περπατᾷ σκυφτός καὶ σκεπτικός μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὸ χῶμα ἢ ἀκί-

Ἀνασκαφὴ ἱεροῦ Ἀρτέμιδος στὴ Βραυρώνα, 1958. Δίπλα στὸν μονήρη κίονα ὁ Ἰωάννης Κ. Παπαδημητρίου.

νητο, στὸν ἴδιο τόπο, νὰ ἐξετάζει μὲ προσοχὴ κάτι ποὺ δὲν φαίνεται στὴ φωτογραφία· τὸ σχόλιο τοῦ Νίκη: «Παπαδημητρίου wondering what next !».

Στὶς φωτογραφίες τοῦ τέλους τῶν ἀνασκαφῶν παρέτασσε ἀρμονικὰ ὅλο τὸ προσωπικὸ, ἀρχαιολόγους, τεχνίτες, ἐργάτες, φύλακες καὶ ἀποτύπωνε στητοὺς καὶ γεμάτους προσμονὴ ὅλους ὅσοι εἶχαν κοπάσει ἐκεῖ, ἄλλους μὲ τὰ καθιερωμένα χακὶ τῆς ἀνασκαφῆς, ἄλλους μισόγυμνους ἢ μὲ μπαλωμένα ροῦχα καὶ ἄλλους μὲ τὸ πηλήκιο τῆς Ὑπηρεσίας. Δὲν ἔλειπαν καὶ τὰ μονότροχα καρότσια, τὰ φυτάρια καὶ οἱ κασμάδες. Σὲ δυὸ φωτογραφίες σημαντικῶν ἀνασκαφῶν, στὶς Μυκῆνες (4 Σεπτ. 1952) βρίσκεται ἀνάμεσα στὸν Τάκη Θεοχάρη καὶ τὸν Ἰ. Παπαδημητρίου, χαμογελαστός. Στὴ δεύτερη, πάλι στὶς Μυκῆνες (3 Σεπτ. 1953) ἔχει τὴν κεντρικὴ θέση, ἀνάμεσα στὸν Γεώργιο Μυλωνᾶ καὶ τὸν Ἰ. Παπαδημητρίου μὲ ροῦχα

Ὁ Ἰωάννης Κ. Παπαδημητρίου στὶς Μυκῆνες (21 Ἰουλίου 1952).

σαφάρι, ή καλύτερα, με τὰ ιδιότυπα φαρδιά ἀγγλικά στρατιωτικά σόρτς πού γνωρίσαμε μετὰ τὸν πόλεμο, ἀνάλογο πουκάμισο καὶ σφιχτὴ μέση.

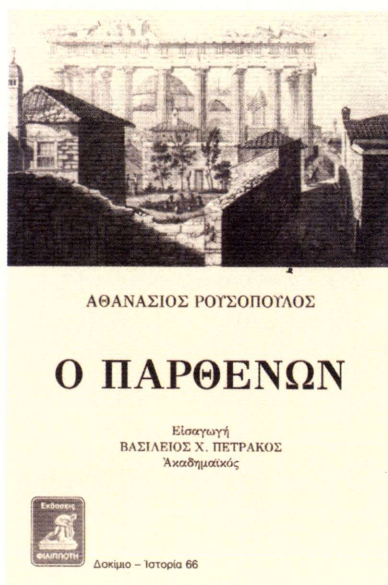
Δυὸ ἀπὸ τὶς φωτογραφίες του προσώπων εἰκονίζουσι τὸν Ἰ. Παπαδημητρίου καὶ τὸν Α. Wace στὶς Μυκῆνες νὰ συζητοῦν ὄρθιοι μετὰ στραμμένη τὴ ράχη τους πρὸς τὴ μηχανή. Διαγράφονται καὶ οἱ δύο πάνω στὴν ἀπότομη, ψηλὴ καὶ ἀτέλειωτη πλαγιὰ τῆς Σάρας, σκεπασμένης μετὰ ἀραιούς καχεχτικούς θάμνους. Ἡ παρουσία τοῦ Νίκη εἶναι φανερὴ· καθὼς ἔβαλε τὸ βουνὸ γιὰ φόντο στοὺς δυὸ ἄντρες καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο στὴν εἰκόνα ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἄσπρο οὐρανό, μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἰδοῦμε ὅπως ἔβλεπε ἐκεῖνος τὸ μεσημέρι τῆς 24ης Ἰουλίου 1954. Νιώθουμε πὼς βλέπουμε μετὰ τὰ δικά του μάτια.

Ὁ Alan Wace καὶ Ἰωάννης Κ. Παπαδημητρίου στὶς Μυκῆνες (24 Ἰουλίου 1954).

Ο ΠΑΡΘΕΝΩΝ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐκδόσεις Φιλιππότη, Σόλωνος 69 καὶ Ἀσκληπιοῦ κυκλοφόρησε, σὲ ἐπανεκδόση σχολιασμένη, τὸ βιβλίο τοῦ Ἀθανασίου Ρουσοπούλου (1823-1898), καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας (1860-1885) *Ἁ Παρθενών, ἢτοι διαμαρτυρία κατὰ πάσης διορθώσεως τοῦ Παρθενῶνος καὶ μέθοδος πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ*», Ἀθήναι 1895.

Τὸ κείμενο τοῦ Ρουσοπούλου εἶχε δημοσιευθεῖ ὡς ἐπιφυλλίδες στὸ ἡμερήσιο φύλλο *Ἐφημερίς* (Αὐγ. - Ὀκτ. 1895) καὶ εὐθὺς κατόπιν σὲ μορφή βιβλίου τὸ ὁποῖο ἀπὸ πολλὰ χρόνια μποροῦσε νὰ τὸ βρεῖ κανεὶς μόνο σὲς εἰδικὲς ἀρχαιολογικὲς βιβλιοθηκὲς τῆς Ἀθήνας.

Ὁ Ρουσοπούλος πίστευε ὅτι ἡ ἀναστήλωση τοῦ Παρθενῶνος, ποὺ εἶχε ἀποφασισθεῖ νὰ γίνῃ μετὰ τοὺς μεγάλους σεισμοὺς τῆς Ἀθήνας τοῦ 1894, θὰ ἦταν βλαπτικὴ γιὰ πολλοὺς λόγους· κυρίως διότι ἡ ἐπιστήμη τότε, ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἀνα-

στηλώσεων και αρχαιολογία, δὲν ἦταν ἀκόμη ὄριμες γιὰ ἐπεμβάσεις σ' ἓνα μνημεῖο τῆς σημασίας τοῦ Παρθενῶνος καὶ ὅτι καλύτερα θὰ ἦταν νὰ τὸν ἄφηναν οἱ εἰδικοί στὴ μοίρα του καὶ νὰ μὴν τὸν παραμορφώσουν μὲ προσθήκες καὶ συμπληρώσεις.

Ὁ Ρουσόπουλος ἦταν σοβαρὸς ἐπιστήμων ἀλλὰ ἡ ἀποψὴ του αὐτὴ ἔφθανε ὡς τὴν ὑπερβολή. Παρὰ τὸ ὅτι δὲν εἰσακούστηκε, καὶ οὔτε ἦταν δυνατόν, τὸ βιβλίο του περιέχει ἀπόψεις καὶ γνώμες ποὺ ἰσχύουν καὶ σήμερα γιὰ πολλές ἀπὸ τὶς ἀναστηλώσεις ποὺ γίνονται στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ τὶς ὁποῖες μερικές, τὰ τελευταῖα χρόνια, ξεπερνοῦν τὰ θεμιτὰ ἐπιστημονικὰ ὄρια· συμβαίνει ἐκεῖνο ποὺ φοβόταν ὁ Ρουσόπουλος· ἀνακατασκευὲς τῶν μνημείων ποὺ τὰ ἀλλοιώνουν καὶ τὰ ψευτίζουν.

Τοῦ κειμένου τοῦ Ρουσόπουλου προηγεῖται ἐκτενὴς εἰσαγωγὴ 106 σελίδων γραμμὴ ἀπὸ τὸν Γενικὸ Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Στὴν εἰσαγωγὴ αὐτὴ περιγράφονται μὲ συντομία λίγες ἀναστηλώσεις στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ 1834 ἕως σήμερα, σχολιάζονται οἱ ἀπόψεις τῶν εἰδικῶν γιὰ τὴ δεοντολογία τῶν ἀναστηλώσεων καὶ ἐπισημαίνονται οἱ ὑπερβολικὲς ἢ ἀντιεπιστημονικὲς ἐπεμβάσεις ποὺ γίνονταν στὰ μνημεῖα. Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέρον ἔχουν τὰ ὅσα ἐκτίθενται γιὰ τὶς ἀναστηλώσεις τοῦ Νικολάου Μπαλάνου, τοῦ Ἀναστασίου Ὁρλάνδου καὶ τοῦ Γιάννη Τραυλοῦ ὡς καὶ γιὰ τὸ πολὺκροτο «Ζήτημα τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως» τοῦ 1965.

Τὴν εἰσαγωγὴ συμπληρώνει ἀναλυτικὸς πίνακας ὀνομάτων καὶ δύο βιογραφικὰ σημειώματα γιὰ τὸν Ἀθανάσιο Ρουσόπουλο ποὺ δημοσιεύτηκαν μετὰ τὸν θάνατό του.

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2008

Μετὰ τὸν ἀναίτιο φόνο τοῦ μαθητοῦ Ἀνδρέα Ἀλεξάνδρου Γρηγοροπούλου, τὴ νύχτα τοῦ Σαββάτου 6 Δεκεμβρίου, ἀκολούθησαν διαδηλώσεις, ταραχὲς καὶ πυρπολήσεις στὸ κέντρο τῆς Ἀθήνας. Κατὰ τὴ διάρκειά τους, στὶς 7 Δεκεμβρίου τὴ νύχτα ἄγνωστοι πυρπόλησαν τὸ ισόγειο κατάστημα ἐπὶ τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας 105, ἰδιοκτησίας τῆς Ἑταιρείας, ἐνοικιαζόμενο στὶς ἐπιχειρήσεις Βερόπουλου.

Κατὰ τὴ νύχτα τῆς 8 Δεκεμβρίου ἄγνωστοι πάλι ἔσπασαν τὰ τζάμια τῆς μνημειώδους χάλκινης θύρας τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας καὶ ἀποπειράθηκαν νὰ τὸ πυρπολήσουν. Μέσα ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα, ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ σπᾶσιμο τῶν τζαμιῶν, πετάχτηκαν ἀναμμένες ὕλες.

Ὁ ἀνδριὰς τοῦ Ρήγα, ἐμπρὸς στὸ Πανεπιστήμιο, ἔργο τοῦ Ἰωάννου Κόσσου (1822-1875). Ὁ Ρήγας Φεραῖος (γενν. 1757) στραγγαλίστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὸν πύργο τῆς Νεμπόιζα, στὸ Βελιγράδι, τὴ νύχτα τῆς 24 Ἰουνίου 1798. Ὑστερα ἀπὸ 210 χρόνια, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 2008, κάτοικοι τῆς Ἀθήνας τὸν ἀποδοκίμασαν.

ΔΩΡΕΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ἡ Ἐταιρεία ἐξ ἀρχῆς πρόσφερε στὴν Ὑπηρεσία καὶ στὰ μέλη τῆς ὅλα τὰ δημοσιεύματά τῆς φυσικὰ δωρεάν. Πρόσφερε ἀκόμη καὶ χρήματα γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Ἐφορειῶν καὶ γιὰ βιβλιοδεσία. Ὅλες οἱ Ἐφορεῖες Ἀρχαιοτήτων, τὰ ἀνεξάρτητα Μουσεῖα, ἀκόμη καὶ Ἐπιμελητεῖες διέθεταν τουλάχιστον τὴν κύρια ἑλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ βιβλιογραφία πρόχειρη γιὰ τὶς μελέτες τους.

Μὲ τὸ Π.Δ. 191/2003 ἔγινε ἀναδιοργάνωση τῆς Ὑπηρεσίας καὶ δημιουργήθηκαν 19 νέες Ἐφορεῖες Κλασικῶν καὶ Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, 2 Εἰδικὲς Ἐφορεῖες, 5 Ἀρχαιολογικὰ Ἰνστιτοῦτα καὶ προστέθηκε ἀκόμη ἓνα ἀνεξάρτητο μουσεῖο, δηλαδὴ προστέθηκαν 27 νέες ὑπηρεσιακὲς - ἐπιστημονικὲς μονάδες.

Τὸ Συμβούλιο θέλοντας νὰ βοηθήσει τὸ ἔργο τῶν νέων αὐτῶν Ὑπηρεσιῶν ἐπεξέτεινε τὴ δωρεὰν διανομὴ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἐταιρείας καὶ σ' αὐτὲς ὄχι μόνον ἐκείνων τῶν δημοσιευμάτων ποὺ ἐκδίδονται τώρα ἀλλὰ ὅλων, τὰ ὁποῖα φθάνουν στοὺς 410 τόμους γιὰ κάθε παραλήπτη, ἀξίας συνολικῆς 426.600 €. Ἀξίζει νὰ μνημονευθεῖ ὅτι τὰ βιβλία ποὺ προσφέρονται εἶναι συνολικῶς 11.070 τόμοι, τὰ ὁποῖα συσκευασμένα ἀποτελοῦνται ἀπὸ 25 δέματα γιὰ κάθε ὑπηρεσία, συνολικῶς δηλαδὴ 675 δέματα.

Ἡ Ἐταιρεία δίδει ἐπίσης δωρεάν, ἢ μὲ ἔκπτωση τουλάχιστον 50%, τὰ δημοσιεύματά τῆς καὶ στὰ μέλη τῆς Ὑπηρεσίας τὰ ὁποῖα τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχουν ξεπεράσει, μόνιμα καὶ ἐπὶ συμβάσει, τὴν χιλιάδα.

Ο ΔΩΡΗΤΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

Σε προηγούμενα τεύχη του *Μέντορος* της χρονιάς που τελειώνει (88 'Ιούν., σ. 50, 53 καὶ 89 'Οκτ., σ. 125-126) δημοσιεύθηκαν κείμενα που ἀφοροῦν τὸν Ἀντώνιο Μ. Ἀντωνόπουλο, εὔπορο Ἑλληνα τῆς Τεργέστης μὲ ἰδιοκτησίες στὴν Ἀθήνα. Ἡ μορφή του διαφωτίζεται περισσότερο μ' ἓνα ἔγγραφο τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια, τὸ ὁποῖο παραθέτει ὁ Νικόλαος Σπηλιάδης στὰ *Ἀπομνημονεύματά* του¹. Ὁ Σπηλιάδης στὸ κεφάλαιο Ζ' τοῦ βιβλίου *Ἡ τῶν Ἀπομνημονευμάτων ἐκθέτει τὶς ἐνέργειες τοῦ Κυβερνήτη γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων, θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχουν γραφεῖ πολλά. Ἡ παράθεση τοῦ εὐχαριστηρίου ἐγγράφου εἶναι ἓνας τρόπος γιὰ νὰ δείξει ὁ Σπηλιάδης τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Καποδίστρια γιὰ τὴν πρόοδο τῆς παιδείας:*

«Ἴδου πῶς ἐκφράζεται ὁ φιλόπατρις ἀρχηγός, γράφων τὸν εἰς Τριέστι Ἀντώνιον Μιχ. Ἀντωνόπουλον, περὶ τῶν σχολείων:

Ἐδέχθημεν μὲ πολλὴν εὐγνωμοσύνην τοὺς 1370 τόμους παλαιῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, σταλέντας παρὰ σοῦ δωρεάν, εἰς χρῆσιν τῶν δημοσίων ἑλληνικῶν σχολείων, ὁμοῦ καὶ τὰ διακόσια δίσηπλα, τὰ ὁποῖα προσφέρεις διὰ τ' ἀλληλοδιδασκτικὰ καταστήματα.

Ἀπὸ τὴν εὐφύμιαν καὶ τὴν πρὸς τὴν παιδείαν ἀμύλλαν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, ἥτις ἔρχεται κατόπιν ἡμῶν ἐπὶ τῆς κλασικῆς ταύτης γῆς, δυνάμεθα πρὸ πάντων νὰ ἐλπίζωμεν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν εὐχῶν μας περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς Ἑλλάδος.

Ἄν καὶ ἄλλοι ὁμογενεῖς, μιμούμενοι σὲ τὸν χρησιδὸ πολίτην, ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τῆς ἐντίμου καὶ ἐνεργητικῆς τῶν Ζωσιμάδων ἀδελφότητος, τοῦ ἀοιδίμου Βαρβάκη, τῶν ἀξιοτίμων Σακελλα-

1. Νικολάου Σπηλιάδου, *Ἀπομνημονεύματα, ἦτοι Ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων*. Πρώτη πλήρης κριτικὴ ἔκδοσις Παναγιώτου Φ. Χριστοπούλου (Ἰνστιτούτο Ἀνάπτυξης Χαρίλαος Τρικούπης, Ἀθῆναι 2007) τόμ. 4 σ. 302 σμ. 60.

ρίων καὶ Κοδρικῶν καὶ τοσοῦτων ἄλλων, καὶ συνιρέξουν εἰς βοήθειαν τῆς ἑλλ(ηνικῆς) νεολαίας, τὰ σχολεῖα μας, βέβαια, θέλουν πλουτισθῆ με βιβλία καὶ μ' ὅλα τὰ βοηθητικὰ μέσα, τῶν ὁποίων ἔχουν ἤδη μεγάλην ἀνάγκην.

Περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου εὐαρέστως ἐκτεινόμεθα, γράφοντες πρὸς σέ, διὰ νὰ σὲ δείξωμεν πόσον ἐκτιμῶμεν τὴν δωρεάν σου καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ συμπολιτῶν σου, τὰς ὁποίας διὰ προτροπῆς σου θέλουν συνεισφέρει, διὰ τὰ σχολεῖα τῆς πατρίδος.

Δέχθητι, κύριε, παρ' ἡμῶν, τὴν ὀφειλομένην εἰς χρηστοὺς πολίτας ἐξαίρετον ὑπόληψιν καὶ τιμὴν.

Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 8 Μαΐου 1830

Ὁ Κυβερνήτης

Ἰω(άννης) Καποδίστριας

Τὰ αὐτά, σχεδόν, γράφει πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ Σίναν καὶ τοὺς συμπολίτας του Γραικοβλάχους, διὰ τὴν ποσότητα δύο χιλιάδων δισιτῶν, σταλέντων παρ' αὐτῶν εἰς βοήθειαν τῶν παθόντων Ἑλλήνων, τὰ ὁποῖα ὁ Κυβερνήτης κατέθεσεν εἰς τὴν ἐθνικὴν τράπεζαν, διὰ νὰ χρησιμεύσωσιν οἱ τόκοι ὑπὲρ τοῦ ὀρφανοτροφείου».

ANNA ABPAMEA

Στις 17 'Ιουλίου 2008 ἀπεβίωσε ἡ Ἄννα Ἀβραμέα, βυζαντινολόγος, ὁμότιμη καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης καὶ Ἐταῖρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τὸ 1995. Εἶχε γεννηθεῖ στὴν Κομοτηνὴ ὅπου ὑπηρετοῦσε ὁ πατέρας της ὡς δικαστῆς. Τὶς ἐγκύκλιες σπουδές της ἔκανε στὴν Ἀθήνα, στὸ Δ' Γυμνάσιο Θελέων Παγκρατίου. Τὸ 1952 μετὰ ἀπὸ εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις φοίτησε στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὅπου ἐπέλεξε τὸ Ἱστορικὸ καὶ Ἀρχαιολογικὸ Τμῆμα· ἀποφοίτησε τὸ 1957. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔδειξε τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὴν Βυζαντινὴ ἱστορία καὶ ὁ δάσκαλός της Διονύσιος Ζακυθινὸς ποὺ φρόντιζε καὶ ἀγαποῦσε τοὺς μαθητές του, μὲ σωστὴ διαίσθηση, τῆς ὑπέδειξε ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἱστορικὴ Γεωγραφία· ὅπως ἔλεγε ἡ ἴδια ὁ Ζακυθινὸς ὑπῆρξε ὁ φωτεινὸς δάσκαλος ποὺ χάραξε τὸν ἐπιστημονικὸ της προσανατολισμὸ καὶ διαμόρφωσε τὰ ἐρευνητικὰ της ἐνδιαφέροντα· μὲ τὴν προτροπὴ

Ἄννα Ἀβραμέα (1934 - 2008).

του έλαβε μέρος με έπιτυχία στὸν διαγωνισμό γιὰ μεταπτυχιακὲς σπουδὲς στὴ Γαλλία ποὺ εἶχε προκηρύξει τὸ Ἰδρυμα Κρατικῶν Ὑποτροφιῶν. Ἔτσι ἡ Ἄννα Ἀβραμέα-Κατοσαντώνη βρέθηκε στὸ Παρίσι ἀπὸ τὸ 1960 ἕως τὸ 1963 στὴν École Pratique des Hautes Études· παρακολούθησε ἐπίσης τότε μαθήματα στὸ Collège de France καθὼς καὶ στὸ Institut de Géographie.

Ἄν καὶ τὸ εἰδικὸ θέμα ποὺ μελετοῦσε ἦταν ἡ Ἱστορικὴ Γεωγραφία, στὴν Γαλλία τῆς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ διευρύνει τὸν κύκλο τῶν γνώσεών της καὶ τῶν γνωριμιῶν της μὲ ἐξέχοντες ἐπιστήμονες. Ἐκεῖ γνώρισε τὸν σπουδαῖο βυζαντινολόγο, καθηγητὴ καὶ ἀκαδημαϊκὸ Paul Lemerle, καὶ παρακολούθησε τὰ σεμινάρια του ὀνομαστὰ γιὰ τὸ ὑψηλὸ τους ἐπιστημονικὸ ἐπίπεδο. Ὁ Lemerle ἦταν δάσκαλος ἀπαιτητικὸς ἀλλὰ καθοδηγοῦσε μὲ σοφία τοὺς μαθητὲς του ὅταν καταλάβαινε ὅτι εἶχαν πραγματικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐπιστῆμη τους. Καὶ ἡ Ἄννα εἶχε καὶ ἐνδιαφέρον καὶ ἰκανότητες· ὑπερηφανευόταν ὅτι κράτησε τοὺς ἐπιστημονικοὺς της δεσμοὺς μὲ τὸν Lemerle ἀκόμη κι ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὴ Γαλλία. Ἐπωφελήθηκε πολὺ ἀπὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα τοῦ Παρισιοῦ ἀλλὰ τὰ ἐνδιαφέροντά της δὲν ἦταν μόνο τὰ ἐπιστημονικά· εἶχε μυαλὸ ἀνοικτὸ καὶ τὸ Παρίσι τοῦ 1960 προσέφερε πολλὰ· ἦταν μιὰ πόλη ζωντανὴ μὲ ἔντονη πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ζωὴ κι ἦταν μιὰ τύχη γιὰ τοὺς νέους ποὺ βρέθηκαν τότε ἐκεῖ γιατί πλουτίστηκαν μὲ πολλὰ ἐρεθίσματα. Ὅλη της τὴ ζωὴ ἡ Ἄννα κράτησε ζωντανὸ τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὰ πνευματικὰ θέματα καὶ προσπάθησε νὰ τὸ ἐμφυσῆσει ἀργότερα καὶ στοὺς μαθητὲς της.

Μὲ τὴν ἐπιστροφή της στὴν Ἑλλάδα ἐργάστηκε ὡς Ἐπιμελήτρια στὴν ἔδρα τῆς Ἱστορίας τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου, καὶ γιὰ ἓνα διάστημα στὸ Κέντρο Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Τὸ 1971 ἄρχισε ἡ συνεργασία της μὲ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν γιὰ τὸ ἔργο τῆς Διεθνoῦς Ἐνώσεως Ἀκαδημιῶν *Tabula Imperii Romani*· ἀπὸ τὸ 1980 τῆς ἀνατέθηκε ἡ ἐποπτεία ὀλόκληρου τοῦ ἔργου.

Μὲ τὴν διατριβὴ της *Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορικὴν Γεωγραφίαν* ἀναγορευθῆκε διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ὑπῆρξε ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Βυζαντι-

νῶν Σπουδῶν στήν Ἐπιτροπὴ Ἱστορικῆς Γεωγραφίας τῆς Διεθνoῦς Ἐνώσεως Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ μὲ τὴν ιδιότητα αὐτὴ ἔλαβε μέρος μὲ ἀνακοινώσεις σὲ πολλὰ διεθνῆ Συνέδρια. Ἀπὸ τὸ 1979 ἦταν ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος στὴν Ἐπιτροπὴ Ἐμπειρογνομόνων, γιὰ τὸ πρόγραμμα Ἱστορικῆς Γεωγραφίας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Στὰ πλαίσια τῆς δραστηριότητος αὐτῆς πραγματοποιήθηκαν πολλὰ ἐρευνητικὰ προγράμματα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ἀπὸ Ἕλληνες καὶ ξένους ἐπιστήμονες. Ἀπὸ τὸ 1981 ἡ Ἄννα Ἀβραμέα ἦταν Προϊσταμένη τοῦ Τμήματος Ἱστορικῆς Γεωγραφίας στὸ Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Τμήματος αὐτοῦ περιελάμβανε τὴ μελέτη τῆς βυζαντινῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν ἔρευνα τῶν βυζαντινῶν καταλοίπων, οἰκισμῶν, ὄχυρωματικῶν ἔργων, λατρευτικῶν μνημείων κλπ.· τὸ πρόγραμμα περιελάμβανε ἐπίσης μελέτες γιὰ τὰ νομίσματα τῆς Πελοποννήσου, μεμονωμένα καὶ θησαυρούς, καθὼς καὶ γιὰ τὸν παράλιο κυπριακὸ χῶρο. Ἡ Ἄννα Ἀβραμέα ἐκλέχθηκε καθηγήτρια Βυζαντινῆς Ἱστορίας στὸ Τμήμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης ὅπου δίδαξε 18 χρόνια μέχρι τὴν συνταξιοδότησή της. Ἐκεῖ ὑπηρέτησε μὲ ἀφοσίωση καὶ εὐσυνειδησία τὸ λειτούργημα τοῦ καθηγητοῦ συχνὰ σὲ συνθήκες δύσκολες· ἐκπαίδευσε μαθητὲς ποὺ τὴν σέβονταν καὶ τὴν ἀγαποῦσαν καὶ ποὺ τὴν τιμοῦν σήμερα.

Δημοσίευσε πολλὰ ἄρθρα καὶ μελέτες ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν πλούσια ἐργογραφία της ποὺ δημοσιεύεται στὰ πλαίσια αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου. Ἡ εὐρύτητα τῶν ἐνδιαφερόντων της εἶναι χαρακτηριστικὴ: τὴν ἀπησχόλησαν οἱ ἐπιγραφές, τὰ νομίσματα, τὰ κοινωνικὰ προβλήματα, οἱ ἐμπορικὲς δραστηριότητες, θέματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἐκκλησία, τὴν λατρεία ἢ τὴν διοίκηση, οἱ χάρτες, οἱ θαλάσσιες καὶ χερσαῖες ἐπικοινωνίες καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος ὄχι πολὺ γνωστὲς στὴν ἔρευνα, ὅπως ἡ Θεσσαλία ποὺ ἦταν τὸ θέμα τῆς διατριβῆς της, ὁ βόρειος ἑλληνικὸς καὶ ἑλλαδικὸς χῶρος ἀλλὰ καὶ ἡ Πελοπόννησος ποὺ ἦταν γιὰ τὴν Ἀβραμέα ἕνας σταθερὸς πόλος μελέτης. Τὸ βιβλίον της *Le Peloponnèse du IVe au VIIIe siècle. Changements et Persistances* βραβεύτηκε ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Ἀκαδημία μὲ τὸ βραβεῖο Schlumberger.

Ἡ Ἄννα Ἀβραμέα ἦταν ἀντιπρόεδρος τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας καὶ ἰδρυτικὸ μέλος τοῦ Συλλόγου τῶν Φίλων τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, πάλι σὲ μιὰ δύσκολη στιγμή γιὰ τὸ Μουσεῖο αὐτό. Πάνω ἀπ' ὅλα ὅμως ἡ Ἄννα ἦταν ἓνα ἄτομο βαθεῖα μορφωμένο, ὑπεύθυνο, μὲ μεγάλες ἀνθρώπινες ἀρετές, μιὰ ζωντανὴ παρουσία μέσα στὸν πνευματικὸ κόσμον τῆς Ἀθήνας. Ὅταν ἀρρώστησε βαρεῖα καὶ μὲ ἀλλεπάλληλες κρίσεις καὶ ὑποτροπές, δὲν λύγισε οὔτε στιγμή, κράτησε τὴν αἰσιοδοξία τῆς γιὰ ἓνα μέλλον ποῦ δὲν ὑπῆρχε πιά καὶ πάλεψε σκληρὰ· κρατήθηκε στὴ ζωὴ, ὅσο κρατήθηκε μετὰ τὴν ἀρρώστεια τῆς, μόνον μὲ τὴν δική τῆς θέληση καὶ κίνησε τὸν θαυμασμὸ ὄλων.

Εἶχε παντρευτεῖ τὸν Παῦλο Ἀβραμέα, εἶχε δύο παιδιά καὶ δύο ἐγγόνια. Ἐζῆσε μιὰ ζωὴ γεμάτη ἀπὸ ἐπιστῆμη ἀλλὰ καὶ ἀγάπη. Πῆρε ἐκτίμηση καὶ ἀγάπη ἀπὸ τὴν οἰκογένειά τῆς, τοὺς φίλους καὶ τοὺς μαθητὲς τῆς ἀλλὰ καὶ ἔδωσε ἀπλόχερα τὴν δική τῆς.

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀβραμέα, Ἄννα, *Les relations des navigateurs français aux Archives Nationales de France, Ὁ Ἑρασιολῆς* 2, 1964, 207-213.
- ___, Σημείωμα γιὰ τὸ ἐθνικὸ ὄνομα “Σλάβος” καὶ τὴ σημασιολογική του ἐξέλιξη στὶς βυζαντινὲς πηγές, *Ἑλληνικά* 25, 1972, 409-414.
- ___, Ἡ χαρτογράφηση τοῦ παράλιου χώρου, *Ἑλληνικὴ Ἐμπορικὴ Ναυτιλία 1453-1850*. Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Ἀθήναι 1972, 179-230 καὶ 489-493.
- ___, Ὁ “τζάσις τῶν Μεληγγῶν”: νέα ἀνάγνωσις ἐπιγραφῶν ἐξ Οἰτύλου, *Παρνασσός* 16, 1974, 288-300.
- ___, *Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204: συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορικὴν Γεωγραφίαν*. Ἀθήναι 1974, (Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, ἀρ. 27), Διδακτορικὴ διατριβή.
- ___, Une source méconnue: la liste des noms anciens et modernes de la Grèce par G. Gastaldi, *Studia Balcanica* 10.

- Recherches de Géographie historique* II. Sofia 1975, 171-176.
- ___, 'Απογραφή πληθυσμοῦ τῆς Κέρκυρας (1812) σὲ χειρόγραφο χάρτη τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων, *Ὁ Ἐρανοσιῆς* 12, 1975, 181-194.
- Avramea, Anna & J. Sacel [Eds.], Naissus, Dyrrhachion, Scupi, Serdica, Thessalonike, *Tabula Imperii Romani*, K 34. Union Académique Internationale/ Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti. Ljubljana 1976, 139-147.
- ___, Θράκη, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* ΣΤ'. Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν. Ἀθήνα 1976, 202-207.
- ___, 'Η "Νέα Χάρτα τῆς Βλαχίας" τοῦ Ρήγα καὶ ἡ αὐτόγραφος ἐπεξεργασία της, *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 53, 1978, 395-407.
- ___, Les villes et agglomérations urbaines de la Thessalie byzantine jusqu'en 1204, *La Thessalie. Actes de la Table-Ronde, Lyon, 21-24 juillet 1975*. Lyon-Paris 1979, 281-291.
- ___, 'Ανέκδοτη βυζαντινὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ φρούριο τῆς Αἴνου, *Actes du XVe Congrès International d'Études Byzantines, Athènes, Septembre 1976* IV. Ἀθήνα 1980, 39-49.
- ___, Τὰ τοπωνύμια τῆς Βλαχίας στὸ χειρόγραφο χάρτη τοῦ Ρήγα, *Ὁ Ἐρανοσιῆς* 17, 1981, 100-119.
- ___, La Géographie du culte de Saint Christophe en Grèce à l'époque byzantine et l'évêché de Lacédémone au début du Xe siècle, *Geographica Byzantina. Byzantina Sorbonensia* 3, Paris 1981, 31-36.
- ___, Manuel Ducas Comnène Gavras de Troade. À propos de CIG IV2, 8763, *Geographica Byzantina. Byzantina Sorbonensia* 3, Paris 1981, 37-41.
- ___, Monastères et hommes d'Église en Grèce: à propos de deux épigrammes, *Hommage à M. Paul Lemerle, Travaux et Mémoires* 8, Paris 1981, 31-34.
- ___, 'Η λατρεία τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου στὴν Ἑλλάδα στοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἡ Ἐπισκοπὴ Λακεδαιμονίας στὴν ἀρχὴ τοῦ 10^{ου} αἰ., *Πρακτικὰ Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν* I, Πάτρα, Μάιος 1980, Ἀθήνα 1981-1982, 392-398.

- ___, *Παράλιος Κυπριακός χῶρος: ἀποδελτίωση πηγῶν καὶ καταγραφή μνημείων (μέσα 11^{ου} - τέλη 13^{ου} αἰ.).* Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν/Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἐρευνῶν. Ἀθήνα 1982.
- ___, *Νομισματικοὶ θησαυροὶ καὶ μεμονωμένα νομίσματα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο (ΣΤ'- Ζ' αἰ.), Σύμμεικτα Ε'.* Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν/Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἐρευνῶν. Ἀθήνα 1983, 49-91.
- ___, *Ἱστορικὲς μαρτυρίες καὶ ἀρχαιολογικὰ τεκμήρια ἀπὸ τὸ Οὔτυλο τῆς Μάνης: ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὸ ἸΕ αἰῶνα, Λακωνικὰ Σπουδὰ 7, 1983, 3-22.*
- ___, *Ἵδραγωγὸς καὶ ἀρχιτέκτων τῶν ὑδάτων: ἀπὸ ἀνέκδοτη ἀθηναϊκὴ ἐπιγραφή, Δώρημα σὶν I. Καραγιαννόπουλο, Βυζαντινὰ 13, 1985, 1095-1099.*
- ___, *Χάρτες καὶ χαρτογράφοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους.* Ἀθήνα 1985.
Avramea, Anna, B. Sphyrgeras & S. Asdrachas, *Maps and map-makers of the Aegean.* Athens 1985.
- ___, *Βιβλιοκρισία τοῦ ἔργου τῆς Ἀγγελικῆς Κωνσταντακοπούλου, "Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Μακεδονίας (4^{ος}-6^{ος} αἰ.)."*, Γιάννενα 1984, Διδακτορικὴ διατριβή, *Byzantinische Zeitschrift* 78, 1985, 391-392.
- ___, *Ἀπὸ τίς κτήσεις τοῦ Αὐτοκράτορα: οἱ Θεσσαλικοὶ Σάλτοι, Ἀφιέρωμα σὶν Νίκο Σβορώνο Α'.* Ρέθυμνο 1986, 1-4.
- ___, *Ὁ ἐπίσκοπος καὶ ἡ πόλη: τὰ κοσμικὰ κτίσματα, Βυζαντινὰ 7, 1987, 79-89.*
- ___, *Grecia Bizantina, [Κατάλογος τῆς Ἐκθεσης] Affreschi e Icone dalla Grecia, Firenze, Capitale Europea della Cultura, 1987, 24-25.*
- ___, *Byzantine Greece, [Κατάλογος τῆς Ἐκθεσης] From Byzantium to El Greco.* Royal Academy of Arts. London 1987, 29-30.
- Avramea, Anna & D. Feissel, *Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance IV: Inscriptions de Thessalie à l'exception des Météores, Travaux et Mémoires 10.* Paris 1987, 357-398.
- ___, *Bornes de propriétés foncières de Constantinople et de Thrace, Travaux et Mémoires 10.* Paris 1987, 399-404.
- ___, *La Géographie Historique byzantine et le principe de l'in-*

- terdépendance. Deux nouveaux exemples, *Actes des travaux de la Fondation Européenne de la Science, Byzantina Sorbonensia*. Paris, 1987, 17-29.
- Avramea, Anna & Maro Kyrkou, Inventaire topographique de Corinthe et sa région à l'époque chrétienne et byzantine, *Actes des travaux de la Fondation Européenne de la Science, Byzantina Sorbonensia*. Paris, 1988, 31-45.
- , Κ. Μ. Κωνσταντιόπουλος, *Ὁ πρῶτος αἰώνας τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, 1829-1922*. Ἀθήνα, 1988, 96-104.
- , Φυσικὸ περιβάλλον καὶ ἀνθρώπινη παρέμβαση: ἀντιλήψεις καὶ εἰκόνες ἀπὸ τὸ ἀστικὸ τοπίο, *Πρακτικὰ Ἀ΄ Διεθνοῦς Συμποσίου “Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὸ Βυζάντιο: τομὲς καὶ συνέχειες στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ παράδοση, Ἀθήνα, 15-17 Σεπτεμβρίου 1988”*. Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν/Ἐθνικὸν Ἴδρυμα Ἐρευνῶν. Ἀθήνα, 1989, 687-694.
- , Μνημεῖα καὶ λόγος: μιὰ διασκευὴ τῆς “Διηγήσεως περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἀγίας Σοφίας”, *Ἀφιέρωμα στὸν Στυλιανὸ Ἀλεξίου, Ἀριάδνη* 5, 1989, 223-227.
- , Les constructions profanes de l'évêque d'après l'épigraphie et les textes d'Orient, *Actes du XIe Congrès International d'Archéologie chrétienne I, Lyon, Vienne, 21-28 Septembre 1986. Collection de l'École Française de Rome; 123. Studi di Antichità Cristiana*, 41. Rome, 1989, 829-835.
- , Χαρτογράφοι καὶ περιηγητὲς γιὰ τὴν Πάτμο, *Πρακτικὰ Διεθνοῦς Συμποσίου “Ἱερὰ Μονὴ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, 900 χρόνια ἱστορικῆς μαρτυρίας (1088-1985), Πάτμος, 22-26 Σεπτεμβρίου 1988”*, *Διπτύχων Παράφυλλα* 2. Ἀθήνα, 1989, 87-92.
- , Βιβλιοκρισία τοῦ ἔργου τῆς Vassiliki Kravari “Villes et villages de Macédoine occidentale”, Paris, 1989, *Ἑλληνικά* 41, 1990, 436-438.
- Ἄβραμέα, Ἄννα & Τ. Τανούλας, «Τὰ χαράγματα τῶν Προπυλαίων», *Ἐνατο Συμπόσιο Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, Ἀθήνα, 26-28 Μαΐου 1989: πρόγραμμα, περιλήψεις εἰσηγήσεων καὶ ἀνακουνώσεις*. Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Ἀθήνα, 1989, 21-22.

- ___, 'Απὸ τὸ χαρτογραφικὸ ἔργο τοῦ Ρήγα, *Διαβάζω* 235, Μάρτιος 1990, 74-75.
- ___, 'Η φροντίδα τῶν Βυζαντινῶν γιὰ τὸ φυσικὸ περιβάλλον τῶν πόλεων, *Ἀρχαιολογία* 35, 1990, 34-35.
- Ἀβραμέα, Ἄννα, Μίνα Γαλάνη & Γ. Τουράτσογλου, Μολυβδόβουλλα μὲ γνωστὴ προέλευση ἀπὸ τὶς συλλογὲς τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, *Studies in Byzantine Sigillography* 2. Dumbarton Oaks Research Library and Collection. Washington, 1990, 235-271.
- ___, La Géographie Historique du monde byzantin. Bilan de directions et nouvelles dimensions, *XVIIIe Congrès International des Études byzantines, Moscou, 8-15 Août 1991: Rapports pléniérs*, Moscow, 1991, 314-324.
- ___, Artisanat et commerce du textile dans le Bas-Empire oriental (IVe - VIIe s.), *Cultural and commercial exchanges between the Orient and the Greek World, Athens, 25-28 October 1990*. Centre for Neohellenic Research/NHRF. Athens, 1991, 23-29.
- ___, 'Επαρχιακὰ ἱερὰ κειμήλια στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Κομνηνὸ, *Εὐφρόσυνον. Ἀφιέρωμα σὶν Μανόλη Χατζηδάκη* I, Ἀθήνα, 1991, 29-33.
- ___, Μορφὲς ἐπικοινωνίας στὰ τέλη τοῦ Δ' αἰώνα, *Πρακτικὰ Β' Διεθνoῦς Συμποσίου "Ἡ ἐπικοινωνία σὶν Βυζάντιο, 4-6 Ὀκτωβρίου 1990"*. Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν/Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν. Ἀθήνα, 1993, 51-56.
- ___, *Philippi, Tabula Imperii Romani*, K 35, I. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἀθήνα, 1993.
- ___, Mort loin de la patrie: l'apport des inscriptions paléochrétiennes, *Epigrafia medievale greca e latina: ideologia e funzione* (Cavallo, G. - C. Mango [Eds.]). Spoleto, 1995, 1-65.
- ___, The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699), *Συμπόσιο, Ρέθυμνο, 9-11 Ἰαν. 1994, Ἰδρυμα Ἐρευνας καὶ Τεχνολογίας, Ἰνστιτοῦτο Μεσογειακῶν Σπουδῶν*. Ρέθυμνο, 1996, 3-7.
- ___, Τὰ μολυβδόβουλλα τοῦ Ἰωάννη Κομνηνοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σεβαστοκράτορος, *"Χαρακτῆρ": Ἀφιέρωμα σὶν Μάντω Οἰκονομίδου*. Ἀθήνα, 1996, 23-28.

- ___, 'Ανέκδοτα μολυβδόβουλλα ἀπὸ τὰ νησιὰ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, *Σύμμεικτα* 10. Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν/ Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν. Ἀθήνα, 1996, 11-25.
- ___, Le Péloponnèse du IVe au VIIIe siècle: Changements et Persistances, *Byzantina Sorbonensia* 15, Paris 1997.
- ___, Le Magne Byzantin: problèmes d'histoire et de topographie, *Eupsychia: Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler*, *Byzantina Sorbonensia* 16/1. Paris, 1998, 49-62.
- ___, Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας Ἀρμελίου ἀπὸ τὰ Μέγαρα, *HOROS* 10-12. Ἀθήνα, 1998, 327-329.
- ___, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Θύρσου στὴν Τεγέα καὶ ἡ ἐπιγραφή της, *Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Κ'*, 1998. Ἀθήνα, 1999, 35-40.
- ___, Le Péloponnèse protobyzantin: le passage d'une culture à une autre, *Le Péloponnèse. Archéologie et histoire: Actes de la rencontre internationale de Lorient, 12-15 mai 1998*, Rennes, 1999, 287-293.
- ___, Ἡ παλαιοχριστιανικὴ καὶ πρωτοβυζαντινὴ Πελοπόννησος, *Οἱ μεταμορφώσεις τῆς Πελοποννήσου (4^{ος}-15^{ος} αἰ.)*. Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν. Ἀθήνα, 1999, 9-18.
- ___, Les Slaves dans le Peloponnèse, *Ἐνατο Διεθνὲς Συμπόσιο The Dark Ages of Byzantium (7th-9th c.)*. Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν/ Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν. Athens, 2001, 293-302.
- ___, Τὸ νόμισμα στὴ βυζαντινὴ κοινωνία, *Ὀβολὸς 5. Οἱ Φίλοι τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου*. Ἀθήνα, 2001.
- ___, Land and sea communications, fourth-fifteen centuries, *The Economic History of Byzantium from Seventh through Fifteenth Century I* (Angeliki E. Laiou [Ed.]). Washington, D.C., 2006, 57-90.
- ___, Χερσαῖες καὶ θαλάσσιες ἐπικοινωνίες (4^{ος}-15^{ος} αἰ.), *Οἰκονομικὴ Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου I*. Μ.Ι.Ε.Τ. Ἀθήνα, 2006, 125-168.

ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΤΗΣ Β΄ ΤΑΚΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΤΟΥ 2008

Σήμερα 30 Νοεμβρίου, ημέρα Κυριακή καὶ ὥρα 10 π.μ. ἔγινε ἡ Β΄ Τακτικὴ Συνέλευση τῶν ἐταίρων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ μεγάρου τῆς, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήναι. Προσηλθάν οἱ κατωτέρω ὀνομαστικῶς ἀναφερόμενοι.

Ἀφοῦ τὰ μέλη τοῦ Προεδρείου κατέλαβαν τὶς θέσεις τους ἡ Πρόεδρος τῆς Συνέλευσης κυρία Μαρία Παντελίδου Γκόφα, κήρυξε τὴν ἔναρξη τῆς συνεδριάσεως. Τοὺς ἐταίρους προσεφώνησε ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου κ. Ἐπαμεινώνδας Σπηλιωτόπουλος καὶ κατόπιν ἔλαβε τὸν λόγο ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς κ. Βασίλειος Πετράκος, ὁ ὁποῖος εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Γιὰ τρίτη συνεχῆ φορὰ συγκαλεῖται ἡ Δεύτερη Τακτικὴ Συνέλευση γιὰ τὴν ἐκλογή νέου Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἀρχὴ χειμῶνος. Τοῦτο εἶναι, ὅπως θυμᾶστε ἀποτέλεσμα τῶν γεγονότων τοῦ 2002. Ἡ προηγούμενη Συνέλευση γιὰ ἀρχαιρεσίες, εἶχε γίνει στὶς 4 Δεκεμβρίου τοῦ 2005. Τὸν ἀπολογισμὸ τοῦ Συμβουλίου γιὰ τὴν περασμένη χρονιά τὸν ἀκούσατε στὴν Πρώτῃ Τακτικὴ Συνέλευση τῆς 11 Μαΐου κατὰ τὴν ὁποία διαβάστηκε καὶ ἡ ἔκθεση τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας. Σήμερα θὰ ἐκτεθοῦν πολὺ σύντομα τὰ ὅσα ἐπιστημονικοῦ καὶ ἄλλου ἐνδιαφέροντος πράγματα ἔγιναν στὴν Ἑταιρεία κατὰ τὸ ἐξάμηνο ποὺ πέρασε. Ὁ ἀπολογισμὸς τῆς οικονομικῆς διαχείρισης δὲν εἶναι δυνατὸς πρὶν ἀπὸ τὴν 31 Δεκεμβρίου.

Κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ Μαΐου ἕως σήμερα ἡ Ἑταιρεία ἔχασε καὶ ἄλλους ἐταίρους. Στὶς 17 Ἰουλίου τὴν Ἄννα Ἀβραμέα, καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, βυζαντινολόγο καὶ στὶς 29 Αὐγούστου τὸν Νικόλαο Θέμελη, ἐπίτιμο Πρόεδρο τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου.

Ἀπὸ τὰ οικονομικοῦ ἐνδιαφέροντος γεγονότα θὰ μνημονεύσω δύο κληροδοτήματα ποὺ ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία. Πρῶτο, ὁ Ἐπίτιμος Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου Peter Fraser, ποὺ ὅπως γνωρίζετε πέθανε στὶς 15 Σεπτεμβρίου 2007,

ἄφησε στήν Ἑταιρεία κληροδότημα 5000 λιρῶν. Ἡ σημασία τοῦ κληροδοτήματος δὲν βρίσκεται στοῦ ποσόν, ποῦ εἶναι σημαντικό, ἀλλὰ στή σκέψη τοῦ Peter Fraser, μεγάλου ἐπιστήμονος καὶ φιλέλληνας, ποῦ θέλησε νὰ τιμήσει τὴν Ἑταιρεία τῆς ὁποίας γνώριζε τὸ ἔργο καὶ τὴ στάση τῆς ἀπέναντι στα ἐπιστημονικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα.

Τὸ δεύτερο κληροδότημα εἶναι τῆς Γεωργίας Μπάρλα, ἀδελφῆς τῆς Χαρίκλειας Μπάρλα, ἐταίρου μας καὶ συζύγου τοῦ Δημητρίου Πάλλα. Ἡ Γεωργία Μπάρλα ἄφησε στήν Ἑταιρεία μὲ διαθήκη ἓνα μεγάλο διώροφο νεοκλασικὸ σπίτι στοῦ Θηροεῖο καὶ δύο οἰκόπεδα στήν Ἁγία Παρασκευή. Τὰ ἀκίνητα αὐτὰ εἶναι σημαντικῆς ἀξίας καὶ μὲ τὴν κατάλληλη χρῆση τους θὰ διευκολύνουν τὸ ἔργο τῆς Ἑταιρείας.

Οἱ ἐκδόσεις μας κατὰ τὸ ἑξάμηνο διάστημα ποῦ πέρασε ὑπῆρξαν πολλὲς καὶ σημαντικὲς. Ἐκδόθηκαν τὰ βιβλία:

Βασιλικῆς Μαχαίρα, *Τὸ ἱερὸ Ἀφροδίτης καὶ Ἐρωτος στήν Ἱερὰ Ὀδό.*

L. Lespez, R. Treuil, H. Koukouli Chryssanthaki, *Dikili Tash, Village préhistorique de Macédoine Orientale.*

Παναγιώτη Μπίρταχα, *Μεσσήνη. Τὸ Ὠδεῖο καὶ τὸ ἀνατολικὸ Πρόπυλο τοῦ Ἀσκλημείου.*

Polymnia Muhly, *The Sanctuary of Hermes and Aphrodite at Syme Viaννου, IV. Animal Images of Clay.*

Ἀκρωτήρι Θήρας. *Τριάντα χρόνια ἔρευνας (1967-1997).* Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση 19-20 Δεκεμβρίου 1997. Ἐπιμ. Χρίστου Ντούμα.

Ἵ Μέντωρ, τεύχη 87-89 (Ἀπριλίου-Ὀκτωβρίου 2008) καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς τοῦ 2007 καὶ 2008.

Ὅλα ὅσα ἀκούσατε στοίχισαν 131.000 €.

Βρίσκονται στοῦ τυπογραφεῖο καὶ σύντομα θὰ κυκλοφορήσουν τὰ ἐξῆς:

Ἵ Μέντωρ, τεῦχος 86. Εὐρετήρια τῶν περιοδικῶν ΕΔΑΕ καὶ Μέντορος 1988-2007 ὑπὸ Οὐρανίας Βιζυηνοῦ.

ΠΑΕ 2006.

Ἵ Μέντωρ, τεῦχος 90 (Δεκ. 2008).

Δ. Δανιηλίδου, Ἀνασκαφὲς Μυκηναίων, II. Τὸ ἐργαστήριον τῶν Μυκηναίων.

Kevin Clinton, *Eleusis. The Inscriptions on Stone*, II. *Commentary*.

Ίω. Παπαποστόλου, *Θέρμος Ι. Τὸ Μέγαρο Β καὶ τὸ πρῶμο ἱερό. Ἡ νέα ἀνασκαφή ὑπὸ τὸν ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος 1992-2003*.

V. Mitsopoulos Leon, *Brauron. Die Tonstatuetten aus dem Heiligtum der Artemis*.

Γ. Μαλούχου, *Εὐρετήρια τῆς Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς τῆς πρῶτης περιόδου (1837-1860) (ΑΡΜΑ 5)*.

Σέμνης Καρούζου, *Ἀρχαιολογικὰ θέματα. Ἐπιφυλλίδες στὶς Ἐφημερίδες «Προοδευτικὸς Φιλελεύθερος» καὶ «Ἐλευθερία» 1950-1965*.

Ί. Βοκοτοπούλου, Σ. Δάκαρη, Α. Χρησιτίδη, *Τὰ μολύβδινα χρηστήρια πινάκια τῆς Δωδώνης τῶν ἀνασκαφῶν Δημ. Εὐαγγελίδη*.

Ἐφης Σαπουνᾶ Σακελλαράκη, *Ἴερό τοῦ Ἡρακλῆ στὸν Νέο Πύργο Ὁρεῶν. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἀρχαϊκῆς πλαστικῆς τῆς Εὐβοίας*.

Φ. Μαλλούχου Tufano, *Ἀναστήλωση τῶν ἀρχαίων μνημείων στὴ νεώτερη Ἑλλάδα. Ἀνατύπωση βελτιωμένη*.

Ἐδῶ πρέπει νὰ μνημονεύσω, ὅτι ἡ Ἐταιρεία ὅπως ἔκανε ἐξ ἀρχῆς περιέλαβε στοὺς παραληπτες τῶν διδομένων δωρεὰν δημοσιευμάτων μας καὶ τὶς νέες Ἐφορεῖες τῶν Ἀρχαιοτήτων, Κλασικῆς καὶ Βυζαντινῆς καὶ ὀρισμένες εἰδικῆς περιφερειακῆς Ὑπηρεσίες. Ἔτσι σήμερα ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία λαμβάνει δωρεὰν σὲ ἑκατὸ ἀντίτυπα κάθε νέο μας δημοσίευμα. Ἐὰν ὑπολογίσουμε ὅτι τὰ δημοσιεύματά μας κάθε χρονιάς φθάνουν συνολικὴ τιμὴ πώλησης ἀπὸ 600 ἕως 1000 €, στὴν Ὑπηρεσία δίδονται ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία δωρεὰν κάθε χρόνο δημοσιεύματα ἀξίας 60.000 ἕως 100.000 €. Προσθέσατε σ' αὐτὰ ὅσα δίδονται δωρεὰν σὲ Δημόσιες Βιβλιοθήκες, Πανεπιστήμια, Ξένες Σχολές, ὀρισμένα ἐκπαιδευτήρια, τὰ ταχυδρομικὰ καὶ τὸν ΦΠΑ.

Μετὰ τὴ Συνέλευση τῆς 11 Μαΐου ἔγινε ἡ γνωστὴ σας Βιβλιαγορὰ μὲ μεγάλη ἐπιτυχία. Στὶς 5 Νοεμβρίου ἄρχισαν τὰ μαθήματα τῆς 19ης περιόδου τῆς Σχολῆς Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης. Καὶ τὰ δύο, Βιβλιαγορὰ καὶ Μαθήματα, ὀργανώνονται ἀπὸ τὴ Σύμβουλο κυρία Ντόρα Βασιλικοῦ.

Τελειώνω μὲ μιὰ κοινὴ διαπίστωση ὅλου τοῦ Συμβουλίου, διαπίστωση ὅτι ἡ Ἐταιρεία παρὰ τὶς ἀντίξοες οἰκονομικῆς

περιστάσεις, παρὰ τὴν κοινωνικὴ δυσθυμία ποῦ ὅλους μᾶς ἐπηρεάζει, συνεχίζει τὸ ἔργο της καὶ προσφέρει στὴν ἐπιστήμη καὶ στὸν τόπο ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες. Στὴν ἐπιτέλεση τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἡ Ἑταιρεία εἶναι σήμερα εὐνοημένη, γιατί ἔχει Πρόεδρο τὸν Ἐπαμειώνδα Σπηλιωτόπουλο, ὁ ὁποῖος τὴν προστατεύει μὲ τίς γνώσεις του καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ του κύρος. Γιὰ τὸ Συμβούλιο καὶ μένα εἶναι εὐχαρίστηση ἡ συνεργασία μαζί του καὶ οἱ γνώμες του καὶ οἱ συμβουλές του μᾶς εἶναι πολὺτιμες».

Μετὰ τὴν ἔκθεση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως ἡ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κάλεσε τοὺς ἐταίρους νὰ ὑποβάλουν ἐρωτήσεις ἢ παρατηρήσεις.

Ἐπειδὴ δὲν ζήτησε κανεὶς ἐταῖρος νὰ μιλήσει, ἡ Πρόεδρος ἐρώτησε τοὺς ἐταίρους ἂν ἐγκρίνουν ἢ ἀπορρίπτουν τὰ πεπραγμένα τῆς περιόδου ἀπὸ τῆς 11 Μαΐου 2008 μέχρι σήμερα ποῦ ἐξετέθησαν ἀπὸ τὸν Γενικὸ Γραμματέα. Διευκρίνισε δὲ ἡ Πρόεδρος ὅτι ὁ ἀπολογισμὸς δὲν ἀφορᾷ τὴν οικονομικὴ διαχείριση τῆς ἀνωτέρω περιόδου.

Οἱ ἐταῖροι μὲ ἀνάταση τῶν χειρῶν ἐνέκριναν ὁμόφωνα τὰ πεπραγμένα καὶ ἀπήλλαξαν τὸ Συμβούλιο ἀπὸ κάθε εὐθύνη.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς Συνέλευσης ἡ Πρόεδρος κήρυξε τὴν ἔναρξη τῆς ψηφοφορίας γιὰ τὴν ἐκλογή Διοικητικοῦ Συμβουλίου γιὰ τὴν τριετία 2008 - 2011.

Τὴν 1η ὥρα μ.μ. ἡ Πρόεδρος, σύμφωνα μὲ τὴν ἡμερήσια διάταξη τῆς Συνέλευσης κήρυξε τὸ πέρας τῆς ψηφοφορίας. Ἐψηφίσαν 171 ἐταῖροι, οἱ ἑξῆς:

1. Πετρονώτης Ἀργύρης, 2. Πετράκος Βασίλειος, 3. Βασιλικὸς Ντόρα, 4. Κοζομπόλης Δημήτρης, 5. Φάκλαρης Παναγιώτης, 6. Σταματοπούλου Βασιλική, 7. Ραυτοπούλου Ἑλληάννα, 8. Μπρούσκαρη Ἐρση, 9. Μπρούσκαρη Μαρία, 10. Κουκούλη Χάδω, 11. Πάρδαλη Εἰρήνη, 12. Μινώτος Διονύσιος, 13. Eickstedt Valtin von, 14. Μινώτου Μαρία, 15. Οἰκονομίδης Γιώργος, 16. Οἰκονομίδου Μάντω, 17. Τουρτόγλου Μενέλαος, 18. Λυκιαρδοπούλου Μαρίνα, 19. Κυριακίδης Βαγγέλης, 20. Μαυρόγιαννης Διονύσιος, 21. Παπαποστόλου Ἰωάννης, 22. Ἰακωβίδης Σπύρος, 23. Παπαδημητρίου Γραμμένου Ἄννα, 24.

Πετρόπουλος Μιχαήλ, 25. Παπασταύρου Έλένη, 26. Ήμελλος Στέφανος, 27. Παντελίδου Μαρία, 28. Κριμπάς Κωνσταντίνος, 29. Μανουηλίδου Άννα, 30. Κατσικούδης Νικόλαος, 31. Παπιᾶ Βασιλική, 32. Πωλογιώργη Μέλω, 33. Σγουρίτσα Παναγιώτα, 34. Παπαμαρινόπουλος Σταῦρος Π., 35. Χατζημιχαήλ Σκορδά Δέσποινα, 36. Kreeb Martin, 37. Καζᾶ Παπαγεωργίου Κωνσταντίνα, 38. Κατζοῦρος Φώτιος, 39. Παπαδημητρίου Κωνσταντίνος, 40. Δανηλίδου Δέσποινα, 41. Άκαμάτης Γιάννης, 42. Πάντος Πάντος, 43. Ζοῦμπος Άναστάσιος, 44. Τιβέριος Μιχάλης, 45. Άνδρεάδη Ήλέκτρα, 46. Καμπίτογλου Άλέξανδρος, 47. Κόκκου Άγγελική, 48. Σιαφάκα Άναστασία, 49. Λοῖζου Άλεξάνδρα, 50. Έτζέογλου Ροδονίκη, 51. Τσελίκας Παναγιώτης, 52. Καρανασάση Παυλίνα, 53. Κοκολάκης Μίνωας, 54. Σγούτας Βασίλειος, 55. Δεπάστας Νικόλαος, 56. Παπαμιχαήλ Κουτρούμπα Άννα, 57. Δημακοπούλου Αἰκατερίνη, 58. Ρωμοπούλου Αἰκατερίνη, 59. Γκιώνη Μαρία, 60. Σπηλιωτόπουλος Έπαμεινώνδας, 61. Τοῖτουρας Δημήτριος, 62. Παλαγγιᾶ Όλγα, 63. Κύρου Άδωνις, 64. Κριτζᾶς Χαράλαμπος, 65. Καλογερόπουλος Κωνσταντίνος, 66. Τουλούπα Έβη, 67. Παπανικολάου Έλένη, 68. Τσάκος Κωνσταντίνος, 69. Γαλλῆς Κωνσταντίνος, 70. Κοσμόπουλος Μιχάλης, 71. Κουτρούμπας Δημήτριος, 72. Τσαῖμου Κωνσταντίνα, 73. Ντούμας Χρῖστος, 74. Άραπογιάννη Ξένη, 75. Μανάφης Κωνσταντίνος, 76. Παπαγιαννοπούλου Άγγελία, 77. Παπαχριστοδοῦλου Ίωάννης, 78. Γιανναροπούλου Ίωάννα, 79. Μπενάκη Άννα, 80. Μποτοπούλου Αἰκατερίνη, 81. Πιέρρος Νικόλαος, 82. Πέννας Χαράλαμπος, 83. Φιντικᾶκης Νικόλαος, 84. Στεφανίδου Τιβερίου Θεοδοσία, 85. Καράγιωργα Θεοδώρα, 86. Χωρέμη Άλκησις, 87. Βικέλα Εὐγενία, 88. Άλεξοπούλου Αἰκατερίνη, 89. Κουνουπιώτου Μανωλέσσου Έλένη, 90. Λῶλος Ίωάννης Γ., 91. Άραβαντινός Βασίλειος, 92. Bonanno Aravantinos Margherita, 93. Μαχαίρα Βασιλική, 94. Ζάχος Κωνσταντίνος, 95. Δημακόπουλος Ίορδάνης, 96. Γαβαλᾶς Γεώργιος, 97. Δανασσῆς Άφεντάκης Άντώνιος, 98. Τσιριγώτη Δρακωτοῦ Ίωάννα, 99. Κούρου Νότα, 100. Βοκοτόπουλος Παναγιώτης, 101. Κωνσταντουδάκη Κιτρομηλίδου Μαρία, 102. Χριστοπούλου Δωροθέα, 103. Πετρόχειλος Ίωάννης, 104. Δεσπίνης Γεώργιος, 105. Δεσποίνη

Αϊκατερίνη, 106. Εγον Ματρώνα, 107. Μουστάκα Ἀλίκη, 108. Δοντᾶ Δόμνα, 109. Ρογκὰν Ἀδέλκης, 110. Ζαφειροπούλου Φωτεινή, 111. Παπαντωνίου Λοράνδου Ροζαλίνδη, 112. Μιχαλᾶ Νίκη-Ἐλευθερία, 113. Παπαμιχαὴλ Μιχαήλ, 114. Ντίνα Ἀσπασία, 115. Χρήστου Χρῦσανθος, 116. Χατζημιχάλης Ἰωάννης, 117. Γκίκας Ἐμμανουήλ, 118. Λαγογιάννη Μαρία, 119. Βλάχος Γεράσιμος, 120. Βουδούρογλου Ξενοφῶν, 121. Τουράτσογλου Ἰωάννης, 122. Μαζαράκης Αἰνιὰν Ἀλέξανδρος, 123. Τσοῦρτη Ἡώς, 124. Δακορώνια Φανουρία, 125. Καλαμάκης Διονύσιος Χ., 126. Ἀχειμάστου Ποταμιάνου Μυρτάλη, 127. Μαραγκοῦ Λίλα, 128. Ζάμπας Κωνσταντῖνος, 129. Κοντοῦ Θεοφανοπούλου Δήμητρα, 130. Κοντὸς Παναγιώτης, 131. Χριστοδούλου Γεώργιος Α., 132. Οἰκονόμου Ἡλίας, 133. Κάλλιου Ἰουλία, 134. Ροῦσσοσ Χαράλαμπος, 135. Δάϊκος Γεώργιος, 136. Σακελλαράκης Ἰωάννης, 137. Τελεβάντου Χριστίνα, 138. Μαλλοῦχου Τυφάνο Φανή, 139. Χλέπα Ἐλένη-Ἄννα, 140. Δεληγιάννη Δωρῆ Ἐλένη, 141. Σακελλαράκη Σαπουνᾶ Ἐφη, 142. Ἐφραϊμογλου Οὐρανία, 143. Ἐφραϊμογλου Λάζαρος, 144. Γούναρης Ἀλέξανδρος, 145. Ντελόπουλος Κυριάκος, 146. Ἀγαλλοπούλου Πηνελόπη, 147. Καρρᾶς Κώστας, 148. Ἀργυρόπουλος Τιμολέων, 149. Φατούρου Ἡουχάκη Κάντω, 150. Πιπλή Μαρία, 151. Benvenuti Alberto G., 152. Μπρατζιώτη Λούση, 153. Βασιλικῶ Μαρία-Μαρίνα, 154. Ἀλευρᾶ Κοκκοροῦ Γεωργία, 155. Κυπραίου Εὐαγγελία, 156. Νίνου Αϊκατερίνη, 157. Γεωργίου Παῦλος, 158. Παλαιοκρασσᾶ Λυδία, 159. Λαιμοῦ Ἄννα, 160. Μαρθάρη Μαρίζα, 161. Νικολόπουλος Παναγιώτης, 162. Λούβαρης Βέλτισος Νικόλαος, 163. Χατζηδάκη Θεανώ, 164. Πλάτων Ἐλευθέριος, 165. Καράντζαλη Εὐθυμία, 166. Ἀνδρειωμένου Ἀγγελική, 167. Δαΐκου Μαρία-Ἀθηνᾶ, 168. Κοντορίνη Βασιλική, 169. Κεφαλληνναίου Εὐγενία, 170. Ἀλαβάνος Κωνσταντῖνος, 171. Δεριζιώτης Λάζαρος.

Στὴν κάλη βρέθηκαν 171 φάκελοι οἱ ὅποιοι μονογράφηκαν. Βρέθηκαν ἔγκυρα ψηφοδέλτια 171, καταμετρήθηκαν οἱ ψηφοὶ καὶ ἔλαβαν:

Βοκοτόπουλος Παναγιώτης 154 ψήφους (ἑκατὸν πενήντα τέσσερις), Δημακόπουλος Ἰορδάνης 148 ψήφους (ἑκατὸν σαράντα ὀκτώ), Εὐαγγελάτος Σπύρος 145 (ἑκατὸν σαράντα

πέντε), Μινῶτος Διονύσιος 142 ψήφους (έκατὸν σαράντα δύο), Οἰκονομίδου Μάντῳ 143 ψήφους (έκατὸν σαράντα τρεῖς), Παπαποστόλου Ἰωάννης 153 ψήφους (έκατὸν πενήντα τρεῖς), Πετράκος Βασίλειος 160 ψήφους (έκατὸν ἐξήντα), Σηλιωτόπουλος Ἐπαμεινώνδας 153 ψήφους (έκατὸν πενήντα τρεῖς), Ζάμπας Κωνσταντῖνος 1 ψήφο (μία), Καράγιωργα Θεοδώρα 1 (μία), Ρωμοπούλου Αἰκατερίνη 1 (μία), Ἡμελλος Στέφανος 8 (ὀκτώ), Μαζαράκης Αἰνιὰν Ἀλέξανδρος 1 (μία), Λαμπρινουδάκης Βασίλειος 2 (δύο), Δεοπίνης Γεώργιος 2 (δύο), Χατζόπουλος Μιλτιάδης 1 (μία), Βασιλικῷ Ντόρα 4 (τέσσερις), Παλαγγιᾶ Ὀλγα 1 (μία), Γαλλῆς Κωνσταντῖνος 1 (μία), Ἀραβανινὸς Βασίλειος 4 (τέσσερις), Λεμπέση Ἀγγελικὴ 1 (μία), Τουρτόγλου Μενέλαος 1 (μία), Κριτζᾶς Χαράλαμπος 2 (δύο), Πάντος Πάντος 2 (δύο), Σακελλαράκης Ἰωάννης 2 (δύο), Θέμελης Πέτρος 2 (δύο), Φάκλαρης Παναγιώτης 1 (μία).

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω καταμέτρηση τῶν ψήφων προκύπτει ὅτι κατὰ τὸν Ὄργανισμὸ τῆς Ἐταιρείας ἐκλέγονται κατὰ σειράν ἐπιτυχίας οἱ ἐξῆς ὀκτώ:

1. Πετράκος Βασίλειος
2. Βοκοτόπουλος Παναγιώτης
3. Σηλιωτόπουλος Ἐπαμεινώνδας
4. Παπαποστόλου Ἰωάννης
5. Δημακόπουλος Ἰορδάνης
6. Εὐαγγελάτος Σπύρος
7. Οἰκονομίδου Μάντῳ
8. Μινῶτος Διονύσιος

Τὸ πρακτικὸ τοῦτο ἀφοῦ διαβάστηκε δημοσίᾳ μεγαλοφῶως, ἐπικυρώθηκε καὶ ὑπογράφηκε ἀπὸ τὴν Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπεία

Ἡ Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπεία

Ἡ Πρόεδρος

ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ

Ἡ Ἀ Γραμματεὺς

ΕΥΓΕΝΙΑ ΒΙΚΕΛΑ

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΤΡΙΕΤΙΑΣ 2008 - 2011

Κατὰ τὶς ἀρχαιρεσίαις τῆς 30ῆς Νοεμβρίου 2008 ἐκλέχθη-
καν ὡς μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς
Ἑταιρείας κατὰ σειρὰν οἱ κύριοι: Βασίλειος Πετράκος, Πα-
ναγιώτης Βοκοτόπουλος, Ἐπαμεινώνδας Σπηλιωτόπουλος,
Ἰωάννης Παπαποστόλου, Ἰορδάνης Δημακόπουλος, Σπύρος
Εὐαγγελάτος, ἡ κυρία Μάντω Οἰκονομίδου, καὶ ὁ κύριος Διο-
νύσιος Μινῶτος.

Κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν τοῦ Συμβουλίου τὴν 2 Δεκεμ-
βρίου ἐκλέχθησαν ὡς Πρόεδρος ὁ κ. Ἐπαμεινώνδας Σπηλιω-
τόπουλος, ὡς Ἀντιπρόεδρος ἡ κυρία Μάντω Οἰκονομίδου, ὡς
Γενικὸς Γραμματεὺς ὁ κ. Βασίλειος Πετράκος καὶ ὡς μέλη,
γὰρ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ Συμβουλίου κατὰ τὸ ἄρθρον 9 τοῦ
Ἵδρυτικοῦ, οἱ κυρίαι Ντόρα Βασιλικῆ, Ἰωάννα Δρακωτοῦ
Τσιριγιώτη καὶ ὁ κύριος Νίκος Καλιτσᾶς.

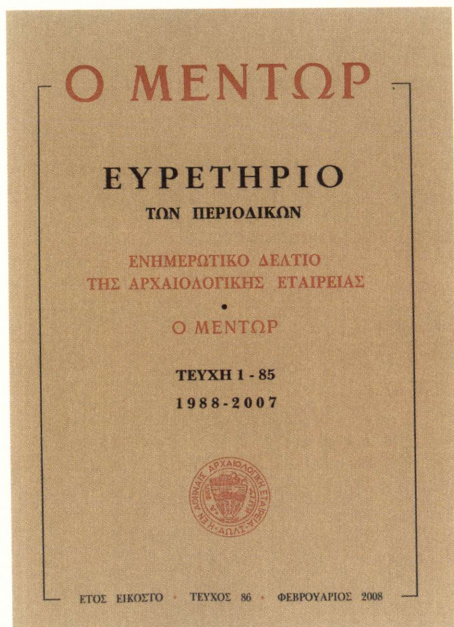
Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

•
Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΤΕΥΧΗ 1 - 85
1988 - 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Β.Χ.Π., Έπισημείωση: 1 • Άντιστοιχίες: 2 • ΟΥΡΑΝΙΑΣ ΒΙΖΥΗΝΟΥ, Ι. Εύρετήριο θεμάτων: 3-23 • ΙΙ. Εύρετήριο κυρίων όνομάτων: 24-83 • ΙΙΙ. Εύρετήριο συγγραφέων καὶ δημοσιευμάτων: 84-109.

Σχήμα 17×24 ἐκ.

Διατίθενται σὴν Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρείᾳ, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 • Fax 210 3644996 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr
Ἀποστέλλονται ἐπίσης ἐπὶ ἀντικαταβολῇ, κατόπιν παραγγελίας.

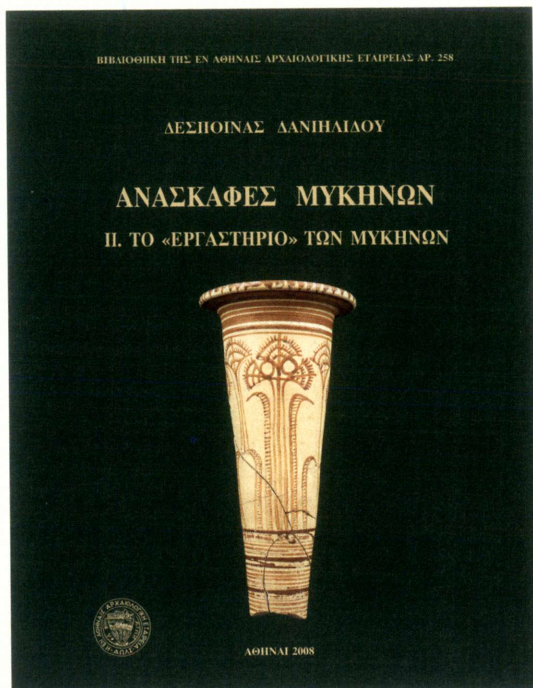
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ
 ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ
 ΤΟΥ ΜΕΝΤΟΡΟΣ

Δύο παλαιές απόπειρες σφετερισμού άνασκαφών της Έταιρείας: 1-10 • Εύχαριστίες: 10 • Ή τοιχογραφία του Έθνικου Αρχαιολογικού Μουσείου: 11-36 • Αρχαιολογικές ένασχολήσεις του Γεωργίου Αϊνιάνος: 37-40 • ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΙΝΙΑΝΟΣ, Πυρά Ήρακλέους: 41-46. Ή άγορά των ρωμαϊκών χρόνων της Άθήνας μετά την Άπελευθέρωση: 49-54 • Τελετή επί της Άκροπόλεως των Άθηνών: 55-57 • Μιά σπάνια επέτειος. Τά 300 χρόνια της *Society of Antiquaries* του Λονδίνου: 58-59 • ΝΤΟΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ, The Archaeological Society at Athens 1837-2007: 59-68 • Διακρίσεις: 69-71 • Άνάγκη Κτηματολογίου: 72 • Ι. Α. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, Θέρμος. Ή νέα άνασκαφή του πρώιμου Ίεροϋ: 73-96 • Τό Έργον 2007: 97 • Τό Σεμινάριο Μινωικής Αρχαιολογίας: 98-99 • Δωρεά: 100 • Πένθη: 100 • Πρακτικό της Α΄ Τακτικής Γενικής Συνέλευσης της 11 Μαΐου 2008: 101-119 • Δωρεά πρὸς την Έταιρεία: 121-122 • Ήως Ζερβουδάκη (1934-24 Άπριλίου 2008): 123-124 • Συμπλήρωμα: 125-126 • ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΣ, Ή «Άρχαιολογία Έλληνική» του Γρηγορίου Παλιουρίτη. Παρατηρήσεις καί Σχόλια: 127-150 • Σχολή Διδασκαλίας της Ίστορίας της Τέχνης: 151-152 • Ό Ραμνοϋς μετόχι της Μονής Βατοπεδίου: 153-159 • Τάσος Γριτσόπουλος (4 Ίαν. 1911-19 Δεκ. 2008): 160-166 • Ό άρχαιολόγος Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου: 167-180 • Ό λοιμὸς του 1854: 181-184 • Παλαιές έλληνικές άρχαιολογικές έρευνες στην Κόρινθο καί την περιοχή της: 185-195 • ΚΩΣΤΑΣ Η. ΜΠΗΡΗΣ, Άπόψεις παλαιές για σφάλματα νέα: 196-201 • Άνάγκη Κτηματολογίου ΙΙ: 202-207 • *Amicitiae Gratia*: 208-213 • Ό φωτογράφος Νικόλαος Τομπάζης: 214-218 • Ό Παρθενών, του Άθανασίου Ρουσοπούλου: 219-220 • Γεγονότα του Δεκεμβρίου 2008: 221 • Δωρεά της Έταιρείας: 222 • Ό δωρητής Άντώνιος Άντωνόπουλος: 223-224 • ΝΤΟΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ, Άννα Άβραμέα: 225-233 • Πρακτικό της Β΄ Τακτικής Συνέλευσης του 2008: 234-240 • Τό Διοικητικό Συμβούλιο της τριετίας 2008-2011: 241.

ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΔΑΝΙΗΛΙΔΟΥ

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΜΥΚΗΝΩΝ

II. ΤΟ «ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ» ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προοίμιο
Πρόλογος
Βραχυγραφίες
Εισαγωγή

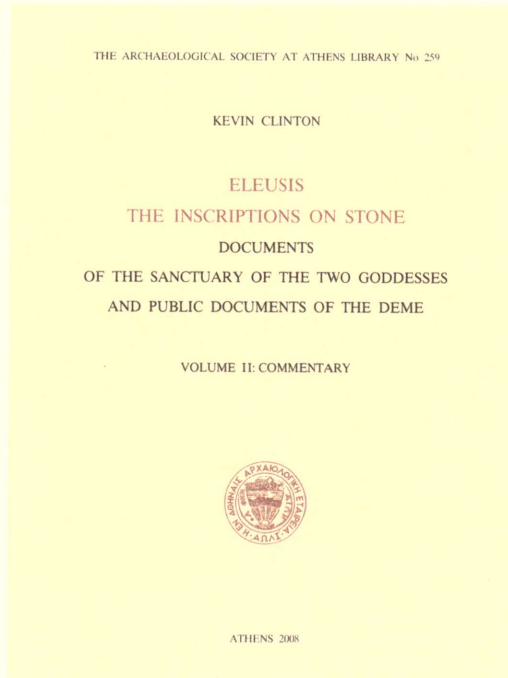
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΟ
ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ ΚΑΙ ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ - ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΟ
Γενικά

Τὸ κτίριο
Οικοδομικά
Τὰ εὐρήματα
Ἱστορία καὶ χρονολόγηση
Κατάλογοι εὐρημάτων κατὰ χώρου
Κατάλογοι εἰκόνων καὶ πινάκων
Summary
Εὐρετήριο

Σχήμα 21×28 ἐκ. Σελ. 350, Πίν. Α-Δ+89

Διατίθενται σὺν Ἄρχαιολογικῇ Ἐταιρείᾳ, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 • Fax 210 3644996 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr
Ἀποστέλλονται ἐπίσης ἐπὶ ἀντικαταβολῇ, κατόπιν παραγγελίας.

KEVIN CLINTON
ELEUSIS
THE INSCRIPTIONS ON STONE
DOCUMENTS
OF THE SANCTUARY OF THE TWO GODDESSES
AND PUBLIC DOCUMENTS OF THE DEME
VOLUME II: COMMENTARY

CONTENTS

Abbreviations

Plan of the Sanctuary

INTRODUCTION

I. Sanctuary of the Two Goddesses

II. Cults

1. Mysteria. Rituals. Sacred Officials. Festival Market.

2. Lesser Mysteria. 3. Eleusinia. 4. Proerosia. 5. Haloa. 6. Chloia. 7. Kalamaiia. 8. Festivals of the Deme.

9. Cult of the Roman Emperor and Imperial Family.

COMMENTARY

Documents in Chronological Order (1-135)

The Fourth-Century Financial Documents (136-179)

Documents in Chronological Order, continued (180-673)

Boundary Markers (675-677)

Documents of the Sanctuary of Asclepius (680-685)

Addendum

INDICES

Σχήμα 21×28 έκ. Σελ. XVIII+478

Διατίθεται στην 'Αρχαιολογική Έταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 'Αθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 • Fax 210 3644996 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr
'Αποστέλλεται επίσης επί άντικαταβολή, κατόπιν παραγγελίας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΑΠΑΤΗ
ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΡΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Χρονογραφικό

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Έγγραφα καὶ κείμενα

Χρονογραφική έκθεση περί τῶν πραγμάτων καὶ τῶν προσώπων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ παρέχουν δημοσιευμένα κείμενα καὶ τὰ ἔγγραφα τῆς Γραμματείας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς περιόδου 1833-1863. Οἱ περίοδοι Λουδοβίκου Ρόσ (1834-1836) καὶ Κυριακοῦ Σ. Πιττάκη (1836-1863). Οἱ ἀτελέσφορες προσπάθειες γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ οἱ ἐπισημονικὲς ἀντιλήψεις τῶν προσώπων ποὺ τὴν διύθυναν. Ἡ δημιουργία καὶ ἡ πορεία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος. Ἡ βραχύβια Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπή. Ἡ ἐξαγωγή ἀρχαίων. Τὰ ἐκμαγεῖα. Οἱ ἀναστηλώσεις. Ὁ βίος τοῦ Κυριακοῦ Πιττάκη καὶ ἡ διαμάχη του μὲ τὸν Λουδοβίκο Ρόσ.